

ПРОБОЕМ

місячник культури

Зміст:

Святослав Плужник: Із збірки „Рівненська“	193
П. Самотний: Сон	193
Юрій Клен: *	194
Петро Самотний: Згадка	194
Олександр Корж: На батьківщині Сковороди	194
Олександер Сидorenko: Перша квітка	194
Олекса Веретиченко: Вапорозьке різдво рік 1675	195
П. Самотний: Вечірне	195
: Радість	195
: *	196
Володимир Еммен: Листопад	196
: Вальбом	196
: крадъкона	196
П. Самотний: Пісня	196
Юрій Троян: Весна	197
П. Самотний: *	197
Байрон: *	197
Теофіль Гольє: *	198
Олесь Квітневий: В вадумі	198
Жан Морелс: Станси	198
Я. Г.: Весна	198
Райнер Марія Рільке: З „Сонетів до Орфея“	199
Вордеворт: Сонет	199
Йосип Понічанюк: Дрібні оповідання	200
Михайло Місяць: Так, де жито половіло	206
Мих. Рябонінь: А колесі крутиться	219
В. Чебрець: Ваписки студентів	229
Ол. Дацукін: Пісня буряного моря	230
Анатоль Гак: Микола Міхновський	233
Др. М. Кушніренко: Суспільна природа та роль релігії є церкви в народному житті	237
М. П.: Без доріг	243
М. Н.: Життя в широчині	244
О. Миценко: Українська еміграція	246
Літературній україністичні матеріали по газетах	251
Рецензія	254
Хроніка	255

К ВІТЕНЬ

РІЧНИК X.

ПРАГА 1943

КНИЖКА 4 (117)

ЦІНА 1—RM

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
політики, суспільно-громад-
ського життя, мистецтва й лі-
тератури.

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція Колегія під проводом Д-ра Степана Росохи, Прага II, Гавлічкова 22/L — Число телефону: 545-54. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція не повертає. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 100— К на рік, на чверть року 25— К. — В Німеччині річно 12— RM, чвертьрічно 3— RM, за границею 150— K, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Шадниці в Праві 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122-124 Berlin, Zeitschrift «NASTUP» in Prag; в Іен. Губерн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10.020 «Nastup» Zeitschrift in Prag.

„PROBOJEM“

měsíčník kultury, politiky, společensko-veřejného života, umění a literatury. Vychází koncem každého měsíce nakladem Ukrajinského nakladatelství «Probojem» v Praze. — Vydatel a odpovědný redaktor: Dr. Stepan Rosocha Praha XII, Havlíčkova 8. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162-545-III a 1939. — Dohledací poštovní úřad Praha 17. — Adresa redakce a administrace: Praha XII, Havlíčkova 22/I. — Tiskne knihtiskárna Jana Andreesky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:
„PROBOJEM“, Praha XIV-65, поšt. schránka 3.

Із збірки „Рівновага“

Даремно шукаю розради
Під синю твою, природо !
Твій голос не вмирує —
Уже не вдолають, як перше,
Той голос на мить заглушили,
Що в серці своєму вчуваю !

Як сайдок уже неуважний,
Як гість, що давно вагостився,
Не раз уже чувавши чую ...
І тільки той голос суворий,
Що в серці своїм наслухаю,
Що й чуті його не хотів,
Мені однокожа розрада !

*

Знов за вікном осіння така життя ...
Знов у палаті сірий смерк розкійт ...
Нудьгуй, нудьгуй ... Розвага невеличка —
Задавнений плеврит !

Заминувся світ в малім і тіснім колі, —
Хоч як дивись, лишилося нас троє :
Я сам та біль (над всі духові болі),
Та васпокійливий халат сестри ...

Ну, що ж! Гаразд! Лежи, ковтай місттуру
Та грій термометра швидку і бистру ртуть...
Та тіш сеbe (а нудьги, в шаху чи вдуру),
Що все відміниться, хай тільки бік натрут!

*

Ваш такий наївний погляд,
І широкий сукні викот
Так настроїли поета
На високий лад ліричний,

Що я міг би дуже довго
(І швиголосом, звичайно)
Говорити про велику
Душ спорідненість прекрасну,

Про Любов і про Страждання
(Все в великих літер, прошу)
Тут, до речі, натякнувшись
На циніям часів останніх!

Ах, я міг би дуже широко
Говорити про ці речі,
Коли б нудно не було нам
Вже затверджене твердити !

Тим то, а виглядом чекання,
Тільки мовчачка я дивлюсь
У наївні Ваші очі
На широкий сукні викот ...

Сон

Сьогодні симляє мені
В садочку тихім рідна хата,
А я неначе на коні
Збирався в поле відважати.
Сріблом відбільш лемеші,
В проміннях сонця аж горять
Так легко й вільно на душі,
Бо що чого тобі бажати ? !
В торбинку вайманку вложив:
Окраєць хліба й кусень сала
І через плечі почепив,
А мати в хаті виряджала
„Хай Бог поможе ! — чуя поваді —
В обід же, сину, не барвісь ...“
Я ваяв за віжки. Волі ради
Щосили кові понеслись,
Тільки обіч мелькають хати,
Садочки вишнями рясні.
На вустріч в сипами дівчата
Ідуть, всміхаються мені.
Ось дід Омелько переходить
Дорогу з відрами внови:
„Куда це, сину ?“ — „Ta на Броди ж.
Готую ґрунт овіянів ! ..“
Село осталося за мною.
По сторонах поля, поля ...
Зелений гай, що щід горою
Привітно кучері склая,
Сміється даль і ніби кличе.
Летіть, летіть же, вороні
Іще скоріш, іще хутчіше
По всій, по рідній стороні ! ..
І я прокинувся. „В неволі ! ..“
Наїперша думка овекла.
Холодний віт струмився в чола.
Травога серце пройняла.
Прислухався: тихо, всі поснули,
Лиш часом важко хтось вітхне
І сонний вимовить: „Минуло ! ..
Не ждіть, не бачти мене ...“
Слови, як смертні провзвучали.
Ніхто кругом не відгукнувся
А вгодом вий: „Зачем укради ?
Отдайте деньги ! .. Застрелюсь ! ..“
І знову твша. Біля мене
Серьога сонний повернувся
І знов васнув. Тільки до мене
Ще довго сон не йшов чомусь.
Думки нахлинули, як вмії
Звідкільсь в нічної тишині.
Згадались роки молодії,
Як золоті примарні сни.
Куди від ділвся? Для чого
Від мене хвилею пішли?
Кому скавати? Снагазъ у кого?
Пройшли, минули, відцвіли !

* * *

Стъмянілій місяць, сніг і парк самотній.
Чіткіх дерев сильнети сторожкі.
Слова, то враз поважні, то вальтої.
На сковальній стежці кроки нешвидкі.

Пухнатих рунавичок теплий дотик.
Я оправлю в срібло кожну мить
І ось ладен ходити в вами доти,
Аж поки ранок арвіе у блакні.

Ми вгадувам, як за часів Рамвеса
Цей місяць плив крізь нільський очерет,
Як за лицарських днів для вас, принцесо,
Різбив на скелі вірша мій стялет.

Щó, як вінці, пісні і ореоли
Цілі для вас ногнем моїх заклять,
Яку, не бачивши Й ніколи,
Світ-за-очі подався я шукать !

По дінному шляхи до смерти просії,
Як пружна прямota тігарних струн.
З могильних надр мої зблілі кості
Хай викине новітній скят чи гун.

Дарма : на кораблі, аероплані,
Чи, може, просто в затишнім садку
Знов стріле нис ця ніч, і сини неждані
Закінчить у червоному вінку.

Але благословімо мить сучасну,
Що не гремить в огні жаркім, а все ж,
Стежки встеляючи зірками рясно,
Нам розсував обрій до без-меж ...

Холодний вітер, Сніг. Суаір'я Лебідь
Роалластане над ними в вишніні,
І серед вір тремків, на блаклім небі
Дочасний спів незродженій весні.

24. 2 43.

ПЕТРО САМОТНІЙ

Згадка

Я був іще малій, та в пам'яті вберіг
Згадки про ті страшні кринаці рока.
Як рідний батько в степ мене провів
І я з тих пір лишился один-жаким
„Ідіть, сини! Я вже не в силі стоятъ...
Для нас шматочок хліба заробить...”
Надій сіряк, тобінку в руки взни.
„Процьките всі!” — і тільки степ шумить...
Я знаю — вас на сніті юве неми,
І тільки в серці десь смугні-смугні вгадаю.
Сира земля давно вас пійняла,
Спокійно спіть, натруджені батьки!

На батьківщині
Сковороди

Тут залишки старих лісів,
Горби, вали, баюри ...
Послухати про лет часів
Прийду сюди у бурю.

Цей дуб ровогий над ставком —
Йому не менш літ триста!
Я земво кланяюсь чолом,
Шуміти прошу листа.

Здається просто : ну, вода,
Старений дуб і вечір ...
Тут може був Сковорода,
З рибалкою вів речі,

Або читав на самоті
Любимого Платона ...
І так плив листик на воді,
Й жовтіла дуба арка.

Перша квітка

Пова Дніпром вавеленіла кручи,
над ними в небі чуть пташиний спів ...
Сьогодні ранком, через поле йдучи,
рожеві квіти раптом я зустрів ...

Буя сонця схід. Ті квіти ще дрімали;
я довго дихав свіжістю від них ...
Вони мені про тебе нагадали,
ці перші квіти першої весни.

То діти травня, і ніколи влітку
чи восени не буде вже таких ...
І я вірнав одну рожеву квітку,
яка здавалась кращою в усіх.

Навколо поле стлалося зелене ...
Я над собою чув пташиний спів ...
Ти не чекавш, знаю я, на мене,
то я зайду, неначе заблудив.

Як і завжди ти зустрічаєш сонце
у самоті в вишненому саду, —
а я тим часом на твое віконце
цю першу квітку тихо покладу ...

Нащо, скажи, ці погляди холодні?
Візьми Й до серця пригорни ...
То ж я приніс Й тобі сьогодні,
цю першу квітку — першої весни.

Дніпропетровськ, травень 1942.

ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО

Запорозьке різдво рік 1675.

В небі хмари чорні, як примари,
місяць, як турецький молодик, —
виборні турецькі яничари
посишають в чорний Чортомлик.

В кожного шаблюка, ніж і кремінь,
а на грудях ковані броня,
їде хан, вдивляючись у темінь,
і коня арканом підганя.

Будуть стріли сипати у вічі,
будуть рвати тіло на шматки . . .
Господи, не дай загинуть Січі!
Чуєте? — Прокиньтесь, козаки!

Вогнище на варті догорає,
промайнули тіні вдалини,
зловороже військо обступав
запорозькі білі курені.

Грає вітер пісню сумовиту,
а козацтво ї досі ще не спить, —
ріже в карты, хилить оковиту,
про чортів і пеклò гомонить.

Звівся Шевчик, давиться в кватирку, —
тільки свиснув, аж присів кобзар:
«Гляньте, хлощі на рівняну вірку,
та не бійтесь турків і татар».

П. САМОТНІЙ

Вечірнє

Хилиться вечір і марево тане,
Тихі поля потопають у млі.
Лунко заржала в долині булана,
Скрикнули десь у степу журавлі . . .

Любо і тихо на серці моєму.
Там хутoreць на горі розтягнувсь,
Груші стоять на городах алені . . .
Тихі задумі я вміть покорюсь!

От ба де років в десяток пожити!
В тиші, в спокой, в достатку всього
Садик вишневий собі насадити,
Викохати, виростити гарно його!

Щоб у неділю під грушою в тіні
З чашкою чаю посидітіть, поспать,
Чи захопивши в маленький катині
Книжку любиму а часок почитати.

Потім, як стане з обіду хилити,
З Васею вийти в гай мовчазні . . .
... Що ж я не знаю, чи приайдеться жити
Так не роками, а мить, хоч мені!

Липень 42, р.

„Гей, іставай — готовимся до бою!“ —
Кошовий васічуює січки,
на колінах варяджають аброю,
моляться чубаті козаки.

І озвались голосом покари
лукі і мушкети вогневі, —
як собаки, гинуть яничари,
і татари тонуть у креві.

Збився, вмішався докупи
товариство буйне і орда,
Їде Сірко — і нехріненим трупом
до Дніпра дорогу проклада.

Де ти, сонце, хмарою сповіте,
васітвя даєркалом в Імлі,
покажи народам всього світу
славу української землі!

Мчиться хан без огляду і стриму,
а ва ним далеко чути спів,
то в погоню гоняться до Криму
вітромонголі коні коваків:

„Знай, невіро, нашу Січ і відсіч!
не прощають козаки турбот, —
вас було усіх 15 тисяч,
а осталось — тисяча п'ятьсот!“ . . .

П. САМОТНІЙ

Радість

Сяду я на коня ворового
І як вітер у даль полечу,
Там позаду степів медового,
Гей! над'юся я там досхочу!
Я пойду туди, де без краю
Простяглися шуті голубі,
Де пшениця колосся агинає,
Ніби клоняться в ноги тобі.
Ось і нива моя облюбована
Буйне жито стіною стойть.

Все до клаптика дрібно розоране
Чом же, земле, тобі не родити?
Радість буряна в душу вкрадається
Земле рідная! Ниво моя!

Це ж уперше мені ти всміхався,
І тобі усміхався я.
Як же можу тепер не радіти,
Не всміхатися нивониці тій,
Де уперше погожого літа
Я збратиму власний засів.
Рано вранці я вийду в поле.
Бліснє промінь на гострій косі
І підріване аляже довкола
Густо жито в ранковій росі. Липень 42, р.

П. САМОТНІЙ

* * *

В полях пливуть горбаті тілі,
Вітра гуляють по житах,
Кудись біжать зелені хвилі,
Перелітають через шлях ...

Там шомік них одна могила —
Маленький горбак, ще спрій.
Хто там вяснив? Кого покрила
Свята земля? Хто він такий

Той бідолаха бевталаний?
З яких невгаданих країв?
Ніхто не виав! Поле браві! ...
Спіть, ви, сини, чужих батьків!

Пройшли бої, відгуркотіли ...
Катам уже не повернуть!
Над степом птиці срібнокрилі
На схід усе пливуть, пливуть ...

Серпень 42. р.

ВОЛОДИМИР ЕММЕН

Листопад

В невинному гоні мій вік прошумить,
Шаленім, ровхрастанім гоні.
Як сил вже не стане, спинюсь я на мить,
Потиснути вгадкам долоні.

Усмішку останню я кину назад,
В далекі і юні тумани:
„Прощайте ви, милі, бо вже листопад
І бур вже немав весняних”.

Я старість в обіймах своїх авеселю,
За неї мій келех останній,
А в нього я в серця вогонь переллю
І біль весь пекучий прощання.

Можливо, й слова із очей упаде
І в горлі ридання застрайве.
Та хто в сивині про життя молоде
Згада і сміятися стане?

І вийду, пошірний і аваблений сном,
На ясну осінню дорогу,
А юність чужа із болючим теплом
Мене проведе до порогу.

В невинному гоні мій вік прошумить,
Шаленім, ровхрастанім гоні.
Як сил вже не стане, спинюсь я на мить,
Щоб вгадкам потиснути долоні.

ВОЛОДИМИР ЕММЕН

В альбом крадькома

Вітрець синім смутком не був ще для тебе,
Не торкалась важура чола.
Для тебе всі ворі світились на небі,
Це для тебе весна розцвіла.

Летіть же ви мимо, громи буреломів!
Пролетіть ви крівлю, блискавки!
Хай серця свого не дарує ні кому,
Не віддасть хай ні кому рука.

Хай усміх дитини теплить ті очі,
Хай серце тривоги не знає,
До ніг ті біліх хай завжди хлюпоче
Нижнотонним прабоєм весна.

Як я ж повернуся до такого дому,
Нехай спокій від неї втече!
Хай схилить в кохання моого буреломах
Свою радість мені на плече.

Вітрець синім смутком не був ще для тебе,
Не торкалась важура чола ...
А може для нас оці ворі на небі?
Може нам ця весна розцвіла.

П. САМОТНІЙ

Пісня

„Ой не сердься дівчинонько,
Не вийду раненько,
Не пускав мене мати —
Каке: молоденький.

„Чим же винне бідне серце,
Полюбило рано.
Гей, хоч сердься, хоч не сердься,
Марно, марно, мамо!

Не покину я дівчину
З чорними очима
Буду жити і любити,
Поки не загину” ...

Грима мати, грима ненъка
На Івана-свята.
Похилився коваченько
Явором на тина:

„Годі лаять мене, мамо,
Та пускай гуляти,
До тієї дівчиночки,
Що в садочку хата.

Ой як вийду я до неї —
Серце стріпенеться.
Вонаж любо мені гляне,
Сонцем усміхнеться! ...”

Весна

Весна, весна! Сонце світить,
Розквітають квіти,
Як же хочеться на світі
Жити ще та жити.

Не блукати, не шукати
Далі серед поля, —
В рідній хаті — рідна мати,
А довколо — воля.

А довколо степ та луки,
Зеленіє жито,
Тільки агадка, як у муках
Молодість прожито.

Тільки агадка, Боже, Боже!
Мужність дай, дай силы,
Щоб були в житті ми гожі
Світом не нудили.

Щоб нам матір Україну
Серцем всім любити,
Рідні ниви, як дитину,
Пестити, ростити.

І за труд наші слава прийде,
Час дастъ нагороду.
Вічне сонце миру війде
Велетню народу.

Будем дружбі, хлібу-солі,
Як діти, радіти.
І за світлу радість волі
Господа хвалити.

* * *

Чом так часто мені сниться
Біла хата, зелен сад?
Наче юність — як та птиця —
Повертається назад.

Наче десь далека стежка
До криниченьки лежить
І коханої сережка
На плечі моїм горить.

І не знаю, все гадаю —
Чи то дійсність, чи ві сні,
В сад віконце отворяю
І вклоняюся весні.

Дніпропетровськ, 1942.

Курли, курли... Далека путь,
Спинялися журавлі
Спинялися, привозялися
В високі ковилі...

Шу-шу, шу-шу... — адригнувся степ —
Легіть вітра буйні.
Зігнувся ковиль, вашелестів,
Розбігся вдалині...

Цок-цок, цок-цок!.. І зник в пилі
Козацький кінь лихий,
Лиш пісню чутъ: Султан, землі?!

Данило кошовий!
О Січ моя! П'янке вино...
Дніпро гуляй, гуляй!
Куди, гей, ділась воле, ти?
— Не знай і не питай...

Померло все, минуло десь!
Загинуло в землі!
І тільки чутъ: курли-курли... —
Над степом журавлі...

Серпень 1942. р.

БАЙРОН

* * *

Асирієць упав, піби вовк до кошар,
Його військо багринцем горіло, як жар,
А списів його полиск, мов зорі небес,
В глибині галілейських сквильованих пles.

Наче листя зелених улітку дібров,
Ще увечорі маячи тьма корогов,
Наче листя дібров, коли осінь подме,
Все те вранці було і вів'яле й піме.

Явгол смерти, як буря, крило ровгорнув,
І пройшов поув них, і в лице їм дихнув,
І мертвота склепила повіки бійця,
І лиш раз стрепенулись, і впали серця.

От і вершник поблідлій лежить на землі,
Ржа на зброй йому і роса на чолі,
Тільки мило кругом на билині сухий
Мов на скелі холодного моря прибій.

І вдовиці Ашура гайшлися у словах,
І Ваала кумир повалився у прах,
І невірного міць, неадолана мечем,
Ровтопилася, мов сніг, перед Божим лицем.

Перекл. Мик. Зеров, 1936.

* * *

Коли помру і в домовину
Лякатиму, хай покладуть
На губи трошечки карміну,
Хай очі чорним підведуть.

Тоді рожева, синьоока
Лякатиму у тій труні,
Як у той вечір алотокрокий,
Що він освідчився мені.

Навіщо саван тонкотканий?
Мене в ту сукню приберіть,
Що аж тринадцять в ній воланів;
В серпанку білім покладіть.

Я тоді сукні не носила
Від того дня, як полюбив,
Як першим поглядом мій милій
Її навіки освятив.

Навіщо жовті імортелі!
В мережеві мене втошіть,
На білу подушку постелі.
Мов волосся розпустіть.

Вона ж єднала наші чола,
Пила цілунки із очей,
Коли гойдала нас гондола
В нестягі пристрасних ночей.

До рук, які я тихо складала,
Мов хотісь із воску їх відливи,
Ви чотки покладіть в опалу,
Що в Римі пана посвятив.

В крайні, де надія тане,
Я буду їх перегортати:
То ж на тих чотках мій коханий
Любив цілунки рахувати.

Переклав Юрій Клен. Я. Г.:

ОЛЕСЬ КВІТНЕВИЙ

В задумі

Думками лину в даль віків,
Звіттяні дні перебираю,
Серед Дніпрових берегів
Братів Хортиці зустрічаю.

Кремені й сильні, як дуби,
В смушевих шапках, а пістолями —
І все завмерло навколо
Перед ковацькими піснями.

Громлять фанфарами слова,
Раучи простори над ланами ...
Хай авас Польща і Москва,
Що тіві предків завжди з нами.

Станси

Дерева арками, кущем порослі мури,
Весна ідроджена, і пишний цвіт лавів,
І стежка у траві, і селянин понурій,
Що, орючи, іде з запряжкою волів.

І ніч на березі, маяк в вогні багрянім,
Світанок, обрій хвиль — все байдуже мені,
О місто волоте, бо — знай — в твоєму туманом
Вбираю море я, ліс і лани ясні.

* * *

О ліро радісна! Коли я був ще юний,
Співала ти, немов під квітами вода.
Все відмінилося: тепер третялі струни
Криваві пальці рвуть, і туга в них рида.

В струмку спокійному, де грається проміння,
Відбилися пташки і літні небеса.
А в темряві печер підточує каміння
Вода гливми: мене п'янить і краса.

* * *

Іду задумливо в самотнію даль.
У небі тъяжному вже радість погасав,
І під тополями, відчувши в серці жаль,
Я листу жовтого у жмені набираю.

Я чую вітру рев і птиць тривожний льот —
Пташиний довгий звій: спадає ніч на поле.
В степу, на березі смутних, печальних вод
Я мрію про життя, про смерть і про недолю.

Вже сонце лагідно вгасав в сірій млі,
Застиг у холоді мік хмар летючий пломінь.
Від мандрів стомленій, я сиду на вемлі
І тути хліб гіркий спокійно перелоблю.

Переклав Юрій Клен.

Весна

Хотсь дерево сцілив недуже
На смерть висуджене давно; —
Дивлюсь — воно вже віття пружить
І стукає в мое вікно.

Весна, весна у темнім гаю
Моєї юної душі; —
І що скажу? Як привітаю?
Хотсь шепче: „Поцілуй, біжи!“

Схилилось небо. Чую, чую
„Рости“ — чарівнай чвісь наказ.
І мов дитя, вже плеще час
В долоні радісно: отруй

Не мають сили. Огняне
У серці диво сталося. Боже,
Ти є, Ти будеш, переможеш.
О, щастя, не убий мене!

З „Сонетів до Орфея“

I/29

Ми женемб і линемо.
Хай доби хапливий крок
Вам не міряє строк
У довіку неамінному.

Все, що мчить, поспішаючи,
Швидко міняє.
І тільки неарушене, триваючи,
Нас висягти має.

О, не шурляйте відвагу,
Хлоці, у швидкість і зліт:
Лиш у спочинкові свягу

Зачерши, розквітли
Морок і світло,
Книжка і кіт.

I/19

Свій образ, як обриси хмар,
Світ швидко міняє.
Все довершене, моя дар,
До джерел повертає.

Але над змінами ділів
Вільний і щерий
Триває праслів
Бога, що грав на лірі.

Ще не забагнено горе й відчай,
І не заїдана ще любов,
Не арвано в смерті покров,

Яка нас пріч віддаляє:
Тільки пісні, облітаючи край,
Святить і осягає.

I/18

Господе, чуеш нове ти,
Що гуде і дріжить?

Грядуть поети
Звеличить його і хвалити.

Нам уже вуха
Гулом вайшли.
Але машинна бездуха
Жадає хвали.

Глянь на машину:
Як вона мстить і поборює,
Висилює нас і спотворює.

Вона, без бажань і жаги,
Хоч від нас набуває снаги,
Нам слугувати повення.

II/10

Всю творчість машина загрожує, бо — вже
зухала —
Замісць нам слугувати віходить у дух і у
кров.
Щоб рухом повільно-прекрасним рука не
пишалась,
Вирізьблює камінь гранчастий вона для
будов.

Ніде не втечете від неї. Самотності час,
Золіїна в тихім заводі, вона не сяячує.
Вона — це життя і вміє все краще за нас,
Вона, що байдужо творить, порядкує,
руйнує.

Але не скрізь ще позбавлено чару життя.
Бути ще джерела: незаймані сили буття.
Хочеш забагнати їх — дивуйся і стань на
коліна.

Ще невимовне вірює свій легіт словам,
А музика — нова раз-у-раз — із тремкого
каміння
В негожім просторі будувє свій божеський
храм.

Переклав Юрій Клен.

ВОРДСВОРТ

Ти, критику, не зневажай сонета, —
Бо ж Шекспір сам одкрив ключем отим
Нам душу всю людини і поета;
В мелодії потрійного куплета,
Захоплений тим ритмом чарівник
Кохався Тассо і Петрарка з ним;
Камоенсу, як лік в краю чужім

Сонет

Була струнка сонетная сильвета,
Провидець Данте в темній свій вінок
Задлів сонет, як міртовий листок.
І Спенсерові метр п'ятистоповий
Світив у млі, як вогнік рятувниковий,
А Мільтон в час своїх зловрохих днів
В сонет вкладав свій громоносний гнів.

Дрібні оповідання

ЧЕМПІОН

— Кажу тобі, Олександре, в чемпіони його зачислять.

Поб'є рекорд по всій нашій землі. — Коровник Амбросій, оглядаючись, прошмигнув у двері.

— Викохав страховисько, земля під ним угинається.

Чотири симентали мрійно смакували свіжим сіном. Усім вони, видимо, задоволені. Зранку їх почистили, шерсть на них чиста, як новий оксамит. Під ногами шелестка солома, яснобілі стіни коровника пахнуть сухою крейдою.

Впоравшись з ранішньою роботою, Олександр підійшов до Біяна. Він вишукавав у яслах стеблини сивого горошку. Зачувши господаря, підвів голову. Спокійний Біян, та хлопець бачить в його великих синіх очах приховану літь. Він рветься на волю, погуляти б у полі, а йому не завжди дозволяють таку розкіш.

Олександр погладив брижувату шию, симентал відчув лагідну руку, перестав жувати. Надіявся — зараз накинуть налигач, виведуть його з цього заперття, а господар тільки поприбирав розкидану пашу та й пішов до дверей. Там видно шматок далекого неба, сонячні мережлі грають на пороці. Бугай тоскно подивився услід і важко зіткнув.

Вдень Олександр вивів його на обору, а сам пішов до голови колгоспу поговорити, чи не можна вкосити молодої кукурудзи худобі.

Недалеко від короварні, посеред широкої обори, стояв симентал, зридка помахував пухнастим хвостом, широкі крижі його лисніли на сонці. Піднявши куцу, як у корона, голову, безжурно дивився собі на вигін.

Біян тримався пристойно. Взагалі, мордуватись тепер не було рациї. Вже давно йому прокололи ніжного носа і вставили кільце, завбільшки з добрий бублик. Допікав тільки мотуз. Басом поглядав на свою прив'язь, міцний короткий налигач ішов від кільця і надійно був обмотаний навколо сучкуватого яснового стовпа.

Пустилася череда до водопою. Біян довго притглядався, як його знайомі муругі й руді назимки проходили навіть без налигачів — і пойнявся невимовною тugoю, очі його спалахнули лиховісними вогниками. Погроаливо зігнув голову, колупнув куцим рогом стовпа і тричі обійшов його. Еге, забили добре. Лобом хриснув раз! Стовп не подавався.

Кров у ньому жбухнула. Розпалився, різко мотнув головою — мотузя як не було. — Ех, рай — воля! Бугай оглянувся згорда, ревнув з радості, легко ступив до воріт і гребонув землю. Кім'я чорноземлі хмарою грахнули на дах коровника.

Гей, хто там на нього залізо кує? Хто вориння знає? Молиться до неба! Пропадайте обори! — Пішов на огорожу, взяв ворота на роги, а позаду залишаються тільки тріски та розчахнуті молоді щепи. Рвонувся в село. Всі перехожі метнулися в городи, поза тини, а дехто ско-

чив у сіни, взяв на засув двері і крадькома визирав крізь дірку для ключа.

На вулиці показався райуповноважений по м'ясоістравці у вишневій сорочці. Налиханий шкіряний портфель і жадібний погляд м'ясоізаготівника, видимо, звернули увагу Біяна. Він іноволі, ніби підкраючись, ішов, а далі шідтюпцем пустився за уповноваженим. Той вмить перестрибнув через високі штахетні ворота, перелетів трьох-метрову канаву і за кілька секунд опинився в конторі.

Біян через тини й перелази переслідував його. Підбіг до контори, всунув обережно голову в розчищене вікно і грайнув вухом. Переконавшись, що йому не сягнути районника — дихнув люто! На столах розлетілись папірці, відкрилися бухгалтерські книги.

Поміркувавши трохи, спроквола пішов до старої повітки. Почухатися, чи що? Торкнувся рогами, шурнувся боком, гублячи шерсть. І вже посипалась заміті!

Недалеко стояла пасіка. Тварюка могда і там наробити рейваху. Зчинилася тривога, прибігли корівники, городники, озброєні дішлями, кіллям, хворостинами. З гелганням, погрозами підступали вони до бугая. Коли б ще перепрошували — пів біди-лиха. Так ні! Силують до неволі!

Галас роздратував його. Ревнув глухо, зняв уверх пружистий хвіст, рвонувся на ломаки!

Всі кинулися вроціч.

Саме тоді хтось гукнув.

— Олександр біжти!

Хлопець летів городами, гукав розійтись, кинути паліччя. Без бука, без мотуза підійшов.

— Ах, ти ж сучий сину! Нащо було носа рвати? Хіба тобі мало обори, га?

Тварина ніби не чула докору і погрозливо сопла в бік, де стояли люди з дрючками.

— На місце Біян!

Понурив голову, уникав погляду хазяїна і все ще стояв на місці.

— За мною!

Люто замотав головою, обернувся знехотя і, як пес, пішов за хлопцем. Біля коровника потягнувся до порожнього відра.

— Зараз нап'ешся. — Хлопець узяв відро на руку, сів на бугая верхи, прибрав налигач.

— Гайдя, до води!

І С К Р А

Кость зіперся ліктями на бильця, запалив цигарку. Уже зовсім стемніло, а до театру не наблизжалась жодна дієва особа.

Квітневий вечір приносив вітровіння. Порвиштій степовик свистав телефонними дротами, нагинав радіоцентру на даху і летів у полі. Десь від криничної вежі, долинув чистий, металевого тембру голос.

— Це Гнат, — усміхнувся Кость. Він добре відтіняв драматичного тенора Назара Стодолі, глибокий, глухуватий бас сотника Хоми Кичатого, меццо-сопрано верткої ключниці Стехи і характерні тенори сватів від чигиринського полковника.

Вчулась пісня з другого краю села — від Бугу-ріки. Співали про чубатих козаків і дівчину Галю.

«Орися виводить» — подумав Кость. Це ім'я чогось більшого йому не говорило. В ней, як і в багатьох, він не помічав душевної іскри.

Гомінкі дівчата вбігли до театру. Останньою зйшла в зелений квітчастій хустині Орися. Від тих квіток пильні очі дівчини ясніше зоріли спід темнокаштанового звиву.

Репетиція розпочиналася. хоча треба сказати — того вечора готували п'есу в дещо зміненому складі. Річ ось у чому. Коханців завжди грав шофер Антін Грибок. Але вчора, як на злість, він виrushив до Харкова по запасні частини.

Кость довго бідкався. Думав зовсім не приймати участі, а в час спектаклю спостерігати свою роботу з залі. План цей розвіявся.

Роль закоханого козака Назара Стодолі довелося взяти на себе. Орися ж грала дочку сотника Галю.

Після репетиції Орися пішла з хлопцями в один край села, а Кость в інший. Другого дня, уже як вийшли актори з театру, і Орися збиралася прямувати на Заріччя — Кость підійшов.

— Ходім, проведу.

Дівчині — ніяково. Додому, правда, далеко. Але вона з хлопцями на людях мало ходить. Цієї весни тільки показалася на вулицю.

Перед самою виставою вони сиділи у кленовому парку за північ. Тільки небо іскристе бачило їх. Орися дивилася на волосожар, біля нього спалахнула зоря, білою стрілою черкнула небо і впала за обрій.

— Гарна в тебе роль... — шепче дівчина. Назар. Гаряче серце мав той Назар...

Знову полетіла зоря, ніби впала в Буг.

— Падуча зоря... Хотіла б я, Костю, в житті зорею засвітитись. Горіти і залишити по собі вогнений слід. — Вона схилила голову на його плече. — Хіба в руках моїх нема того вогню? Зробити за свій вік таке, щоб люди не забули. Ота пам'ять і буде зорянною стежкою...

Кость поривисто обняв дівчину. Припав до уст. Вона горнулась до хлопця, колихалася в обіймах.

...Славили п'есу. Кость грав Назара. Сотник не хотів віддавати дочку за простого хорунжого, а дівчина кохала його. Кость пойнявся шалом. Ішов на шаблі з сотником, як на справжній герць. Уже й підчитчик потерпав і почав пошепки гукати: «Обережніше, душогубе, бо штрикнеш чоловіка».

Назар переміг, його опліскували з вигуками.

...Квітувало жито і бавовник розгорнувся лопушковатим листям. Кость з Ориєю ішли вузькими стежками в хлібах. Біля профілю стали, хвилі колоскові иливали у далину...

Хлопець підвів похилий колос, розглядав вібруючі жовтаві сержки, сіяний чуб спадав на очі.

— Швидко наливатиметься, — сказала.

Потягнувся до дівчини. — Зоре падуча! Мак мій степовий...

А хвилі колоскові котились і котились у далину.

м. Херсон.

ГУЛЯЙПІЛЬСЬКІ ХЛОПЦІ

Ми й самі дивувались, що знову ним випало зустрітись у цьому степовому місті. Років п'ять тому розлетілась наша кампанія. А хлопці були на підбір.

Леонід Ширяй принципово заперечував насилля. Навідувався до лісу, як до своєї левади. Об'їждчики спіймали анархіста з латами, прив'язали за ноги до молодої берези і кров його не заліяла. Водив ґерелицю хлопців на всі околишні села. У розпалі бою приборкував старих кринітопівських парубків. Був царем вулиці. Як виведе бувало «Ой, піду я в сад гулять» — за троє гін чули. На сцену виходив — хлопці гикали а і сміху. Грав на скрипці, дримбі, вищипував на бандурі, захлипався переборами на гармонії, тяв на цимбалах, брав міру на лірі. На весіллі вимантачував вихилясту польку й одночасно обговорював зі світлокою празникові масові сцени.

Денис Шаблюк — кочегар, машиніст і організатор робітничої мукомельної дружини «Жодного грама петльованки для Ленінграду». Перший виліз на вершок димаря в паровому млині. Попав на трансмісію, вал обірвав на ньому сорочку, а шкіра залишилась без ґанджі. Не боявся вогню і приплюсував цигарки в паровичній топці. Спав у вогкій хаті над річкою. У дворі його досихав оріх і біліли паростями давні вишні пеньки. Не знаю чим він керувався, бо приносив на розпал скрипніки з жидівського окопу, який був чомусь майже серед села.

Євмен Рубан міг загнузати дикого коня. Мріяв про кінноту, навіть у кавшколу поступив. Але за якийсь час його відвела на стайню, купили квитка до рідної Іковаївки та благословили на дорогу. Не міг з нього лейтенант бути, не сквалюван хлібозаготівель. Також не хотів радісно жити в артілі і колом відмахувався від райуповноважених. Цікавився туризмом. Стріляв дичину в Усурійському краю й писав дядькові про самураїв.

Лавро Байдаченко возив шаландами кавуни до Херсона. Круглий рік купався у Дніпровому лимані. Служив на семи торговельних кораблях. Хотів бачити цілий світ. Заїжджав до Стамбулу на кальян, пражився під спечним сонцем у Бомбей, куштував ризк у Йокагамі. Любив кулачні бої, часом виходив на ринг побити рило якомунебудь чемпіонові зі Серпухова.

І так жили ці хлощі на світі, хоч і безпартійні. Агітації в більшості не піддавалися, до спілок не всім можна було пролісти. До того ж вони по-суті не були діялектиками, дещо по-своєму тлумачили першу стадію соціалізму. Твердили ніби в житті виходить — кожному по його спроможності, або кожний бере як може і скільки може. Одне слово не з територіальної тісноти, а зовсім з інших причин довелось їм робити переселення.

Ширяй чкурнув на Далекий Схід, служив підводником на Тихому океані. Співав по неділях і навіть цесвідома риба наслухала його переливи. Коли відслужив своє — не вертався додому. Бродив по Зеленому Клині з кобзою й піснями. Шаблюк минув Біле море та й поїхав вантажити судаків до Мурманська. Рубан валив сосни на Амурі. Байдаченко — все в далекому плаванні.

Тепер дехто іхав відпочити а хто з родичами побачитись і дороги їх схрестилися у вітряному степовому місті. Заходив саме Святий Вечір. Друзі агадали медову кутю, колядки, свячену воду. Та деж ти куті посмакуеш? Рідко хто святкує. Вирішали зйті до звичайного міського ресторану на тайну вечерю.

Старий винар і стравонос пізнав Байдаченка, віднів хлощів до найдальшої кімнати, звинувся, зсунув два столи до купи порадив що найвишуканіші страви й іншої. Він зінав з ким має справу, хвалився, що й сам бував серед мориків та смажив барабанчики на корабельній кухні.

В сусідній великій кімнаті тіпаняся фортер'яніст і страшно дерлась, сповіщаючи про розлуку з прикордонником Сенькою, прибідна співачка Марі, яка походила з сім'ї Козолупів і в метриці І було записане досить немилозвучне ім'я Марія.

*

— Otto були свята, коли я ще на шаланді шугав, — хвалився Лазаро. — Як зведуть було крижані хрести на Водохреце, щіби урочистий вхід до кришталевого палацу. Дванадцять мисливців били з дволюфних рушниць і два десятки голубів гризались над вербами.

— Або колядка, Денисе? Ідем вузькими вуличками, сніг вище перелазів, тихо потріскують чорні груші і ваблять тебе оті червоні лисиці в обтушкованих вікнах.

Старий помічник кока носив холодне і чисте, як рання джерельна вода, зелене вино. Хлощі зичили один одному щастя на прийдешні роки. А кухонна співачка заламувала руки, видовжувала шию, загрожувала вигуками легковажному зальотникові.

— Чи не забув ти, Евмене, літати на коньках, якто було в нашому містечку на свята? Тепер уже й ставки поспускали. А було цілі різдвяні дні, як на весіллі...

Що колядки не випадало починати, то хлощі підтягли знану в Архангельську й у Владивостоці, в Тблісі й Анадирі українську пісню.

— Тіше там! — озвався якийсь писок з сусіднього стола.

Хлощі не звертали уваги. Пісня майнула поміж паперові ґерда-

ни, шелеснула доморослими пальмами, вирвалась на двір і війнула за-
сніженими вулицями.

Вийшла, вийшла дівчинонка
В сад вишневий воду братъ,
А за нею козаченъко
Веде коня напувать.

Два вовкулаки — чорний і сіроокий — остаточно вийшли з рівно-
ваги і, прийнявши скажений вигляд, приступили до друзів.

— Слышь, закрой гортаны! Ми не васпрінімаєм ста пеніє.

Матрос одним вухом слухав. Не обертаючись, торкнув ліктем Ру-
бана. Той підвівся, смикнув за вилоги свій піджак, кинув зрівноваже-
но до чорного.

— Доїдайте свої бички і негайно шкрябайте спати. Інакше це може
зашкодити вашим органам травлення.

Чорний моргнув до сірооого.

— Ми самі знаєм када нам спать ітіть. Вот ти закрой...

І невстиг договорити. Рубан узяв чорного правою рукою за барки,
підніс і так видовженого поволік до дверей, дав кулаком межи очі та
й кинув у сніг.

Вернувшись до столу з таким спокоєм і певністю, що друзі не вважа-
ли за потрібне слухати його авіту, а на знак схвалення повели далі за-
спів.

Не відомо, чи відтерли чорного (сіроокий виніс за ним усі лахи),
натомість до хлопців підійшло уже чотирох новомодних червонокра-
ватників з короткими, повище сідниць підрізаними піджаками, в пре-
широких та до самої підлоги довгих штанях, так що черевиків спід
них не було видно зовсім.

— Что же ты нашею карешка глушішь, хахлацкая твоя душа?

— Поговоріть з ними, — різнув Байдаченко. — Вони на мене скла-
дають надто мізерне враження.

Ширяй все ж таки звергався ще до сумління.

— Корешок ваш сука. Нігде не почеплено оголошення, що в цій
їдальні співати суворо заборонено. До того ж наші хлопці співають на
комбайнах, при плузі, при дівці і при пляшиці калганівки. Так уже по-
велося. Однак не зважаючи на існуючу дружбу народів у нашій кра-
їні й однакові права за соняшниковою конституцією, ваш цей самий
корешок образив нас. Щоб уникнути неприємностей — він мусить не-
гайно вибачитись.

— Что ты болтаеш мінє конституцію. Я тібє сам випішу закон!

— О, ні! — уже не всідів моряк. — Тут ти мені не писатимеш. Це
тобі не Біробіджан! Геть звідса!!

Рубан показав їм двері. Новомодники закостричились, а найвищий
боксерським прийомом вдарив Рубана у груди. Матрос рвонувся і на-
відмаш так шелепнув високого у вухо, що той відразу сп'янів, зробив
лівий ухил, потім правий ухил, скочився за стіл, намагаючись втрима-
ти якийсь середній стан, підсікся в колінах та й упав.

Три червонокроватники риєями кинулись відплачувати. Миски пі-
шли по кімнаті, скатерка повисла на ріжку, стілець увігнався піжками
в стіну, винар рятував вцілілі пляшки.

Коли три розкійовджених червонокраватники, посмикуючи посами, виводили свого високого полігача, який досі не міг прийти до себе і маячив, — до кімнати вбіг міліціонер. Він аразу ж взявся до матроса.

— Прошу со мною!

— Не заважай святкувати.

— Граждані! Давайте не будем. — Міліціонер намагався потягнути матроса, але він уперся і ваяв доглядача закону за рамено. Мундир тріс по швах.

— Браток! — розпалився моряк. — Не тривож нас.

Міліціонер уже дещо бачив на свою віку. Йому не треба було довго розшолопувати, але він не попускав.

— Давай назад, гуляйпільщина!

Байдаченко зириув йому не в очі, а в саму душу.

— Так, гуляйпільщина! По-нашому це означає, коли ти мені раз даси у вухо, то я тобі розмадлю все рило, вирву язика і подроблю щелепи! Краще жий з нами у згоді, товарищу. Я жалю тебе. Пішли, хлопці!

Рушили, а за ними покурилась пісня.

Вгодований директор ресторану, член місцевого кагалу, аж затінався.

— Махновци! І нельзя сказати. Уб'ют.

МИХАЙЛО МІСЯЦЬ

Та де жито половіло

(Оповідання)

I.

Як закалатає серце, як усміхнеться душа при одній згадці — мати. Це ж через неї: ти милуєшся світом, бачиш людську радість, розкіш одних, і горе ба й злідні других.

Я розповім вам, мій шановний читачу, яка була радість у матері-вдови Василіни Вербенкової, і яке її нещастя-горе спіткало. Бо тож люди не дарма кажуть, що як не живи, а лихо не мине.

Ви, певно, знаєте старовинне українське місто Переяслав, це кілометрів двадцять з таком буде від Дніпра, на лівому березі... Недалеко від цього міста тягнеться земляний вал, що «Переяславським» зветься — колись його українці називали від нападу татарських орд. Тепер він, мов степовий заповідник. На ньому красуються різні польові квіти, трава, зілля; тут і пахучий чебрець, і терпкій полин, і волошки й кукіль, васильки, й ромен, і кульбаба, і червоноголові будяки, а в підніжжі самого валу кущиками поп'явся колючий терен. Ліворуч від цього валу протікає річка Турбайло, осинкою та отеретами заросла, а на середині річки залягла чиста від токи глибочінь. В старовину по Турбайлі, розповідають люди, ходили кораблі, тут були й чужоземні торгово-вельні кораблі, що привозили сюди для продажу різні виготовані товари.

Оточ між Переяславським валом, та річкою Турбайлом є село Лозове — потонуло все в морі садків. Хати в ньому побудовані не за порядком, а так — яка притулилася на горбку, а яка в долині. Городи тут були родючі і тому вони не мало прикрашували мальовничість села. Оце вже як усе достигало — спіло, так просто було любо і подивитися. Аякже? Городи тягнуться просто від самих садків, ген туди, аж до левад, до самого берега, а на них знай: красуються на сонці соняшники, як решета ті, так і погойдуються на землю; гарбузи, мов годовані підсвінки, боками вилискують; огірки, золотисті стрючки квасолі, бобу; а туди далі до левад густим лісом стояли коноплі, і тут же біля них, в невеличких долинках в прохолоді, достигала головата капуста. За левадами: туди до берега Турбайла, скільки оком сягнеш, темніли лози, — від чого село і має назву — Лозове. За селом, обабіч шляху, що йшов на місто Лубні, на могилах стояло два вітряки; здавалося, вони були, мов на сторожу селу.

В цьому то селі й жила вдова — Василіна Вербенкова, з сином-немовлятром Петриком.

Василіна ще зовсім, вельми, не старою вдовою лишилася. З виду вона ще була дещо свіжа, але як та квітка, що тільки була щойно зірвана а стебла і почала вже в'януть. Чорні очі її були ласкаві, добрі. Василіна висока, стан мала якийсь гнучкий, властивий такий жінкам, що виростали серед степів України.

Петрик — перша її дитина. Чоловік захворів і несподівано помер, так і недочекавши побачити сина.

— Як же він, покійничок, бажав його бачити... і от маєш.., залишив нас, на те його, Божа воля, а Петрик, незабаром після його смерті і найшовся хутенько... — казала Василіна втираючи слізину, — нехай же йому милому, там земля пером... Вже якось із сином будемо жити.

— А що вже наплакала, наголосилась після смерті чоловіка, так страх — забути його ніяк не може.

Одною її втіхою-радістю була її сирітка-дитина, вже так доглядає, виховує. Оце схилиться над колискою до дитинки, та все любується, милується ним:

— І лебединяточко і соколяточко мое, — було каже, — і сирітка ти... татуся немає... втіха ти, мій ясочок, серцю моєму, радість душі мої... Тоді вже цілує його, цілує, пригортає до грудей, приголублює. Візьме на руки, носить по хаті, любується; нагодує і знову кладе його в колиску. А воно ж те пташенятко — рученьками в повітрі вимахує, наче хоче ось знятися й полетіти; пічки повнесенькі; а оченята сині виблискують, як квітки пролісок на весні.

...Василіна ледь хитає колиску і тихенько над сином було співає:

Ой, одне горе мені
Та, синочки, з тобою,
Що немає татусенька
В нас з тобою.

Тоді ще заспіва йому, «коточка»... і дитина сплющає очі... дрімає, а мати задоволена цілує ще раз його у любочок і відходить геть.

Поступово Василина, не помітно для себе, забувала свого покійного любого чоловіка і всю відраду, любов свою, перенесла на сина...

ІІ.

Тъмно блимає у вдовинії хаті каганець зимніми вечорами. Василина сидить на лаві — пряде.

Веретено гуде намотуючи пряжу. Тут же, біля неї, сидить і Петрик — довбасться щось у личці; та ось він підняв қучеряву голівку, опустив ручки на колінця і його маленька істота напружилася... Мати оповідала як колись козаки їздили на басків конях у далекі походи: в Крим..., на Чорноморію, в Московію та про те, та про се, а хлопець все слухав та вдумувався. Потім він устав, найшов рогач біля печі, сів на нього верхи, мов на коня, і знай ганяв по хаті, вдаючи із себе козацьку їзду. Василина вже і прясти перестала, та все дивилася, милувалася сином. Це ж її надія... буде ж це і господар, і доглядач, він же її і при старості догляне, і до смерти догодує.

А вже коли хлопець дужче підріс, вона його віддала до школи. Нехай, мовляв, вчиться, воно не пошкодить.

Петрик уже таки любив ту грамоту... як є вільна часинка зараз і до книжки. Вже було розповідає матері від чого й сніг буває, і яка річка зіздки тиче, і куди впадає, і про аритметику, і про все таке, що Василина, буває, багато того й не розуміє; та слухає було з любовю, бо тож її дитина її росте така розумна.

Три зими ходив Петрик у школу та прийшлося лишити — зайнятися господарством.

Мати старіла, вибивалася із сил. Не так вона зсохла від тих років, як подалася, помарніла від тієї праці. Сама ж усе: і біля хати, і на городі, і в полі і до людей треба поспішати на роботу, щоб потім і вони допомогли, хоч з половини, обробити і її ниву... Та тепер Василині, вже слава Богу, полекішало. Йї є поміч, хоч і не така вже велика, щоб Василині зовсім були розвязані руки, ні, бо роботи «жіночої» за неї ніхто не буде робити; ось хоч би: палити, чи в жнива вязати, чи там прядив на зиму готовувати, або хоч би й біля хати скільки тієї праці — і вік не скінчши, — це вже вона сама; та за те «чоловічої» роботи, як вона каже, вже не знає. Хлопець сам усе: і біля товару порається, і садок доглядає, їздить орати — хоч іще, правда, він малуватий, та видко, що з нього росте путяцький господар.

Оде ще було й на гніду не виплигне, то стане на повід, та за гриву... і дивися вже й видрався на спину коняці. А вже, що любив господарство доглянути, а найпаче в полі орати... Ото візьмемо віжки в руки, від пари коней, (одну брали в дядька-брата материного) схилитися на чепіги і знай покрикує: «Но, гніді!.. разком... соб но! цабе гей!!!» А чесло тільки сичить, прорізуєчи землю..., леміш так і карбуве чернозем, аж поблискую.

Іде поважно Петрик у вологій мастистій борозні — так йому любо, так йому гарно.

Прийде Василина до нього в поле, Істи чого принесе, та й глянути на ниву, як іде робота, аж він, Петрик, уже половину ниви впорав... і

каже, що до вечора, либо нь усю кінчить. Та це ж сам і заскороде і за-
волосить. Звісно материну душу так і обдасть якоюсь гордовитою добре-
стю за сина. Щебрак скільки приходилося бідкати... клопотатися їй
зза Петрика. І одежину було продавала, і повітчину продала, і те їй ін-
ше, а воно ж все трудами її було нажите, потом облите. Все виховувала
собі сина! І виховала на радість, на втіху.

III.

Минуло кілька років. Надходила саме весна. Сніг поспірів і вузень-
кими стрічками зійшов у яри. Бруньки на дереві почали розпукува-
тись. Земля зааєленіла. Голосно кричало птацтво в полі, в садках, на
річці — здавалося, воно кликало людей зустрічати весну.

Незабаром сади розквітали; пішно одяглися в білі сорочки.

На городах закипла робота — садили; в полі сіяли. Всюди почу-
валося прихід весни. Люди працювали з темна до темна, поверталися
до хат в домівку натруджені довгим днем; вечеряли і не лягали спати,
а ще виходили на дубки, чи то до тина, посидіти та погомоніти. Мол-
одь, дівчата в парубки, ті йшли геть туди на леваду до Турбайла. До
півночі звідти було чути чарівні, веселі, задьористі пісні, гук, шум, не-
відрамовність. Не завжди людям же її сумувати — тим паче молодим, тре-
ба і розважитись, погуляти.

Одного разу, попоравшись корові на ніч, Василина її собі вийшла
на двір подихати свіжим повітрям. Сіла на пеньок біля причілку своєї
хати і ведухалася в ліричність весняного вечора. Звідусіль ледь до неї
доходили якісь нерозбірливі, але душевно-приємні, музичні звуки. З
темної блакіті неба моргалі зірочки, а рогатий місяць жбурляв до ма-
тері прохолодне проміння. В садку заливався соловейко, і вміть нав-
здогін тому заливанню від річки лишула дівоча пісня:

«Ой, гаю мій, гаю, та густий зелененський!
Любив та козаченъко хороший, молоденький...»

І пісня покотила луну над лозами. На Василину від тієї пісні
мов війнуло теплим вітерцем... вона розчулилась. А тут уже на зу-
стріч тій лилася нова пісня басом, парубоцька...

— Там же і мій, ясочок, Петрик, гуляє, і його голосочек... часточка
у тій пісні є. — Шептала про себе Василина.

Петрик ходив туди гуляти.

В голові матері снувалися вже нові, що не приходили ще до цього,
думки: оженити сина... пора. Дякувати, Богові, від Великодня дев'ят-
надцятий рік пішов... Парубок. Хіба мені оце неможній, слабосилій, та
старій біля тієї роботи впоратися одній?..

Справді Василина вже таки дуже постаріла: лице пожовкло, по-
морщилося; очі запали глубоко під лоб, а з гнучкого, високого стану
Її, тепер була зігнута, присадкувата постать.

Авжеж ні... не справиться з тією домашньою роботою. Невісточки
треба. Завтра вона конче скаже про це синові. А якже? хай жениться...

вона буде настоювати. Й Василіна з такими думками, пізньо вже, увійшла до хати.

Другого дня мати повчала сина: оженись та оженись... Пожалій мене стару, що тебе виховала, й своє здоров'я втратила доглядаючи тебе. Не до смерти їй отак трудитися: не по-людському. Та вмер чоловік, та скільки вона горя перенесла, в цим сином поки підріс... А це вже із хлощем нажили й корівку, й свині таки є, і коняка батьківська, то їй з усім її здоровям — хоч перервісь, — не справиться. Треба Петрик женитися — пожалій мене. Дівчата в селі одна другої краща, як той маковий цвіт... вибираї собі, яка до вподоби. Още хочби і в неї, Василіни, є дівчина на приміті — Пріська Харленкова. Не така вже й гарна, та все ж і не погана. Зате вона дочка господарного батька. Чому ж ту дівку Петрикові не взяти? Вона хоч і старша років на п'ять за її сина... так що? За нею придане добре.

Ні таки... треба Петрикові Пріську брати. Все доказувала мати синові.

Почуши Петро, що мати хоче в невістки собі мати Пріську, він аж пополотнів. Як? оту стару... погану... рябу, та ще й якусь мов прішелепкувату, що хлопці на вулиці кажуть: «Немає одної клепки в неї»; він повинен мати її свою дружину, і тільки зза того, що вона багата; ні цьому ніколи не бути!.. Краще він піде крізь землю, ніж з нею буде жити.

— Мамо, женитися я ще не хочу... погуляю, — почав Петро, — а ви мені вже найшли там якусь Пріську, і знати її не хочу!

— Як то? — піднялася мати, — хазяйської дочки не хочеш... Все звалоши господарство на мої стари кости, несила моя... невісточку треба брати, аби мені вже хоч дожити в радості, дякуючи Богові і тобі моя дитино, свого віку... та спокійно Ідячи, в теплій хаті, той святий хліб.

— Ні мамо, не звалою я на вас господарство ні трохи, а тому, що ви вже постаріли, то вона вам, та робота, і дається так в знаки: Це я сам бачу. А коли вже буду женитися, так кажу зараз — не з Пріською, — і трохи замявшись додав: — в мене є дівчина: Ігнатюкова наймичка Ольга. З себе вона хороша, розумна і працьовита... її ото я й буду святати.

Для Василіни Ольга була, як грім перед ясної днини, — несподівана. Наймичка Ольга... Петро її буде брати? Дехто це чувано!.. щоб її син, такий гарний, здоровий та брав якусь наймичку... і бачить вона її не хоче... Ні, ні! Хіба ж вона допустить свою дитину до того?.. якого так доглядала, виховувала... — В тебе сину є і одежка, й взуття, й буденне й святкове, і хояйственне, а в неї що? Те що на її, ото все... Ні таки, Ольга тобі не до пари... Повчала мати сина.

Петро був покірний, слухняний матері; виконав завсідні її поради, ба навіть і повчання, та цього разу він не міг не то, що виконати її наказу, а навіть пішов проти неї. Як таки, — його Ольгу, кохану таку привітну, добру дівчину мати не хоче брати? Другий рік вона служе в Ігнатюкових, і другий рік він з нею зустрічається, гуляє, не помічаючи за нею нічого хибного. Він не зрадить її ніколи. Хіба можна забути оті ласкаві голубі очі; довгі вій, рожеве личко; яке замкнулося між двома товстими, довгими, русивими косами; оті ледь припухлі уста, що він кріпко їх цілавав; або стан гнучкий, який він щовечора обіймав... Ні,

забути Ольги він не може, і хай там що, але він її буде сватати, він пошле до неї старостів. Що з того, що вона бідна... сирота? Адже ж і він батька не має... Так, брати йому Ольгу — любу, кохану дівчину.

Як настоювала Василина не брати Ольги, як протистояла, як суперечила синові, однак Петро стояв на одному: «Сватати Ольгу», і матері як не хотілося мати бідної невістки та мусіла погодитися з сином. «Можливо й справді путніще дівча, — думала Василина, — Петрик уже так її розхвалює... Нікого, каже, не хочу крім неї. Певно закохався добре... Що ж... Нехай буде його воля — святе».

IV.

Згодом Ольга пов'язала рушники Петровим старостам, а в Святу неділю щойно відбулося весілля.

На дворі було чудово... Тепло. Сонечко. Всюди зелено. Між вітками дерев співали пташки. Зранку дзвонилося луню в церкві до служби Божої.

На весілля зійшлися всі парубки й дівчата з Лозового... були і з сусідніх сел люди.

...Далеко за півдня весілля перейшло від молодої до молодого. В дворі, в хаті Василини ще не було ніколи так людно. Якували молоду господиню в хату, то здавалося, від людей і стіни розширилися. Діти стояли на лаві, на полу і все показували на молоду руками, мовляв дивіться, який гарний в неї на голові вінок. В хаті було жарко. Свати все співали та співали весільної пісні.

Одна сваха подає курку Василині і покриваючи своїм сопрано всі інші голоси приспівувала:

І не кишкайте й не полохайтє,
Нсхай вона привікає.
Цього дому доглядає!!!

В цю мить на рожевіліх щоках Ольги зарослися слози. Її посадили за стіл, заставлений горілкою та різними стравами, закусками. Вона ж була як маківка та: розчервонілася, в квітчаному вінку; стрічки кольорові, так і звиваються круг неї, сорочка біла вишивана; а високі груди покривав корсет, іліком обкладений по-миргородськи; з шиї спадало багатьма разками намисто та дукачі, — все це вона саме посправила, вірно служачи своїм трудом людям.

Петро теж не відставав від неї. На новому картузі пишно красувалася квітка, а з під картуза пучками виглядало гарне кучеряве волосся; сорочка біла, вишивана до двох маніжок; права рука була пов'язана шовковою, червоноп-багряною хусткою, то вже так, своєму молодому, постарається Ольга.

Василина з радістю на душі, дивилася на своїх дорогих діточок-квітчиків. Вона, коли частувала гостей та сватів горілкою, то й сама (так годиться) випила чарку.

Хміль заворушився в її голові. Настрій піднявся. Непомічакчи, вона говорила пцедро з дітьми-молодими, з сватами... співала. Гості, знай,

пили горілку, піднімали тости за молоду пару, цокалися чарками. Над головами колихалися, наповнені хмелем полив'яні келехи, гончарського виробу. В хаті піднялися співи, танці. Гуляли здебільшого старші.

А за причілком хати, під розложистими вишнями гуляла молодь. Там роздавалася троїста музика: скрипка, боян та бубен. Хлощі танцювали «гопака», дівчата «дрібушечки», а то й парами бралися «скракавяка» чи ще там чого. Аж земля від танців гула.

Як сковалося вже червоне сонце за обрій і село окутала прохолодна літня ніч, гуляючі помаду лишали весілля і розходилися по домівкам.

Не така була Ольга, як гадала Василіна. Хоч правда приданого в ній було мало, так до того вона ж така людяна: покірна, цира. І мати спочатку була непривітна до неї, та коли пожила... роздивилася, то Ольга була добра молодиця.

Вряди-годи, щоб вона допустила матір, що зробити, ще вже ні! І біля печі сама, і біля господарства порається, ладує, і що суботи підмаже, долівку завіхтоє, прибере хату, як віноч. А вже так жаліла Василіни, оце, каже: «Я, мамо, сама все зроблю... ви похиріли, немощні... відпочивайтте. Відробили вже свій вік». Вже й пожалув, вслужить Василіні, як рідній матері. Аякже! Рано Ольга пишалася пеньки своєї, то ця, нова мати, була їй за рідину. А з Петриком вони, вельми любилися, жили як голуб з голубкою. Любилися вже так широ... поважали одне одного. І було в двох їздять в поле працювати, і на леваду по сіно, і на базар в Переяслав, як треба чого купити, та все вдвох. Не спускають одне з одного з очей, привітніко усміхаються, як зіроньки ті небесні.

Не нарадується Василіна невісточкою — хвалити її вихваляє. Щеб пак! Дочекалася ж того, чого так бажала. Діти жаліють, поважають... дають їй спокій.

Тихо Василіна єсть той хлібець, дожидаючи, поки Бог забере до себе її душу.

Та не чекала-не сподівалася, не думала-не гадала пенька, що на старості літ спіткає Ї таке велике горенько-непчастячко. А біда була велика, жорстока. Доживає Василіна свій п'ятий десяток, а не чула ні від кого, хто б розповідав про таке велике лихо, як оце настало —

По всій Україні
Гірше пекла... А за віщо,
За що люди гинуть?

(Т. Шевченко).

V.

...В селі Лозовому почалося із церкви: так, як із тиждень після Стрітення, сільські комуністи арештували батюшку (папу отця), відобрали в старости від церкви ключі, вдерлися до неї й почали там варварити. Спочатку всі коштовні речі прибрали до своїх кишень, а потім почали бити в ікони, рвати рушники, палити святе письмо.

Дізнавшись про таке лихо, люди кинулися до церкви, з благанинням-проханням до комуністів залишити церкву, але чули одну відповідь:

— Ми закриваємо церкву... Релігія — ворог народу. Деякі парубки

не вистримували цієї неправди і кидалися з кулаками до комуністів, та їх, парубків, в цю мить відводили і забирали до району, звідки вони вже більш ніколи не поверталися до свого рідного села.

Бабусі, молодиці стояли кучками в вогкому снігові по коліна біля церковної брами, шептали про щось між собою і гірко плакали. Потім вони заходили по одній в церкву і падали там перед образами на коліна: молились... били покльони.

В церкву увійшла плачучи і Василина. Боже, як побачила, що в ній зроблено так... так сліози ще дужче полились. На підлозі повно битих вікон: скла; порваних риз, книг; стіни поколупані; підвічники побиті; хрести порубані валялися під стінами; картина «Страшний Суд» уже була вийнята з позолочених рамок і валялася під ногами. В церкві повно щигаркового диму. Комуністи грубо лаялися. Василина хутенько кинулася до Матері Божої, впала на коліна, здавила руки тремтячі в молені і почала крізь сліози шептати молитву. Довго молилася, била покльони, гірко плакала, непомічаючи, вельми, як із церкви почали виходити люди. Нічого не бачила, окрім образу перед себе Матері Божої. Коли це чує: її хтось добренько штовхнув у спину і так і так грубо до неї:

— Піднімай бабо юпку!.. вудки мотай звідси! Бачиш? — і здоровоило — комуніст, з щигаркою в зубах, показав ІІ на розп'ятого Хреста. Додав: — Щоб і тобі того не було. свята! Василина хутенько встала і пішла до виходу. Очі її сліпили сліози, і тому вона раз-по-раз кутиком хустини втирала їх.

— Давай, виходь з церкви... виходь швидше!.. мужва цибуляна аж смердить... Церква закрита!!! кричали комуністи на людей.

Не вспіла Василина за церковні ворота, як почула рев міді. То з високої дзвіниці комуністи кидали просто на землю багатопудові дзвони.

Вдома ніяк не могла заспокойтися Василина після баченого.

— Оце дожила свого віку спокійно... радісно. Деж це було, щоб з церкви таке робити?.. Ох, Боже, мій, Боже, завіщо ми страдаємо. — Все голосила, тіпалася мати.

— Заспокойтесь, мамо, втихомиртеся, — припадала до неї Ольга, — так не повинно бути... все з'ясується.

— Ні, дочки, ні... нечистої робота це — діявола лукавого.

А через три дні десятник вже загадував Петрові на збори. Піппов. В хаті, де зібралися селяни на збори, було накурено — аж лямпа гасла. Вона матово горіла під стелею і пепривітно обкидувала задумані голови дядьків темними силуетами. По стінах блукали чорні тіні.

За столом сидів голова сільради — комуніст Собаченко — дивився в паперах; а, зігнувшись біля нього, щось писав жид Хаймович. Обабіч стола стояла декілька активістів.

— Слухайте, мужики, мене!.. Те, що буду казати, треба виконувати без вагань, — почав своїм хриплим басом, мов у крука, Собаченко. — Ми одержали від вищого керівництва наказа! — тут дядьки заворушилися, переглянулися, чекаючи уже, чогось недоброго від того наказу, — про те! — кричав далі Собаченко, — щоб у нашому селі організувати колгосп!.. Для цього треба здати в загальну сімю: землю, хліб, коні, ін-

вентар... а на весні, аж, всі разом почнемо господарювати по-новому. Записуйтесь до колгоспу, ось у товариша Хаймовича. Хто, підходь?! — Але дядьки не підходили... нікому не хотілося в той колгосп. Серця їхні сповіщали про жахливість, про рабську працю, про страшні пазури колгоспу. Тоді два активісти записалися перші до колгоспу: «даючи приклад» — та ніхто із селян, не пішов за тим «прикладом».

Стояли на одному: не йти до колгоспу.

Як?.. віддав землю, — коні, хліб, інвентар — усе віддав!

Кому? За віщо?.. Ні, так не буде! А сам із чим? — з голими руками лишайся... потім іще іди до них працювати — батраком... мов у самого немає кебет до господарювання. Де це таке було? Незгоджувалися люди. Собаченко все: «агітував» селян, кричав, лаяв:

— Куркулі, ви, підкуркульники... блазні! Підете ж однаково до колгоспу!.. — Селяни мовчали. Мовчав і Петро Вербенко.

Збори тягнулися до ранку, однаке, дядьки, не йшли в колгосп.

VI

У Вербовенкових саме пообідали. Ольга мила посуду... поралася біля печі. Василіна полізла на піч. Петро сидів на підлозі — збирався пласти матку. Коли чують: у дворі загуркотіло возом, загомоніло людьми. За хвилину сіняшні двері ришнули, вмить відхилилися хатні двері, і до хатиувійшло з десяток людей, деякі з крючками залізними в руках. Серед них Собаченко і Хаймович. Не поздоровкавши, вони раз почали шукати хліба. Нишпорили по діжках, розбивали засіки, лазили на дах хати. Забравши там пудів тридцять хліба в діжці, почали шукати його глибше. Собаченку і Хаймовичу не вірюлося, що у Петра Вербенка більше хліба не має і вони його шукали всюди, де тільки доміркувалися. Колупали в хаті долінку, в сінях; під піччю колупалися; довбалися в комині; перевертали солому в повітці; копалися в сіні на подвір'ї, але ніде не знаходили грама хліба. Тоді Собаченко порадив іти в берег до Вербенкової кратви, — там вже певно хліб є.

— Ці бісові підкуркульники, вже так умудрилися хліб ховати, що недосвідчений в цій справі людині, його не легко знайти, — казав Собаченко, — а дехожому в сто чортів дітися?.. Взяли оце, зараз, тридцять пудів, та ще колись сам Вербенко сто пудів привіз... по хлібозадачі до сільради. Хіба оцей і всей його хліб? Сто і тридцять пудів? Ні... бреше, хліб у нього є, і він там у пратві... у бочці купається!

Пробили лід, ганяли ключками по крижаній воді, але нічого не нашли, окрім самого жабуриння, і знову прийшли до хати.

— Де хліб, блазню, кажи?! — присікався до Петра Собаченко.

— Немає.

— Я, питую, де?

— У вас... ви забрали.

— В тебе, тюхтій, ще є!.. Де хліб?!

— Онде, в корзині..., остання пальниця.

— Забрати пальницю! — гукнув Собаченко на активістів-комсомольців.

— А ще, кажи, де є?

— Немає й крихти.

— Де??!

— Кажу: «Нема!»

— Брешеш!!!

— Нема.

— Що??!

— Пт-ху-у!.. Навіжений, — плюнув просто в піку Собаченку.

— Вяжіть його тюхтіяку! А-ах-х! — і Собаченко з усієї сили вдавив по обличчі Петра кулаком, той впав на долівку. Активісти-комсомольці кинулися на Петра в'язати. Він не пручався... ледь стогнає.

— А, Боже, щож це таке... він же нічого?! — голосила на всю хату Ольга.

— Він... у мене... один соколик... — плакала на печі мати.

— Все майно і господарство сільрада спанує за контрактацію і хлібоадачу, — наказував Собаченко активістам. А ті вже старалися: несли туди до воза скриню Ольжину з одягою, стіл, лави, прилавок, діжки, посуду; виводили з повітки корову, коняку; з сажу тягли двоє поросят; і навіть, на драбині забрали п'ятеро курей, що вже вмостилися на ніч. Хаймович все це писав у книгу і приказував активістам нічого не лишати.

— Все забрали?! — гукнув Хаймович.

— Здається все! — відповів Собаченко.

— А то що? — і Хаймович вказав на вуалик, що висів під словом на печі.

— То насіння на посадку, — крізь слози мовила мати, — задишіть... — Василіна відзначала в Хаймовичу того здоровила, що витонив й із церкви.

— Забрати!.. Найдуть на посаду! — grimнув Хаймович. І забрали все.

Голосила Ольга як заливалася, лице її запухло, розчервонілося. Скільки трудилася в людей... працювала, стягалася на ту одежину, а скільки покладала сили тут у чоловіка на те господарство... і все пішло марно. За віщо мені таке горе?.. Відповідь не надходила. Схилилася вона на Петра... за плачем не могла вимовити ні слова. А він лежав на долівці, обличчям ниць, і сердито здавив зуби. Не хотів навіть глянути, як його грабують серед білої днини... нікому жалітися. Серце здавило люте горе.

Ольга розв'язала Петрові руки, ноги. Підвісся. Хата була, як після пожежі. Стіни голі стояли; долівка поковиряна; комин вивалений, дивився сажею, здавалося — то була чорна паша звіря. Мати зігнувшись, ходила, як тінь по хаті; а жінка все плакала, де ті слози бралися?

У вікна глянула ніч.

Петро схилився на припічок і так пробув до ранку.

На другий день, так, як у гарне снідання, два десятники забрали до сільради.

На дворі вже потягало відлигою. Сніг відтавав. Був березень.

Йшли мовчки.

В сільраді чекало на визов, в кабінет до голови, з півдесятка людей.

Петра, як тільки він прийшов, Собаченко потребував в кабінет.

— Ти знаєш, тюхтій в буняних штанях... навіщо тебе сюди покликано?! Гримнув Собаченко до Петра.

— Ні, не знаю.

— Гроші давай... за контрактацію!

— Які гроші?.. ви ж учора все мое господарство законтрактували.

— Однака з тебе належить ще двісті карбованців!

— Немає грошей.

— Ти репаний мужик, я бачу багато знаєш!.. Шукай гроші он там!..

— і Собаченко кивнув Петрові на діжку, що стояла тут же. Петро заглянув в діжку, — там був попіл, але не встиг і отямитися, як його два активісти схопили за ноги і перекинули сторч в діжку. Голова йому закрутилася в задушливий попіл, що набивався Петрові в ніадрі, очі, рот, уха. — неможливо було й дихнути. Тоді активісти витягли його з попілу і кинули, теж сторч, в другу діжку вже з пір'ям. Пір'я облипило Петра, як того птаха.

— Ну... ха-ха-ха! Найшов гроші?! — в один голос ревотали Собаченко й Хаймович, — тепер ми тебе охрестили в колгоспники.

Петро не зчувається, як вмить вже пара нефоремних вінків ліпарила його по виду.

— Що ви, душогуби, робите? Ай-ай!! — не витримав Петро.

— Так його... ну, дурня!.. Кричав Хаймович, — тепер знатиме де гроші є, і пам'ятатиме, коли в колгоспники охрещували. Бач ти цю розмалювали... мов цяця!.. добрењко його... деркачем!

Петро захищав обличчя руками, хватав за нефоронц... кидався на активістів та сам був безсилний. Тоді він боком штовхнув двері — розчинилися. Вмить вискочив єа двір.

Із сільради не пішов прямо до дому... зайшов ще в берег. Довго ходив там по вогкому снігу між лозами, а голову не відступало свермила наполеглива думка «як бути? Де хліб брати? Що йти? За віщо мене оце так мучено? Кажуть в колгосп — ніби охрестили, бодай би їх отак день і ніч охрещували. Ох... лише як щемить й торкнутися не можна, все стояло в крові. Ух, душогуби, попадись ти мені на одиці десь. Бить не буду, а живцем замучу. Замучу як гадину». — Лютував Петро. «Все контрактуєте. Що ж тепер ви будете контрактувати? Забрали до трісочки!.. — і Петрові згадалися слова сусіди, що той часто тепер їх наслідував:

Іде жид на собаці,
А собака без ушей;
В кожну хату зайжджає:
Контраектуйте хоч мишей!

Справді, тепер лишалося контрактувати хоч мишей.

Немає нічого — самі миші.

...За думками не зчувається, як надійшов і вечір. Петро спішив до дому.

VII.

Ніколи лозовани не памітали такої весни, як цього року. Тож було тільки сніг із землі, зараз люди й заворушилися: той у полі оре, той

волоче, той дивися, вже й сіє; на огороді було грядки садять, копають... Це ж — мов у селі й живої істоти немає. Подвір'я й городи людські з кожним тижнем все дужче заростають бурянами та диким зіллям. В полі, теж, землі забур'янілися, хіба що озимина буйно хвилюється та й тільки. На вулиці рідко кого й зустрінеш, а якщо попадається який чоловік, то страшно на него й дивитися: увесь пухлий, ледь-ледь дібас. На колгоспному дворі коні в грязі валяються — доконують останні хвилини. Всюди неприємно смердить... жахливо... Голод.

...Як описали господарство у Воробенкових та забрали хліб до останньої палінниці комуністи, то відтоді ніхто із сім'ї не коптував на вітві і сухарика. Жили переважно буряками, та ріжкими лушпайками-покидьками, а це вже й того не стало. Істи нічого. З голоду Василіна пухла, лежала на печі тижнями — немошна... Хвора. Все тіло її в болгіках, аж сорочка до його прилипає. Коси, на голові, жуком взялися — ні розчесати, ні розскубати. Вона важко стогнала.

— Хто там, сину... прийшов? — спитала Василіна, почувши, що хтось увійшов до хати.

— Це мамо, із сільради... голова, щоб я ішов на роботу в колгосп, — відповів Петро.

— Отой, душогуб, сину... грабіжник?

— Що, бабо... там базікаєш?.. залязла на піч... вилежується; треба он на роботу в колгосп йти, сіно вбирати, а не вилежуватися на печі та базікати чортананцо. — Процідив із злістю Собаченко.

— Іди з перед мене... лю-до-жера... ти... Бога бійся.

— Ти стара відьма, ще мене будеш і повчати! Щоб на роботі всі троє сьогодні були!.. чусте, блазні, мясо вонюче!

— Як же нам на ту роботу йти, — мовив Петро, — бачите... пухлі, пічного істи... не здужаємо працювати.

— Через те і попухли, що не хочете робить, а хто не робе, тому, звісно, з неба в рот не впаде булка.

— Тиж... обібрав нас... — простогнала стара.

— По закону... а на роботі щоб були!.. крикнув Собаченко, із тим вийшов геть, добре грюкнувши дверима.

— Ти... хоч лайся, та не бий дверий, — вслід голові кинув Петро.

— Бог з ним, сину... незафімай вже його, нехай йде собі. В нього немає людського серця. Камінь єї чоловік... А деж це Ольга, що немає в хаті?

— Пішла в село по якомусь там ділу. Хутенько, казала, буцім вернеться.

— Мені Петрику, ще ніколи так не хотілося хліба, як оде зараз.

— Якось, мамо, ще два тижні переживемо, а там вже і жито достигне, саме половіс.

Матері так захотілося того хліба: житнього, чорного, що вона почала незнать і сама чого вставати з печі. Петро її під руки тримаючи допоміг, хоч і сам був пухлий... безсилій, зібратися на землю. Сіла. Но-ги пухлі важко опустила додолу — з них так і потекла біло-синя рідина.

— Дай мені, сину, чого поїсти...

Петро їй із грубки витяг «чибрик» з жолудів та пересіяної полови

печений, подав старій. Та куди ж там його істи... в горлі так і застрас полові... розсишається, шелестить.

— Сину? х-лі-ба-а... да-ай... — знов простогнала мати, але хліба не було.

— Як тебе доглядала, Петрику, кохала, виростала... сподівалася, що хоч на старості літ — спокійно доживу свого віку в щасті... дякуючи тобі; моя дитино... а ти ж мені не даєш і кусочка хліба. Не даєш... нема... ох-о-о... хоч крихточку того святого хліба покоптувати... один раз... благаю тебе, сину, більше не хочу... одну крихточку хліба... Дай!..

Василина все дужче просила хліба — його не було.

Встала...

Вийшла на двір. Всюди сумно... Одне сонечко привітно гріло, як і раніш. На чиємусь городі, а бур'яну, мати чула: хтось стогнає, цевно з голодної смерти, там під кущем лопуху, або в високій кропиві, вмирала якась душа.

Ось стогн замовк, мов збираючись з якимись силами і, раптом, з городу тихим голосом заспівало, ба майже простогнало:

«Ой, як вмирав Ленін
Сталіну наказував,
Щоб людям хліба не давав,
Сала й не показував».

Голос замовк. Знову застогнало... Війнув вітерець, зашелестів бур'ян.

Василина більше нічого не чула, окрім шепоту бур'яну.

Вона помалу чимчикуючи, залишила свій двір, перейшла вулицею й попрямувала за село в поле. Минула два вітряки на могилах... довго шкандибала Лубенським шляхом і, коли село залишилося позаду неї кілометрів за два, перед очима матері захвилювалося якто на широкій її ниві. Воно саме половіло, золотилося, з жадобою вбирало в себе гаряче проміння сонця. Василина з любовю обняла високі стебла жита, памнула в долоню кілька колосків, і виміяла з них ще зеленкуваті зернинки:

— Хліб?.. чи не тебе я буду істи!.. Ні. Хтось тебе істиме, тобою багатітиме... Восени ще мої діточки: Петрик і Оля обробляли цю ниву... я рада приносила їм Істочки сюди, а тепер нива й хліб цей вже не наш... Забрали... ограбили харцизяки. Чи сподівалася, що на старості літ і кусочка хліба не матиму. В житі от стою, серед хліба... і не їм його, — мати кинула в рот зернинки, що виміяла з колосків — вони розстали там як сніжинки, ох, Боже, Боже... хоч би один раз попоїсти того хліба... хліба м'якого, смачного, а тоді вже... — та й недоказала... Застогнала... Під груди мов підвернуло який камінь їй, живіт боляче здавило, різalo в шлункові. — Ой... я-о-и! — і мати похилилась, виала, мов трохила, дунловиста верба. Навколо жита.

Як тут хороше... сонечко. Чути якусь пісню, але Василина не розуміє тієї без слівиці пісні, тільки відчуває її премійсть всією свою душою... То якісь арфічні звуки... Співав степ.

Василина забуває про хліб... Й уже, чиомусь, і істи нехочеться, і в грудях перестає боліти, і в животі наче не так вже ріже. Материну ду-

шу полонить тиха, чарівна, степова пісня, вона приколишувє її стомлене тіло.

Василіна кладе під голову кулак — дрімає... відтак і сон її сковує.

Сонце щедро сипле гаряче проміння на холодне тіло матері, та не може воно загріти те тіло, що заснуло голодною смертю.

Жито достигало, половіло... страх як!..

МИХАЙЛО РЯБОКІНЬ

А колеса крутяться

(Із спогадів)

1941 рік... Перша зима советсько-німецької війни крадькома присунулась до стареньких українських хаток і обкутала їх сніжаним хутром. Фронт вибіг десь аж за Дніпро, який сковано під шапкою синього льоду, і зупинився. Рокіт бомб, свист оскаленіх уламків холодної сталі, нерівномірне татакання безлічі кулеметів — все давно затихло в вухах моїх односельчан.

Надвечір'я... Трійка швидкісних бомбардувальників, з яскравими чорними хрестами на крилах, мчить на далекі позиції фронту. А над заходом появився сонечний кружок на невидимому мотузочку і раз-од-разу кимось опускається все нижче і нижче до обрію, обвившись кров'яними хмарами. Вони, мов зім'яті покоси перестиглого ячменю...

Вибігши з своего подвір'я на вулицю та притишивши свій біг, я гарячковими кроками направився до млину: надходять Різдвяні Свята, Новий Рік, матері треба муки на хліб, на калачі, на вареники, на смачні, начинені печінкою та кашою, пиріжечки, принадні ложшини.

І першими, кого я зустрів зразу, були Явдохи Случової кури — сині, гарні, здорові. Очоливши себе невеличким півником, з розбитим гребенем, шкатульгаючи на ліву ногу, міськими паничками на європейський зразок шиацирували по накатаній дорозі. Весело сокочуть... Півничок співає, робить навколо них галопом біги.

Безвітрів'я...

Дід-Мороз б'є мене п'ятірньою правої рукою по носі, по вухах, по вимералих губах і заливається тихесеньким кахиканням у лузі, та ще й при березі під скалою. Я сердюсь на нього, рвучко несу свою руку для удару по ньому, але він вихром підскакує вгору і я мушу лише після цього хватати його очима.

День догорає. Засніженими хатніми комінами викидаються до неба димові стовпи, — у носі лоскоче запах гарячих вечер, рот наповнений віщерть сльиною. Приємно...

Задивившись на дерево в іншому вбранні та на синє, зелене, а де-не-де і з буруватими пасьмами, небо, що іноді виглядає із за рухливих хмар, я пригадую минувшу київську зиму 1940 року, завірюхи, сніжані паноси, прогулки на лижах до Голосіївського лісу, який завжди давав затишний притулок для своїх поклонників, високі, стрункі сосни Дарниці, які ще адажеку вітали святковими шатами, струсонувши голови від снігу, нас, непосидячих гостей.

— ... «Дощик, дощик
Капає дрібненько;
Я ж думала, я ж думала —
Запорожець, иенько...»

Якогось вечора, в цю вже таки зиму, співала з великим запалом і надихненням Галина — вчителька — в Беднаржа Вячеслава, чеха з Моравії. Пригадав і це я. А не пригадувати не можна було: дні минувші довго живуть у пам'яті, особливо дні юнацтва...

Співала, мало не пританьковуючи, смутна своїх друзів. Вони ж дякували Їй...

«...Коли б знала, коли б знала,
Відкіль виглядати,
То б наяла, заставила
Стежку промітати...»

Попереду мене пілетутися, немов пошідтощувані, двоє п'яненьких, — один одного піддержує, щоб не упасти в сніг.

Ідуть і горланять розбитими голосами хрипливо пісню, що, як переполоханий птах, — підстрелений ще, — безсило пістеться до вишнини. Гавкають собаки, стривожені непосидами безклопітними...

— ... «Де ж ти мене поховаєш, голубе сивенький?
Де ж ти мене поховаєш, ти ж мій миленький?»
«В рівчаку, мила, в рівчаку, мила, в рівчаку,
Еге-гей, моя чорнобрива!..»

До воріт, майже скрізь вербових, в надвечірню хвилину-годину, повиходили господарі з хат зустрічати заморозь, проводити за стверду землю спадаюче сонце, освіжитись після нескінчених балачок, довгих посиденьок. Жінки, невтихи-дівчата в овечій вовні рукавів гріли руки, жваво розмовляли... Холод їх не тривожив, очі хватались за все.

Зовнішність двох п'яненьких стала видовищем і для чоловіків, і для жінок. Та ще й яким! Поговору буде по селі...

Один з них — в рудому піджаку, на плечах якого повилазила вата, жовта, в половині, в зношених червоноармійських обмотках, в посоюзених черевиках — подряпаним носом розшукував у повітрі оладки тепленькі, з смаженою тарілки, кисленькі ягоди, сметану, сир, плетенки-пляшки самогонного перегону. Очі бачили, куди клались чайні стакани.

Високі чоботи, фуфайка, зелене галіфе, шапка на потилиці — все надавало другому героїчності, відваги. І він, почуваючи це в своїй душі, не противився себе показувати дійсно таким величавим мужчиною, безстрашним, вихватуючи в молоденьких дівчат раптові зойки: «Ой, погляньте: який молодець! отакого б нам у женихи!»

... «Що ж ти на мені поставиш, ти ж мій сивенький?
Що ж ти на мені поставиш, ти ж мій бравенький? ..»
«Будяка, мила, будяка, мила, будяка,
Еге-гей, моя чорнобрива!..»

Ще і ще рвалася пісня. А п'яненькі, на ногах пока, дальнє йдуть, йдуть і коливаються, коливаються і співають. Ледве ворувають язиками. Перший ледве промовляє до другого:

— Дружок! Дружок ти ж мій!.. Заспіваймо! Так хочеться співати, так хочеться кричати, ревти, горланити, що я не можу дальнє йти і жити. Брате, починай перший, а я вже підтягну... Тільки голосно бери, так, щоб паркані здригались, щоб дим вертався комінами назад до печей, на середину хат і клубкувався попід стелями. Я тихенъко не люблю співати, — чуєш? Бо коли голосно співаеш, то небо робиться ласкавішим, хмарки — принаднішими, а ми — співці усі — почувавемо себе понад усім найбільшими, найгрізнішими. Ну, ще довго будеш м'ятись? Знаєш цю, як її в біса... —

... Біжить Ганна ще й Тит'яна,
Стралцать батька Купріяна.
Біжить Ганна ще й Данилко:
— «Тікай, тату, куди видко:
Ось мамуся йде, всім біда буде!»
Один каже: — «Іскриймося!»
Другий каже: — «Призначаймося!»
Один каже: — «Сидіть тихо!»
Другий каже: — «Буде лихо!» —
А Купер'ян каже: — «Якось воно буде!»

І він ревів. І справді по-надлюдському. І ехо доносило:

... «якось воно буде!..»

— Чуєш, як луна пішла? Отак треба співати. Дружок, але ж я тобі дам закурити? Дам? Дам, й-богу, дам, почастую так, як друга, бо ти ж у мене парень ще з тих десятків, з тих, що ще не вивелися з нашого роду. Пам'ятаєш їх? Тільки — з мужицького... як ти думаєш, добрий у мене доморослий? Ов-ва, такого, браток, на всю бритаду не знайдеш. Вже як тобі... Тільки тобі даю, вгощаю... Бери! Та співай!

«Ой, на тобі козаче, оцюю дитину, —
Як не візьмеш, то в ріллі покину!»
«Ой, нащо ж її у ріллі кидати,
Як ти йому батько, а я — рідна мати?»
«Ой, на тобі, дівчино, половину хліба,
Тільки зверни це все на старого діда!»
«Ой, нащо ж все на діда звертати,
Як ти йому батько, а я — рідна мати?»

Повіяло було спочатку від пісні жаром. Пізніше вже можна було й слізогу пустити, непринадно скривитись: так сумна була вона, а ще сумнішою — доля тієї матері, яка просила допомоги в нелюба й не одержувала її ні просльбами, ні умоленнями, ні слізами.

— Марку, покинь ти свою задріпану пісню співати! Який з неї толк? Віс холодом, як від куска криги. Краще послухай про мої вчора-

шнянські поневірняня та пригоди та про віки Параски, — їх моя жінка й побила до цурпалля. Оце було кіно, куди краще твого козака з дівчиною, дівчиною-матір'ю.

Марко щось подумав. Не знаю я, про що. Та, певно, не про добре.

— Толку мало? Скажи! Скажи: моя пісня — задрипана? Холодна? За це ти — дурак, дурачиче без бороди. Понятно? Дурачиче невихрещене... Розуму в твоїй голові, як води в діривій діжці. Ти знаєш, що таке є пісня? А? Ну? От бачиш, дурацього. Пісня — це я, моя сила, моя слава, пісня — це моя жінка, моя хата.

— Твоя жінка замурзана як і ти, — мов поросята обос ви, а хата, то її вже давно треба йти на Голитину леваду просити сажень землі на упокой. Не хочу її слухати тебе, бамбуло. Закурити — дай! а сам — геть! Я хочу піти до млину змолоти. Борошна дома тільки в ріжках залишилося.

— Друг, сердишся? Не масш ока на мене? Ото дурний... А я на тебе — ні чутъ... А знаєш, куме, як мене чаркою кума вчора причанала? Пішов я до неї, сонечко, як і сьогодні, було вже на заході, зайшов до хати, а вона, немов догадавшись у мойому приході, варенички ліпить з сиром. І ото пізніше як сіли ми з нею, уяви собі, як сіли — аж ранишня зіронька виштурхала мене від неї.

— Замовч, віялко! Відкараскайся к чорту з своїми вчоралінськими кумами. У селі — чув? — багато, кажуть люди, полонених наших ходять, бродяжничають. Між ними — і лейтенанти... Покинули і фронт, і...

— Лаврентій, не кидай мене, і я хочу з тобою до млина йти. Допоможу молоти...

Іду весь час позад них. Слухати ж їхню розмову ніяк не можу покинути, бо хочеться знати душу п'яненьких. Переганяти їх не хочу, вони ж — настанку — і квапляться, і зачаються, — йдуть середньою походкою весь час та спотикаються, запшортуються.

До млину близько залишилось іти, то я вирішив використати таку невимріяну зустріч з односельчанами для спостереження, щоб потім записати пізніше і дати зможу прочитати цікавим, ознакомити, хто не бачив власними очима, а також і мати документ-дзеркало для майбутнього покоління моого села. Події і життя часу советсько-німецької війни дуже цікавитимуть у майбутньому новонароджених. Я, передчуваючи це та бажаючи, іду їм на зустріч, своїми записками дам більше зможи ознакомитись з бувальщиною, не звертаючи уваги на те, чи будуть вони пристайні свого призначення. Мої спомини — для мене дорогі. Пишу їх з насолодою.

Вміть змущений звернути погляд на колону малих лижварів, які несуться пустим городом (без господара) на дорогу, далі на інший город, через проламаний тин, і — до річки. Між ними — дівчатка, на дубових кленках човчають. Порозхрістувані, червоні... Замітивши Марка з Лаврентієм, скоріш напружились проскочити вулицю і вискочити на горбастий город. Хтось закричав:

— Хлопці, Марко йде! П'яній... Звертай йому з дороги!

— Не їдь на нього! Бо так і кинеться на тебе... Краще впадь! Він галашенний, без клепки. Його треба до Лимарки в колгоспну майстер-

ню відвести, щоб там Филат Бишук її уставив, обруча набив, гляди й голова колинебудь розсипеться.

— Цітьте! Цітьте: почув — глядіться!

— Нехай він пропадьою пропаде. Зачепи дурного, то не відв'яжишся. Обійди гадюку: укусить. В нього не всі дома часто...

Хлопчики й дівчатка посіяли між собою паніку. Але як тільки страх проходив на хвилину — мужність знову в кожному клекотіла, бурлила, підкріплена силою, вірою в перемогу. Санки, лижі, добра гора, з якої можна летіти зі свистом у вухах і з слезами на очах — були першими приятелями їх. Як добре їм слухати ззаду погоню вітра, чуєши наставницький голос: — «летіть, швидше, швидше; міцніше тримайтесь на санчатах, лижах! Відкиньте голову капельку назад, санщики! Не гальмувати ногами... А ви, лижварі, присісти мусите, коліна нехай пружинять...»

Летіть санки... Позад санок сніжок мерехтить... Чуєш відраду в серці, щось надзвичайно предобре... Понад нісками лиж — зерна снігу. Катяться мимо...

Марко на переїзді. Десятки пар очей уп'ялись на нього.

— Дай дорогу, пацанва! Дай дорогу!.. Через вас нігде нема спокою. Ну, чого повилюпували очі на мене? Бистро геть! — аж затрясся він, а в очах крутинулась колесом жадоба помсти, неприязності, люті. Мимохіть заскрготів холодними зубами в роті, обмочивши їх слизиною, стиснув громадний розрослий кулак. Дітвора, перебуваючи на очах «довбура», — як вона його називала поза очі, — поточилася назад, не зводячи кришинок-оченяток з нього, налякана, розпорощена.

— Лаврентію, бачиш, які мої всевладні покрики? То-то, другож, на мене май надію, завжди, — не прошибеш: я чоловік доброзичливий, чутливий на чуже горе-згубу, дам поміч по першому гуку.

— Що герой ти, то не суперечу, а що дурний, то не питаю: сам бачу. Ходи швидше!.. — Лаврентій не годився сьогодні чогось із ним. Тільки його нав'язливість могла даліше примушувати Лаврентія тягти якісь ав'язки.

Зисну вільність в руках дітей, знову жвавість і веселість ширяє над ними рознудданістю.

І вони знову летіть.... Позад сніжок мерехтить... Он там, ізза Мартинової клуні, поминувши ряди вишень та слив, вирвались на санчатах брат і сестричка на чисту постать горба, примкнувшись одне до одного міцно, їх оддалік обганяє сам-на-сам курносенький Павлик, який часто свого батька, вбитого в цю війну, живого в снах, веселого. Він, розставивши руки в сторони, згубивши шапку далеко позад себе, кричить:

— Югу-у!.. Юг-гу!.. Га-га-га-а-а... ого-го-го-о-о... бережи самого!..

— Тікай, Іван! Дай дорогу. Дорогу!.. Лідко, керуй направо: верба. Та не дуже: недалеко копанка й криниця. Лучче, лучче, бо налетиш!

— Ура-ура! Мій найшвидший зо всіх. Ех ви, жуки, навіть мертві петлі не вмієте робити.

На дорозі з'явилися розметано лижники вдруге, встигши зробити навколо школи марш, пізніше, перечесавши глинницє, добраться городами аж до виходу на свій переїзд.

Мені захотілось їх зупинити, бо і я мав снагу до їади на лижах. Вони охоче оточили мене. Опинившись коло них, я радів безконечною радістю, радів, бачачи мілих дітей. Вони мають кусок хліба піка, вони живучі, бо животики не пищать: — «папи, папи хочу, юсти, мамо...» Війна обминула їх, залишила жити.

— Ескадрон! Марш!.. — крикнув тринадцятирічний хлопчик. — За мною!

Рушили, збільшуючи швидкість. Одни уже покотився клубком, а лижі поколивалися аж на березі, між вербами. Линув сміх...

Кричали від річки, кричали з середини горба. А наверху, біля дороги, піднявши правицею-ручку в рукавичці вгору, захлинається сміхом Славко. Він — спостерігає.

— А перегнав?.. А перегнав?.. А пройхав, а обминув. Отого-то... отого-то... Так тобі і треба. Ага, ага, отепер будеш знати, як їздити, будеш, будеш, будеш...

Він сміється, — про себе й забув, як хвилину тому шубовхнув у сніг, збитий лижником, і довго кашляв опісля, обтрушувається. Йому інтересніше дивитися на інших, як ті кумельком гаррутуть себе і вчаться стояти на лижах, рватися на санчатах.

Сонце почало заховуватись за верховіттям дерев, спираючись на руки безвітряного надвечір'я та зводити свій останній зір на село в епразі. Пізніше ще дотлігало за кошнами хат, та згодом зовсім його не стало, тільки ще чаграва червона чернала собі золотими чашами рожеві язикі з логовища, де воно уложувалось напіч.

На обкрайках вікових шибках жевріють невеличкі лампади, — підморгують, усміхнені, відблиском того світла, яке вже так сповзає по різблених морозом узорах до своєї спальні. Пообтуловані хати кинулись породжувати тіні. Внедовзі почав вилазити на небо безусий місяць.

В душі стовбчило непоборне щастя: жити, любити і самому щось творити.

Марко з Лаврентієм з моїх очей зникли, затушивши свої сліди. Вулицею я дійшов аж до завороту Ії вліво, а далі почавав по скалі, недалеко берега ставу, по снігових наносах.

Перед мною — гребля, обсаджена з обох боків вербами, широкий став, за кроків триста-чотириста — опуст, що шумить, клекоче, глибоко заховуючи мудрість свого існування, вишускаючи розлітовану воду через зуби, намілює здоровенні бульки, коли води надміру. А обабіч — хатина під бляшаною покрівлею, з голими стінами. Вона — всі знають — не мало пережила і перенесла на собі злих — поглядів, юдких наговорів, нарікань жidівства, яке руками й ногами дерлось на ней. Здержалася натиск, витримала удари на своєму тілі... Господар останні сили віддавав за неї: катана все сунула і сунула, треба було допомоги, — правдивої, незломної. Терпіли і діти нужду, довгоднівно не виходили із грізної облави, ходили в латках, завідували іншим. Завсігди — слізги, а лайки, невзгоди кочували в хаті з кутка в куток вічно, розідаючи душу. Жидків уже нема... Радвлада зникла, — Ще постоїть і хата, бляха. Може не скоро доведеться йти до кооперації тупцювати цілу ніч під дверима на порозі, щоб здобути кусок очікуванки для ті-

ла. Кожухи, світки мало гріли в очередях. Тільки намір — узяти! — загрівав, інколи аж до гарячого поту, поту в кипетень.

Млин... Старий, спрацьований млин... Громадні колеса ще й досі стоять у моїх очах, а камені вертяться в голові, гуркотять у вухах. Часто я його згадую, часто ж ви мені і сниться: сірий, велохатий від моку і вицвілої краски, сердечний опікун хвостатих, завжди накормлених, щурів. Головастий замок денно-по-денно висить на важких дверях млинових, сторожко чатує труди народних рук. Дехто йому ще й за-відує!

— І живе, ти кажи, така сатана на світі божому. Не краде його ні-хто, не губиться. Піди щось цінне — не вметиш, як і ділось десь, зни-кло.

Перед млином, біля вікна, на кам'яну стіну млиновий камінь спер-тий, — заграничний. Колись, бувало, втішав і господара свого і тисячі помелянців, тепер же доживає до карбу своє здоров'я та кров, щоб не мерзнула на морозі лишче та не мочилася на дощі. На під'їздному пла-цу лежить і другий такий, зарившись у сніг. Поруч його стирчить по-бита віялка, перекинута вбиральня.

Другому каменю аж у цю зиму прийшлося розiproщуватись із жит-тям: все пожираючі тончани приходять щоденно до його і б'уть, б'уть, не для забави, а для здобичі: віддає він при кресанні прегарну іскру для губки. Курці кругом нишпорят в пошуках за ним. Жінкам також робота: заховати, уберегти, бо і малиші стріляють.¹⁾ Запал кресати і їх тягне, здобути вогонь — найбільш захоплююче, бажане. Діди научають всьому: і бити кресилом, і правильно губку держати на каменьовому рубцю, і зберігати від вогкості.

Ревуть цей камінь і хлопчики з «дядьками» під носами, і вусаті ста-рики кусают його, обглядають уважно і довго, немов корову перед кущівлею, довгобороді діди. Жінки не минають, баби не зівають, молодіж з ранку до вечора ширхає трісочками в снігу, шукаючи загублених ку-сочків, мерзне в руки й не йде на обід щось перехватити в пусті шлу-пинки. Ніхто не анає втоми, ніхто не чує голоду. Хоч би заставляв, про-сив — ві, самі йдуть. Заклопотані, зажурені, щіпають його, дістають з розмаху молотком по пальцах, студять і кладуть у рот на облизування язиком, і знову б'уть: треба! А ще ж треба потиснутись на базарі по-між кошовки з самогоном, тсрбинки з яйцями, мішки з горнятами, по-між жінок Тальнівщини, мслодиць Бабанщини, московок Уманщини, не обминути сірих шинель, перелицьованих пальто, широкоплечих, ви-бритих червонястіх німецьких солдатів.

Ніхто не обмінає камінь. Ось і зараз біля його збились і'ять-шість чоловік, деркими голосами дорікаючи свому спільнникові, що лег-ко б'є по камені, що не може здобути тих дорогих кусочків, за для яких і мерзнуть.

— Слухай, Гриню, ти або бий, або не паскудь і себе, і своєї робо-ти. Хіба так б'уть? Козаче ти, козаче... Для чого в тебе голова на пле- чах, чого варті твої руки?

— Хто там обізвався? — огризнувся Гринь. — Чи не той знамени-тій майстер, що замість сокирища витесав сварливій жінці кошистку?..

— Неначе вгадав...

¹⁾ шукають — (мова таинан — М. Р.)

— От бачите... Чув мое серце, з ким розмову має. Хоч я й Гринь, але не паскудю динь... Гляньте ось сюди, — що ви бачите? Нічого... А тепер?.. Кремінь... Хто бере? — прошу! За мою працю — раз закурити.

— Таких курців ще багато знайдеться. Чий ти сусідо? — почав його дядяша вусатий в шапці.

Зупинившись і я біля них. Перших подорожників я втратив, зате прилучився до цих пустунів, і смішних, і сумних, і грізних, і плохеньких.

Гринь, що стояв навколошки в колі товаришів, скажено гасав молотком безушину, відсварюючись від алих, близько стоячих, нападників, що зробили з його посміховище.

Нарешті кусок відлетів. Підходячий. І тут же зразу рванулись руки за ним, запилили снігом, бажаючи знайти упавшу жертву.

Тільки дід Василь не шукав кременю, — стояв осторонь і грів руки в рукавицях поморщені. Його кожух ще дихав славною творчістю шенців-кожушників, майже безробітних за роки колгоспного життя. Іронічними балачками завжди смішив зборища людей, ніколи сам не сміючись.

— Ну й очко ж у вас, діду Василю, як у кота. А що вже розум, — дай, боже, кожному такий. І де ви його такого взяли? Дивишся на нас збоку і думаєш: «це не дід Василь, а якийсь великий чоловік, що заховався в доношуваний кожух, удаючи з себе сільського вусатого мудреця», — почав з ним розмову молодий молодожен, який недавно буйно справив своє весілля, привівши до себе в хату молоду жінку.

— А ти, молодяго, думаєш, що якщо я не можу за себе розписатись, що не можу прочитати ні друкованого, ні писаного, то вже й не годен добре, тонке мислити? О, синичку, я б ще помірався своїми темними силами з твоими вченими. Біда тільки лиш у тому: я не вчився по різних тих школах усіхих, де й на зірки літають і кашу з медом мішають. Злидні не давали як малым був, підріс трохи — батьків позбувся, а там пійна, голод, тифи... Так і старість несподівано прийшла. Тепер мене, старця, не рівняти до тебе, здорового, сильного, з дробами та летрофікацією²) ознакомленого... — Його десьто добре боляче зачепили ті слова молодожена, на які поспішив дати таку гостру відповідь, здригнувшись, як опісля великого переляку, облизавши суху, порепану на вітрі, верхню губу. Робить, вештається по обійті, наглядає за порядком, чистотою. Поговорює далі:

— Молоді завжди нашу, старичківську, науку постигають, а от ми вже не можемо: нам вона непосилі, скільки б не вчив, а в голову не йде. Ще вчора я й поняття не мав про танку, а сьогодні вона в моєму городі картоплю шпортала, попихнувши димком. Штука? Або хоч би й самольоти... чув, як хтось там десь літав, заробляв на цьому гроші колись. А тепер... Літають, голубчики, просто над хатою, ще й рукою помахують. Як вам подобається? Виткав рядно, почепляв мотузки й плигас, побий його коцюба, аж зі хмар у наше жито. Газетами сіють, папірами різними. Видумув наук... А що ж завтра?.. Буде те, про що нам і не думається. — Далі він уявляв себе господарем неба, думаю, він мені про це не говорить, але я догадуюсь із його зовнішності, із його зашалу, непотухлої енергії.

²) летрофікацін — електрофікація (мова танчан — М. Р.)

— Діду Василю, а може б ви пішли у мелники?

— Мелником бути — не мішає, тільки: «як не коваль, то й рук не погань». Що я там у ньому буду робити, коли не знаю?.. Хіба щурів павутиню путати та запрягати в шлеї, щоб каміння крутили. Треба ремесла спочатку навчитись, аж потім приступати до роботи. Ви, молоді, крокуйте до знання прямо: для вас — все, тільки свого і бажання додайте. А ми, старики, якось уже доживемо свій вік.

— Святі ж горшків не ліплять, діду Василю, вчитись — ніколи не пізно... — підкріплював розмову Гринь.

— Та воно то й правда. Вік живе — вік учись, а дурним всерівно помреш. — Дід Василь махнув рукою. І цим закінчилось.

Марко знову народився на вулиці і дав себе піанати кожному без вагання. Піснею й далъше пробуджував вулицю, але на цей раз уже новою —

«— Ой, ви кумоньки, ви голубоньки,
Ей, біжть, приведіть мені доктора!»

— — — —
«— Як по воду йшла, — рвучко спотикалася,
А з водою йшла, — слізми умивалася...
Під середнє вікно стиха прислухалася:
Чи не б'ється сім'я, чи не лається:
І не б'ється сім'я, і не лається,
Лиш мене, молоду, бити собирається...»

Останні слова долетіли до очерету, блискавкою розсипались по ньому градом і тчкуриули в вершину, плутаючись ногами в м'яких листочках промералого зілля.

Біля каменю заворушлисся.

— Іде Марко... Чекайте новин: він нині сіє всюди, де пройде. До ма жінку б'є, горшки, полумиски макогоном колотить, матір, при слізах, з хати виганяє. Дуріє чоловік, зовсім з розуму сходить. Винні діти, що ще тільки очі на світ одкрили, чи може жінка хати не держиться, десь ходить, волочиться, п'яна?.. І для чого уродиться таке безголов'я?..

— Така в нього звичка. Не поб'ється, не посвариться — не може жити. А по-моєму так: хочеш жінку бити, так розбіжись по хаті і — в одвірки головою; лежить посуда на голові тобі — іди к чорту під шум, нехай він тебе вихворосте та вихмелить швидше... — Радив Гринь.

— І в кого він удався? У батька — ні! У матір — ні! У чорта? Щось трохи схоже... Схоже, голубчики мої... Та, кручена ковінька йому, ніхто такому пройдисвіту голови не зверне, рук не повідиває, грім не приглушить. Доброго чоловіка ніколи не убережеш від наслання Нечистого Духа, від його кари, а такі зірвиголовці, — як ти тільки дивишся, Боже? — ходять та посвистують. — Дід Василь розмірковував та міцніше зав'язував на шні запачкану білу хустинку, щоб холод не доставався до горла, не простудовав його та не надаряв кашлем. Власною кров'ю мало сподівався себе обігріти: колись гаряча була, а тепер захолола, кожух порвався, та змолоти треба. Когось за себе нема послати. Не счувсь, коли й діти розійшлися по світу. Оставсь старий на старості з донькою.

Марко з Лаврентійом були вже близенько від нас. Їхня поведінка враз чомусь примусила мене притгадати сумні роки громадянської війни, бурхливу стихію наших батьків і також самі, правда інші постаті, п'яниць по різних кутках України 1919 року.

— Ходім у млин. Чого маємо мерзнути надворі без діла? — забажалось Гриню. А мені стало чудно... — Сонечко вже зайшло, прилинув вечір божий, морозець більшає. У млині й почекаємо, пока мелники улаштуються, пустять воду на колесо та звеселять наші серця. Ходім... Ій-богу, краще буде нам... Мало ще намеранемось і в день?

— Почекай трохи! Треба ж ще подивитися, що це за два орли до нас плетуться, у очей дороги питаютися. З млином — устигнемо: стоять, слава богу. Не тобі ж першому на кіш?..

— Та воно то й так... Та скажіть ви мені: знайшли щось прегарне у цих волоцюг. Добре слово? Якусь ласку? Ні для себе зла, ні для когось добра. — Гринь уговорював своїх друзів і уговорював, неначе вони були його дітьми, а він їхнім батьком. (К. б.)

ЧИТАЧАМ «НАСТУПУ» і «ПРОБОЄМ» ПІД УВАГУ!!!

Адміністрація Українського Видавництва «Пробоєм»
в Празі має ще на складі

КАЛЕНДАРИ:

Календар-альманах «НАСТУП» і кишеневкий календарець
«ПРОБОЄМ».

Шідкреслюємо, що запас календарів невеликий і тому
поспішіть із замовленням!

Зміст календар-альманаха «Наступ» складається крім поучного й забавного матеріалу та календарної частини ще з таких праць: Український націоналізм в боротьбі, Націократія, З галерії українських міст, а головно: Україна — наш рідний край — Географія України, Коротка Історія України, Українська Література, Нарис історії Української Культури і т. д. Оде промовляє за тим, що (принаймні!) кожний другий читач наших часописів повинен мати Календар-Альманах «Наступ»!

Зміст киш. календарика «Пробоєм»: Український історичний календар, Україна, її територія, населення, промисловість, багатства та великі міста, Карпатська Україна, Перша поміч, Практичні поради, Адреси Українських Установ та ін.

Замовлення посыайте на адресу:
«PROVOJEM», PRAG XIV. — 65, FACH 3.

Записки студента

То був для мене пам'ятний день.

Погожий ранок. Сонце ще так по-осінньому гарно світило, а присна прохолода з Голосіївського лісу і сліпучий блиск позолочених бань Печерської Лаври, надавали всьому якоєсь вроочистості.

Даєленьчали трамвай; коло школи, що на окраїні Солом'янки, юр-бралась дітвора; настирливо кричали ворони...

Та сумний був той день для мене і моїх друзів. То пам'ятний на все життя день. Невесело було на моїй душі — вона відчувала те, чого не міг я збагнути.

Штурмом беру трамвай, та пронизливий свист мілітона (так глузливо прозивали міліціонерів) зупинив його.

«Дальше не пойдеть. Оштрафований...» — каже мені.

Виправдовуюсь. Та де там. Даю карбованець, чекаючи другого.

Ще з ранку той день віщував якесь нещастя.

Ну, та допхавсь до останньої зупинки. Здоровенний червоний будинок — навпроти Миколаївський парк, позаду Ботанічний.

Університет. Без церемоній штовхаємо один одного (своя ж братія!) кидаємось в ідалню, щоб бува не бути останнім в довгій-предовгій черзі. Імо напівдкорун — задзеленчить дзвінок, а спізниться не хочеться; не хочеться слухати нотаток декана, що непремінно нагада і про стипендію, за яку ми боїлись, як за своє життя.

В ідалню входить мій колега Микола.

На його обличчі я читаю тривогу... Що може бути? — питав себе.

Микола сіда. Ну, хлопці, прийдеться покидати... — каже.

«Ну, певне. Розлюбив?...» — дорікає Юрко.

Микола махнув рукою. «Дурниці плетеш. Не те, — що мете.

Справа була не в тому. Щось інше таїлося в його душі.

«Так так, хлопці, маємо файну штуку. Чулись те?

Всі втялися в Миколу очима.

«Нині по радіо передавали, що навчання тепер платне. Вивертайте хлопці, кишень. Не хоч — справа коротка — наказ ректора. Забирає манаття і бувай.

Тривога пробігла по обличчях колег. В мене ноги — підкошена трава.

Чую, що ось-ось впаду. Де там ті гроши, де їх візьмеш. Тут так ледь ноги волочиш, а тут на рік чотири сотенки. Сказати легко.

Куди ж тепер? Що робить?

Сумно і невесело ми подались до авдиторії. Шум, гам, як у вулиці. Коридори повні, — авдиторії також. Ми вкраїнці обговорювали справу, а потім махнувші тягнули пісню.

«Ой, на горі та женці жнуть».

Все'дно. Москва сліззам не вірить. Дівчата плачуть.

Заможно живуть, видно.

Лекції проходили під гармідер. Загальну балаканину. Ніхто не цікавивсь ними. Тісним кільцем оточили декана.

«Що ж воно буде, де взяти, що робить?.. — Мо' він розкаже».

«А того я вже не знаю, де взяти. Ректорат шукає виходу...»

Окремо стояли жидки. Весело шварготали. Мовляв, перспективи хороші. Хай не сунуться не в своє місце, а то дуже вже забагато їх сидить отут...

Лекції кінчились при половині слухачів. Решта хто куди. Дехто, маючи трохи грошей, пропивав їх з горя.

Прихожу до гуртожитку — те саме. Лемент, плач, свист, бренькотіння гитари... На другий день — збори. Доцент основ марксизму-ленінізму умовляє і роз'яснює не ясні місця постанови.

«Нічого тут немає. То краще. Великі кошти йдуть на оборону. Батьки живуть заможно і можуть вчити вас на свій кошт...»

20 млн крб, що їх витрача столичний університет — цінний вклад на оборону. Тільки подумайте!.. Уряд і партія зробили правильно, а заперечувати можуть тільки вороги-запроданці.

Виступа студент. «На «відмінно» вчіться і одержите. Це заохочувальна постанова» — звучали останні слова.

Вигуки: «Підлиза», «Деканатський цуцик», «Наставляй шапку». «В обидві жмені. Довчилися»....

Передають таки хлощі що в правників — страшений гамір. Де-кілька студентів-українців (там дуже їх мало було) надумали виступити проти.

Прийшов ректор: Умовляв, грозив: «Ви, правники, ви надумали робити таку мерзоту. Ви обґрунтуйте... То так говорить можуть лише вороги. Проректор навчальної частини Мовшицьгородить теж саме.

«За подібні витівки — Геть із Університету. Вся країна з піднесенням зустрічає, а ви..., а ви... протестуєте...»

Загальна мовчанка. То була неагода. Гнів кипів — та не вирвавсь, — похмура Лук'янівська стояла перед очима.

А вночі чорне авто забрало декількох із наших рядів.

Так сяк вдалось втихомирить студ. масу.

Багато кинуло науку; багато перевелось на позаочне навчання; багато пішло працювати, шукаючи підробітків.

На підробітки пішов і я... То був пам'ятний день.

ОЛ. ДАМАСКІН

Пісня буряного моря

Море лашцилося до берега, мов вередлива і хитра красуня. То набігало на прибережні скелі і палко обімало їх, то з реготом відкочувалось назад, і луна від того сміху ішла над берегом, утворюючи в ущелинах нові луни... Гребені хвиль грали проти заходячого сонця рубінами і смарагдами, і берег наче ревнував море до сонця. Він все більше смутишав і смутишав, аж доки зовсім не засумував і став чорним, як ніч над степом. А море все шептало йому якесь виправдання і все пе-

стило його ніжною ласкою темних зеленкуватих хвиль. Надходив вечір.

Багаття кидало фантастичні промені на суворі обличчя рибалок, вихоплюючи із сутінок то сиві, кошлаті брови, то довгі, грубі вуса... У всгонь підкинули трісок. Полум'я спалахнуло, лизнуло смолисте дерево і запалахкотіло весело і дружно, ніби відтворюючи пісні моря.

Завтра на світанку на лови, і рибалки не сплять. Хіба може спати рибалка перед ловами? Хіба може спати юнак перед побаченням? А це однаково... Море цього року грізне і зло. Воно мститься за щось рибалкам. А за що? Вони самі не знають... І навіть старий Омелько Дуб не знає... А Дуб знає багато... Скільки аморшок на його засмаглому, обвітрено му всіма вітрами чолі, стільки прикмет знає його старечча мудрість, стільки пригод переніс він за свої три четверти століття. Люлька ментальними спалахами освітлює сиві навислі брови. І від люльки, і від багаття на його обличчі ходять химерні тіні. Вони вирізьблюють якесь міфічне обличчя, обличчя далеких легенд і пісень...

Старий Дуб не любить доного і багато розмовляти. Але коли почне — обов'язково щось надзвичайне. І тоді горе тому, хто його переб'є або не слухатиме.

— Щось старий сьогодні погане надумав, — промовив повагом старий рибалка, — так як тоді, коли двадцять моїх однолітків забрали. І досі шепче мені про це.

І повернувся сторожко до моря. Звідти донеслося ледве чутне зітхання, потім сміх — то сміялося нічне море..

— Ген там, за отими скелями, був маяк. А далі, де цього року розбився Петро Чайка, страшні підводні камені сторожко чатують свою адобич. Коли буря на морі — горе кожному, хто захоче увійти в цей порт. Я замолоду був на маяці.. Молодим ще був, зеленим. Була осінь. Риби було обмаль, і рибалити ходили далеко в море, де риба збирається косяками. І ніч одного разу послала рибалок в останню путь.

І старий зітхнув, освітлюючи спалахом люльки вицвілі очі. Там щось іскрилося... Мабуть, солона крапля води з моря...

— Прохали старі молодих хлопців не ходити в море, бо лихо буде. Не послухались, пішли, щоб більше ніколи не вертатися... Відважні були, сміливі. Тільки з дівчатами попрощалися і пішли. А ті дівчата що? Ет, не варто і згадувати — і махнув рукою.

— Пішли і два дні не було звістки. А я вогонь на маяці пильнував. На третій день буря піднялася ще дужча. Вже опівночі десь почувся мені далекий крик на морі. Вітер. Чорно. Свист хвиль і крик десь із ночі. Я прикрив від вітру вогонь. Коли це десь блискавка прорізала крізь чорну пелену. Прокотився грім... І почалося! Маяк розхитувало на всі боки, він тріщав, здавалося от-от переломитися і впаде у громохку прірву бурхливого моря. Гроза все збільшувалася й збільшувалася, викрепувала блискавиці, кидала їх у море, і море світилось якимсь буйним, диким, фосфоричним вогнем.

І враз у той вогонь влетіли чотири шаланди. Щогли побиті, керма поламані і з чорнильної каламуті вихоплювались бліді обличчя рибалок. Найстаршому було 25 років. Смерті не боялися, але бачили її вперше так близько. І в очах була смертельна туга. Від безсилої люті без-

діяния я ледве не плакав. Рідні, хороші хлопці кільканадцять метрів від мене гинуть, і я не можу їм допомогти! А шаланди без кермування, як тріски, неслися у страшний вир до підводних скель. Одна, друга... Третя спочатку наче опиралася, а потім нараз скочила вгору, переломилася навпіл і знову не стало кількох юнаків. А море приймало свої жертви і в жадобі смерті ревло і втягувало в свою пащу четверту. Вона була за кілька хвилин до смерті. І тоді я почув пісню. Ох, та пісня... Чуєте? І зараз над морем хтось співає її, — і сторожко повернувся старий рибалка. З моря неслися жалібні звуки, що були схожі на ридання чайок.

— Коли я почув ту пісню, мені здалося, що то все я бачу від сні. Пісню співали всі останні живі хлопці, простоволосі, з розхристаними комірами, взявши за руки. Шаланду мотало, трощило, але вона наближалася цілою до страшного місця. А хлопці співали передсмертну пісню.

І старий Омелько ледве чутно прошепотів слова відчую і зневаги:

Реви, бушуй, пінисте море.
Плюем на твій даремний шал!
Собі на радість чи на горе
Ми зборемо дев'ятий вал.

Дивись, старий, у наші очі,
Бо страху в них, повір, нема...
До смерті ми давно охочі,
І нас лякати — то дарма!

В твоїх незбагнущих глибинах
Вже не один із нас спочив,
Там злотокосая дівчина
Співає пізно уночі...

Не страшно смерті нам. Чи рано,
Чи пізно. В трунах чи на дні...
Жінки знайдуть собі коханих,
А люба матір сина — ні.

І пропала шаланда у вирі. А грім реготовався над морем і спрацював свої поминки. Буря ревла цілісіньку ніч і тільки на ранок ущухла. Дене-де, біля берега, плавали тріски. І тепер щоночі вчувається та пісня юнаків. Їхні душі наче сміються наді мною.

І старий знову повернувся до моря: чуєте? Знову співають... Море грато хвильами, кидало їх на пісок, і в тому шумі справді чулася якась жалібна і разом зухвала пісня...

Жінки знайдуть собі коханих,
А люба матір сина — ні.

Грудень. 1942 року. Лубні.

АНАТОЛЬ ГАК

Микола Міхновський

(Спогади)

I.

У травні 1917 року я, як дообраний член Армійського комітету, прибув з румунського фронту до міста Болграду, Басарабської губернії, де тоді стояв штаб 6-ої армії. В складі Армійського комітету, що памічував близько сорока людей, було тільки троє українців. Усі ж інші — москалі, та ще кілька жидів, що потрапили сюди з тилових національних установ. Поділялися члени Армійського комітету на дві фракції — есери й есдеки (большевики тоді ще не мали сил в армії). Були це адебільшого старі партійні зубри, що під час війни понадівали поручницькі, капітанські, ба навіть полковницькі погони. Під час засідань між есерами й есдеками відбувалися цілі словесні турніри, бо кожен хотів щобудь впроваджувати в життя догми та засади лише своєї партії. Зате, коли ми, українці, підносили на засіданні якесь українське питання, вони, забувши про ворожнечу, об'єднувались, і одностайно накидалися на нашу трійцю.

— Україна?.. Українці?.. Де ви ваялися?.. руйнуєте революційний фронт російської демократії!.. Та це ж — контреволюція!

Дивно, звичайно, було вислухувати такі речі від людей, груди яких часто-густо були поприкрашувані університетськими значками.

Та що поробиш — доводилось: іх було вдесятеро більше від нас.

Тим то, коли мені сказано, що до Болграду прибув Микола Міхновський, я надзвичайно зрадів. Хто-хто, а він нам допоможе. Нехай і не в стінах Армійського Комітету, але все ж таки допоможе.

Правда, до того часу Міхновського я ніколи не бачив, тільки чув про нього: живе в Харкові, адвокат, не абиякій українець, поет.

Не відволікаючи справи надалі, я того ж таки дня рушив розшукувати Міхновського. Вступаю на чепурне подвір'я, спинаюсь на дерев'яний ганочок, дзвоню. На поріг виходить підстаркувата пані. Видно, господиня будинку.

— Скажіть, будь ласка, тут живе офіцер Міхновський?

— Так, живе.

— Чи можу я його бачити?

— Гадаю, можете. А як йому сказати? Хто прийшов?

— Скажіть — член Армійського Комітету.

У той час члени Армійських комітетів мали чималу пошану не тільки серед солдатів, а й серед цивільного населення.

Пані пішла, залишивши двері відчиненими. Я оступився з ганочку вниз. Стою собі, чекаю. За хвилину бачу — ступає з передпоковою піхотним поручником. Кремезний, з міцним лобом, в рудавими, закрученими на боки вусами. З обличчя він показував на 35—40 років.

— Ви до мене від Армійського Комітету? — звертається поручник до мене російською мовою. В його голосі чути не тільки здивовання,

а й певну неприязнь: чого це, мовляв, треба від мене Армійському Комітетові?

— Власне я до вас, пане поручнику, не від Армійського комітету, — відповідаю я йому по-українському, — а від українців цілої болградської залоги прийшов.

Почувши українську мову, Міхновський перемінився: де й ділася з лиця дотеперішня неприязнь, він навіть посміхнувся.

— То ви би так і казали, — рушив він з ґаночку на подвір'я. — А то у мене думка: чого це я рантом приснився Армійському комітетові?.. А яку ж ви маєте до мене справу?

— Хотів би викласти перед вами, пане поручнику, прохання від усіх українців, що зараз перебувають у Болграді. Дозволите?

— Ні, стривайте! — перепинив він мене. — Справа, бачу, остільки поважна, що нам з вами треба вибрати десь затишний куточок.

Ми пішли в садок. Тут і справді було дуже затишно. Під листатим горіхом стояв невеличкий столик і дві лавочки. Ми посідали один проти одного. Я одразу ж заходився викладати перед Міхновським усі свої болі, жалі та скарги на російську інтелігенцію, що отут перебуває в офіцерській уніформі. Нічого вони, мовляв, про Україну не знають і не бажають знати. З українських діячів тільки про професора Грушевського щось чули. Більше ні про кого. Отож, треба якось впливати на російське офіцерство, треба доводити цим людям, переконувати їх, що український народ таки справді існує, що він має свою історію, культуру, літературу, побут...

Міхновський, слухаючи мене, то хмурив брови, то якось скептично посміхався, то нетерпляче знижував плечима. Коли ж я кінчив говорити, він сказав:

— Виходить, ви даремно до мене прийшли.

— Чому, пане поручнику, даремно? Ми певні, ви нам у всьому цьому допоможете.

— Ахі-ні! Заперечливо мотнув він головою. — Доводити офіцерам росіянам, що українці є українці, я не вважаю за потрібне. Навіщо це робити? І потім — ніяких мітингів, ніяких зборів, ніяких партій — нічого я цього не хочу й знати...

Голос його був рішучий, і мені від його тону похололо в грудях.

Адже я так надіявся, так сподіався. Я вже уявляв собі, як, головуючи десь на солдатському мітингу, надам слово Міхновському — адвокатові, непохитному українцеві, поетові! — І нехай він зіб'є пиху стим бундючним есерам та есдекам. А тут виходить зовсім інше.

— Але допомогти українцям я охоче допоможу, — вів Міхновський далі. — Чим і як — давайте поміркуємо. Я, прикладом, можу читати лекції з українознавства. Треба розбуркувати національну свідомість наших людей, треба викликати в них любов до своєї батьківщини, до історії, до літератури. Треба навчити українців власними руками творити своє національне життя... Згодні?

Звісно, я охоче пристав і на це, хоч тим часом дуже шкодував, що Міхновський відмовляється виступати на мітингах.

За кілька днів у нас почалися лекції. Збиралися ми в приміщенні Української Армійської ради, що саме її провадила культурно-національну роботу серед солдатів. Сходилося нас чоловік 40—50. Кілька

прапорщиків, кілька зауряд-військових чиновників, дві-три сестри жаліниці, а то — солдати.

ІІ.

Мало не щодня я тоді зустрічався з Міхновським. І одну я запримітив у ньому характеристичну рису: він завжди і всюди був сам-один. Чи то зустрінеш його, було, в офіцерській їдалні, чи на вулиці міста, чи ще десь — завжди сам-один. З штабним офіцерством у нього, крім службових справ, не було жадних стосунків. Щож до українських справ, то він ними щораз дужче захоплювався.

Одного разу я на цілий тиждень відлучився з міста — був у Ясах на фронтовому з'їзді. Назад до Болграду повернувся саме в неділю. Дивлюся — всюди на міських парканах рябіють афіші: Сьогодні в міському саду має відбутися українська гулянка. Мене це дуже здивувало. Що воно за знак?

Адже в Болграді живуть переважно болгари, молдавани та жиди. Українця тільки де-не-де натрапиш. І на тобі — українська гулянка!

Мерицій поспішаю до міського саду. Вхід платний. То тут, то там солдати продають українські газети, літературу, портрети українських діячів, листівки, краєвиди. В одному кінці саду військова оркестра виконує українське попурі, в другому солдатський хор співає українських народних пісень. Публіки в саду повно. На багатьох бачу барвисте українське вбрання. Далі довідуюсь, що разом з гулянкою тут відбувається конкурс на найкращий український національний одяг. Наприкінці гулянки кілька жінок, за присудом присутньої в саду публіки, мають одержати за найкраще українське вбрання певні премії. Нарешті, натикаюсь на дерев'яний віз. Пришнуті до ярма, стоять тут сірі, української породи, круглоголові воли. А на возі, підстеливши під боки оберемок сіна, лежить старий дідуга — в солом'яному брилі, з люлькою в зубах...

Та хто ж оце все улаштував?

І раптом помічаю — стойте у затінку під деревом Міхновський. Білою хустиною, що він її тримає в правій руці, поручник витирає упірного лоба, а сам увесь час стежить за публікою. Підходжу до нього, вітаюсь, потім питання, вказуючи очима на волі:

— Як вам, пане поручнику, подобається оцеї український ярмарок?

— Не знаю, як вам, а мені він дуже подобається, — холоднуватими очима дивиться на мене Міхновський, очевидно відчувши в моїх словах діяку іронію. — Самі ж ви скаржилися, що росіяни, крім Грушевського, нікого й нічого не знають про Україну. Отож нехай дивляться. Є у нас і своя музика, і пісня, і література, і мова, і побут...

Отакий, як ви кажете, український ярмарок більше зробить, ніж сто ваших мітингових промов, сказаних на цю тему...

Пізніше я довідався, що саме він і був організатором і надхненником цієї «української гулянки».

Міхновський, як уже сказано, не долюбляв мітингів. Не зносив він і мітингової фразеології, що тоді була дуже поширенна. Розмовляємо оце, то він, було, не церемонячись, увірве тебе й скаже:

— Облиште, будь ласка, оті ваші «принципово!» Говоримо по-людському!

Проте, одного разу довелося мені чути виступ Міхновського і перед ширшою аудиторією. Трапилося це на армійському з'їзді, де стояло питання про вибори до російських Установчих Зборів. Чи сам він, не бувши делегатом, завітав на цей з'їзд, чи його запрошено — тепер не пам'ятаю, але він був на ньому присутній, ба навіть говорив промову. Промовляв Міхновський, пригадується, спокійно, стримано, без «високих нот». Основна думка його промови була така:

— Обирати українцям своїх депутатів до російських Установчих Зборів нема жадної рації. Навіщо це робити? Адже яких би ми людей туди не послали, вони однаково нічого не вдіють, бо росіян там буде значна більшість. Отож, ясна річ, росіяни розв'яжуть долю України тільки так, як їм цього хочеться, а не так, як хотіли б українці. Ні, українці повинні тут, на Україні, власними руками творити своє народно-культурне життя...

Знайшлися, звичайно, на цьому З'їзді і прихильники Міхновського, але більшість промовців, що потім виступали, в один голос засуджували його промову, як «самостійницьку» й «реакційну». Та поручник удруте вже не виступав, а згодом і зовсім пішов із приміщення.

Десь уже певно під осінь Міхновський виїхав з Болграду. Знову мені довелося зустріти аж через півтора року.

Була друга половина грудня 1918 року. Військо Української Директорії нещодавно вступило до Києва.

Заходжу я якось увечорі до київського українського клубу. В просторій салі стоїть довжелезний ряд столів. На столах смугою тягнуться вазони. Пообіч сидить багато публіки — вечеряють люди. Я вибираю й собі вільне місце, сідаю і чекаю, коли до мене підіде офіціантка. Раптом бачу — поміж двох вазонів на мене дивляться чиєсь пильні очі. І пізнаю — Міхновський! Але я спізнився: волохата рука Міхновського вже простяглася через стіл до мене.

— Живі, здорові? — питав він мене:

— Та покищо... А ви ж як?

— Як горох при дорозі... і, зиркнувши скоса на своїх сусідів, спинився.

«Знову сам-один, — мигнула мені думка, і я вже не турбував його своїми розпитуваннями. Тільки коли, повечерявши, ми виходили з клубу, Міхновський сам заговорив до мене:

— А що ви тепер скажете про своїх «приятелів»? — запитав він мене.

— Про яких це приятелів? — Нічого не розуміючи, спинив я на ньому свій погляд.

— Он про тих? — кивнув він головою кудись у бік півночі.

Тепер і я догадався: він натякав мені на большевиків, що в той час ордою сунули з півночі на Україну.

— А чого же це ви називаєте їх моїми приятелями?

— Чого? А вам хіба не в помку, як ви в Болграді цілим армійським з'їздом обстоювали єдиний революційний фронт з російською демократією! Я гаразд і добре пам'ятаю! — І вже трохи тихіше додав: — Запа-

м'ятаїте, голубе, мое слово: Москва — в який би вона колір не вдягнеться — є Москва!..

Ніде правди діти, мені багато в чому довелось з ним погодитися.

Після тієї зустрічі я знов випустив Міхновського з ока. Де він жив, що робив — не знаю. І тільки вже через кілька років я прочитав в одній з київських газет хронікальну замітку про самогубство Миколи Міхновського. Мене та замітка дуже вразила. Не йнялося віри, щоб ця дужа тілом і духом людина, яку сміливо можна було рівняти з дубом, — щоб вона сама собі заподіяла смерть. На превеликий жаль, це була правда.

(Нова Україна, Харків, 24 и 29. V. 1942).

Др. МИКОЛА КУШНІРЕНКО

Суспільна природа та роля релігії й церкви в народньому житті

1.

За психологічною аналізі релігійної свідомості говоримо про людину, як одиницю. Але релігія не є лише плодом індивідуального досвіду, а є явищем соціальним. Різні теорії підкреслюють визначну роль суспільства в розвитку релігії.

«На вищому культурному рівні релігія стає більше справою **індивідуального** досвіду й персонального пересвідчення (підкр. М. К.), а це певно» — пише Фр. Лінгарт — «означає великий поступ у розвитку релігії. Але ані на цьому щаблі індивідуум не може цілком позбутися впливу суспільства, а коли б його й позбувся — не було б то ані на користь самої релігії. Релігія, яка є й липається чисто індивідуальною, невпливовою й довго не утримається. Якщо вона має бути рушійною силою в людському житті, — мусить бути живим пересвідченням цілого суспільства». Цитований автор підкреслює більш громадянський характер релігії у суспільстві, яке стоять на нижчому культурному чи, сказали б ми, цивілізаційному рівні.

Видатний соціолог Е. Дюркгейм цю думку кладе в основу своєї теорії релігії. У своїй книзі «Елементарні форми релігійного життя», він критикує різні дефініції релігії, а також анимістичну й натуралистичну теорію походження релігії і, після дбайливої аналізу первісних форм релігійних явищ, розвиває власну теорію, в якій твердить, що джерелом релігії є само суспільство. Основна суть соціальної функції релігії полягалася у витворенні, підсиленні й утриманні суспільної солідарності. З цієї причини релігія відіграла в історії велику й благодарну роль. Мимо тимчасової кризи буде вона в якісь формі існувати доти, доки існуватиме соціальна солідарність. Хоч конкретні форми релігії міняються, але **істота її вічна**. В цих напрямах подав Дюркгейм гармонійну соціологістичну теорію релігії, загальні висновки якої, подані його словами, такі: «Релігійні уяви є колективними уявами, які відбивають колективну дійсність... Релігійне життя є скупченим проявом цілого ко-

лективного життя... Ідея суспільства є душою релігії. Релігійні сили є тому людськими моральними силами... Релігія далека від того, щоб не брати під увагу реального суспільства та щоб від нього абстрагувати, але існує після його образу».

Подібні думки, раніше від Дюркгейма, висловили й інші соціологи.

Свою теорію Дюркгейм розвинув на основі аналізи елементарних, примітивних форм релігійного життя.

В селянському релігійному світогляді та в церковно-релігійному побуті є ще досить примітивних первів.

Серед українського селянства найбільше руралізму — «селянськості» має ще, мабуть, селянство гірське, — на Карпатах. В його церковно-релігійному побуті й світогляді залишилося багато елементарних, первісних пережитків. Отже ними й спробуємо ілюструвати Дюркгеймову теорію. Серед карпатського ж селянства був особливо виразним і соціальний, громадянський характер релігії й церкви та її надзвичайна питома вага у селянському суспільному побуті.

Селяни святкують на Карпатах деякі дні й помимо церковних свят. Ці свята в буденний день повсталі у зв'язку з якоюсь нещасливою подією. Напр. в с. К. на Онуфрія не полють (хоч тоді ця праця найнаполегливіша), бо колись, давно, в той день була в селі велика буря (вода й мотики понесла — кажется в сільському переказі), отож відтоді на Онуфрія буває в сільській церкві богослужіння і на полі ніхто не працює. В карпатській пресі ще й р. 1937 находимо вістки, що на Верховині люди часто не працюють в т. зв. градові п'ятниці, вітрові й громові середи, повінені понеділки, тощо. Жаден верховинець не виконає в такий день, заказаної на той день, праці.

Цей звичай точно заховується, хто з під нього виломлюється, того загал, по можливості, **нарас**. Коли б баба в повінений день вийшла на ріку прати, повстане зараз збіговище інших баб, які її силою від ріки **проженуть**. Цікавий тут момент гуртового, громадянського натиску.

Щоб відрізняти колективну свідомість від індивідуальної, а соціальну дійсність від фактів сухо психологічних, запровадив Дюркгейм критерій зовнішності й натиску. Хоч вони хибно звужують коло соціальних явищ, все ж, як зауважує П. Сорокин, зовнішність і натиск можуть бути корисними ознаками за студій деяких часткових проблем, як за студій правних і моральних явищ. У церковно-релігійному побуті карпатських селян цей момент натиску, якоїсь примусовості, виступає дуже виразно, підкреслюючи яскраво громадський, соціальний характер цілого церковно-релігійного селянського життя.

Також елементи правно-моральні були в ньому дуже виразні ще в 1930-их роках. Кара в'язницю селян не лякала, але метафізична, релігійна санкція моралі й права була серед того-ж селянства дуже сильна.

Церковна присяга — «божба», як засіб оправдання, доказу й форма зобов'язання, практикувала колись між селянством досить широко, а першу роль відігравала ще й у 1930-их роках.

У коломийці (в с. Нижн. Бистрому) згадується, що навіть сільського Дон-Хуана можна «побожити» — примусити присягти, що він не буде за «чужими жонами ходити».

Та били з канони
з гори високі,
та вже мене побожили
від жони чужої...

Церква, як громадська організація і навіть як будова, ще в 1930 роках грава у закарпатських селян ролю найбільшого й найважливішого соціального вузла, де з'єднувалися найрізноманітніші нитки селянського громадянського побуту.

Оскільки церковно-релігійне селянське життя, не лише на Карпатах, а й на всіх західних українських землях, було тісно з'єднане і навіть зливалось з іншими проявами його колективно-духового життя, свідчить зв'язок селянського національного потуття о почутиам і свійством церковно-релігійною.

Тепер релігія не є ознакою національності й нації, але не підлягає сумніву, що в процесі не лише народотворення (етногенези), але й нащотворення, вона є активним чинником.

Нація в період своїх народин нав'язувалася до чинника, який в даному моменті, в означеному періоді культурного розвою, був найсильніший.

Майже всі козацькі війни в Україні в XVI—XVII вв. і соціально-національна революція та війни Хмельницького ішли під пропором православної віри й оборони православ'я, яке тоді було «руською», тобто українською вірою й найістотнішою ознакою української народності.

Той зв'язок, що був на Україні між національністю й релігійно-церковною приналежністю в XVI—XVII вв., затримався між селянством західно-українських земель аж до ХХ-го віку, а в деяких місцях і до наших днів.

Ще в 1930-их роках можна було чути на Карпатах, як селянин, купивши крам в чеха чи мадира й опонідаючи про це, каже, що купував його «в пашія проти руської церкви». Папіш — римо-католик, руська церква — греко-католицька й православна. Назва національності — чех, мадяр — заміняється ім'ям конфесійним, а ім'я конфесійне — національним.

Ототожнювання віри й національності було й серед православного українського селянства на Буковині.

Український селянин — колишній, зразу після розгрому Польщі, в 1939—40 рр., на запитання, чи він поляк, відповідав польською мовою, що він не поляк, а православний. Ці селянські тямки й термінологія, хибні з сьогоднішнього становища, мали ще донедавна в селянському житті глибокий сенс.

Релігія й національність покривалась і об'єднувалась під однією тямкою віри, яка займала найінтенсіальнішу й найсвятішу частину селянської душі. Оборона своєї «руської» віри була рівночасно й обороною своєї національності.

Про відрізнення від чужинця вірою, яку ототожнюється з національністю, говориться і в карпатській коломийці, складеній, очевидно, ще перед 1918 р., бо записати її довелося мені в 1933 р. в с. Нижньому Биструму.

Ой, біда, каже, біда,
а біда не наша,
та я собі полюбила
хлопця бокораша.¹⁾

Та я стану на бокора,²⁾
на бокорі — фіра,
полюбила лейгника, —
лиш не моя віра.

Та я собі полюбила
мадяра, мадяра,
та я руска,³⁾ а ти мадяр. —
ми собі не пара.

2.

Яскраво суспільний характер релігійно-церковного селянського побуту є ніби побільшуючим склом, через яке стає виразною суспільно-творча роль релігії й церкви в людському житті взагалі, а в житті українського народу зокрема.

Церковне життя можна й необхідно розглядати не лише з боку теологічно-догматичного, а й соціологічного, — зі становища науки, кажучи дуже загально, про суспільне життя. Во, як висловлюється видатний соціолог, ідея суспільства є душою релігії. Погляд соціологічний необхідний, коли говоримо про суспільну роль й значення церкви чи релігії.

Релігія, будучи у своїй істоті вічною, міняє свої форми й способи свого застосування до суспільного життя.

Хоч ті всі конкретні церковно-релігійні прояви й поняття, що находимо ще в сучасному селянському побуті, не можемо цілком застосовувати до загально-національного життя, але соціологічна **суть** релігії й церкви, яка з них випливає, лишається важливою й надалі. Цією суттю є суспільно-творча роль релігії й церкви в людському житті.

Людська соціальна психологія й форми суспільного життя міняються. Перед церквою виступає проблема: найти нові способи застосування своїх незмінних догм і своєї вічної суті до змінних форм суспільного життя. Де релігія й церква успішно розв'язує цю проблему, там вона стає живим пересвідченням цілого суспільства, скріплюється й розвивається.

Релігія й церква не може не брати під увагу реального суспільства, не може бути байдужою до його найістотніших праґнень та ідеалів. У зв'язку з цим була колись в українській літературі дискусія: чи може церква стати засобом для досягнення якихось, хоч і високих, але «земних» цілей. Авторитетні церковники висловились про це негативно.

¹⁾ Бокор, дараб — пліт в цілях деревин, який сплавляється по гірській ріці.

²⁾ Бокораш — керманич на бокорі, сплавник.

³⁾ Руска — жін. рід слова „русьин”, одн. — руска, множ. — русий”.

В'яч. Липинський вважає, що не та релігія й церква найліпше виконає своє суспільне завдання в українському житті, яка «в себе вбере найбільше елементу земного, світського, політичного..., а та, яка найкраще навчить своїх вірних в їх світській боротьбі... виконувати вічні і загально-людські закони творчої громадянської моралі... Та церква й релігія, що... дасть нам любов до Бога, до правди, до ідеї — і замісць теперішніх, затроєних яdom зневисти і неспокою, безсилих конвульсій розуму і серця, дасть нам, на глибокій вірі і любові оперту, спокійну силу духа для твердого, непохитного і послідовного творення нашого українського діла». (Релігія й церква в істор. України).

В. Липинський уважає, що такі прикмети мала українська православна церква в XVII в. за часів Є. Плетенецького й Петра Могили. «Без авторитетної церкви і релігії» — пише він — «не вдалося би ні Сагайдачному, ні навіть Богданові зорганізувати ватаги кошацькі, що тільки під духовним впливом авторитетної української церкви та релігії устаткувались, ублагороднились... і в одно державно-національне тіло об'єднались».

Не можна в засаді не погодитись з тим окресленням суспільних завдань церкви й релігії, яке подав Липинський.

Очевидно також, що церква не може бути засобом для досягнення якихось групових тимчасових земних завдань. Але до цього треба додати дуже важливі зауваження.

Церква не може, як писав Дюркгейм, абстрагувати від конкретного суспільства, не може відірватись від реального життя, від того, чим дане суспільство живе, що творить основний цемент його соціальної солідарності.

Церква, віддаючи Богові — Боже, а Кесареві — Кесареве, мусить дуже уважно розглядати, що саме є «Кесарове».

Український народ бореться за визначення себе, як нації під оглядом духовим і соціальним. Національна ідея у різних формах і проявах є основним первинем всього духовного життя українського суспільства.

Отже релігія й церква, виконуючи свою суспільну роль, не може бути байдужою й до тієї ідеї, що є основним мотором соціальної солідарності даного народу.

Українська православна церква в XVII в. не лише вміла навчити своїх вірних творчої громадянської моралі а^{чи} освятила боротьбу українського народу за його свободу. Київське духовенство підказало Хмельницькому і остаточну величину мету, — здобуття власної держави. Там, де церква відривалась від народного життя, ставала частиною мертвого бюрократичного апарату, завжди занепадала. Яскравим прикладом цього була московська православна церква в Україні перед революцією 1917 р.

Подібні явища були і в церкві греко-католицькій. Греко-кат. єпархії і частина духовенства серед українських емігрантів в Америці були перед 1917 роком чужі для своїх вірних. Цей факт і був головноючиною переходу укр. емігрантів — греко-католиків до Української Авток. Православної Церкви.

На Закарпатті перед 1918 р. греко-катол. духовенство у своїй масі, за винятком одиниць, було зденаціоналізоване, з народним життям не

мало майже ніякого контакту. Це також було однією з головних причин того, що селяни — греко-катол. насильно «вивозили» в 1919—22 рр. греко-катол. парохів з сіл і масово переходили на православ'я.

Авторитет митрополита А. Шептицького й повага до нього серед українського суспільства випливає також, у великій мірі, з того, що він, не займаючись політикою, живе радістю і горем свого народу та вміє у загально-національних справах зайняти своє становище і сказати своє слово, яке служить для підсилення громадянської солідарності українського суспільства, — себ-то виконує те, що в соціальнюю функцію релігії й церкви. Особистий авторитет митрополита скріплює також і авторитет церкви.

Коли ж церковний єпарх виводить родовід укр. «деструктивного» націоналізму від Шевченка і Франка, то тим не лише не здобуває собі симпатій, а й породжує серед вірних певну знеокоту й до церковної організації.

Діяльність і заїва владики Іларіона, архиєпископа Холмсько-Підляського, що праця для народу є службою й для Бога, являється яскравим прикладом того, як церковний єпарх старається підсилити суспільно-творчу роль й православної церкви серед українського народу, чого не було вже протягом віків. Така діяльність архиєпископа Іларіона спричиняється й до скріплення авторитету православної церкви в українського громадянства, серед якого ширилась про неї опінія, як про установу чужку, московську й денационалізаторську.

Із вищесказаного випливає надзвичайна важливість персональних властивостей духовенства: його характеру, освіти, громадянського розгляду тощо. Але найважливішою його прикметою мусить бути духовна і кровна приналежність до національної української спільноти. Духовенство мусить не лише розуміти, а й відчувати радість, горе та ідеали своєї пастви, свого народу. Лише з цього становища можемо дивитись і на шляхи відродження православної церкви на Україні; всякий інший підхід до цієї справи (який і робиться) ніколи не виведе українську православну церкву з перехресних стежок московського цареслав'я.

Церковно-релігійне життя є також однією з форм культурної творчості народу. Кожний народ — писав А. Річинський — має свій окремий шлях до Бога і тільки на цьому шляху він знайде щастя й оправдання. Цим окремим шляхом є національна форма і зміст церковного життя даного народу.

Форма, обряд відіграє величезну роль в церковному житті взагалі. Надзвичайно яскраво видно це в греко-катол. церкві, де грецький обряд і церковно-слов'янська мова захоронили народ від денационалізації.

В українській православній церкві важливою справою є народна українська мова, як богослужбова. На широкі народні маси впливають не догми, а зовнішні, обрядові, символічні сторінки церковного життя. Різні церкви, під час свого поширення, старались найперше втиснути в людські душі знак, символ, хреста, півмісяця чи чаші, аж потім довкола них скупчували уяви ї почуття. Запровадження в православній церкві української богослужбової мови спричиниться з часом до скуп-

чення коло неї, як символа, українських уяв і почувань та допоможе торувати власний український шлях у церковно-релігійному житті.

Лише суспільно-педагогічні міркування диктують переведення цього плану в життя поступово, але **неухильно**.

Коли новина пиняло прищеплюється в народні маси, то ще довшого часу треба на те щоб її викорінити, коли вона зростеться з народнью душою.

Релігія й церква по своїй соціологічній природі є визначним чинником згуртування людей, є чинником скріплення суспільного життя. В сучасну добу під цим оглядом стають перед Українською Церквою величні і дуже тяжкі завдання, які вона зможе виконати лише тоді, коли буде дійсно українською церквою не лише по формі і зовнішніх своїх ознаках, а й творитиме органічну єдність із життям свого народу, відчуватиме його радості й горе та розумітиме його ідеали й прямування на землі. Ці вимоги стосуються в першу чергу до церкви православної, що відроджується на українських землях.

М. П.

Без доріг

Коли над одним відомим українським поетом почали скучуватись аловісні хмары, а синевидистські пси спрятно обнюхували кожний пройдений ним крок, він залишив у мене кілька своїх виршів, що належали до „захалявної“ творчості і просив зберегти їх до слушного часу.

Вірші-памфлети поета Н., що завжди був у середовищі радянських письменників, глибоко авав їх життя, найтайніші думки і пориви, — дають живі викаєні обриси радянських письменників, більшість яких „лише в уяві мала ирила, а то блукала без доріг у хащах шкуриництва й холуйства“.

Дивлячись на стогін і страждання уярленого народу, поет в ненадіїстю кидав в обличчя продажним писакам:

За ваші віршники — кімнати
високі й соняшні у вас.
Ви живете в них без печалі,
жрете і слухаєте джалав.

За пустими фразами про можутність і зростання народного господарства, про можливість і підвищення добробуту населення він у відміну іншим письменникам бачить лише несправедливість, обдурування та безсоромне грабування. Він обурений, що інші цього не бачать, а коли її бачать, то замовчують:

В Союзі в нас усе неамінно,
А вколо „сонце“, „щастя сад“,
Куди ж це дивиться Тичина,
Орденносний депутат?
„Подайте бідним через кладку“,
Але ж чоло таке ясне,
Йому усіх цих „неполадків“
Невидно, мабуть, крів пенсне.

Н., що ясно усвідомив завдання поета, не міг примирятись з метаморфозою колись талановитого Тичини, він переконується, що „геній вмер, не народившсь“, і звертаючись до автора „Соняшник кларнетів“, справедливо підкреслює, що

Гасне
осіннє сонце, і кларнет
не той, як ви не той поет,
що серце й душу потрясля.

Чим нижче падав Тичина, розмінюючи свій незаверений талант на ордени і похвали кремлівських правителів, тим вище підіймала його советська критика:

Вам дифірамби все співають
нікчемні критики, а ви
вже й крила звісили . . .

Поет закликав Тичину проаріти, не йти ні на які приманки („Зайсі нагороди для тих, хто все віддав для народу“), закликав його „орлино воспрянуть“, але все даремно, тому, що:

Ви глухі й німі до всього,
до наших віднів і образів,
бо ви Павло, а не Тарас.

Пишучи на замовлення, „орденовоносний депутат“, цілком природньо, не міг реальні відображувати життя України, нін поступово відривався від народу, втрачав під ногами трунт і підходив все ближче до ідейної катастрофи. Замісць живих, повних мистецької краси і сили поезій („Дощ“, „Скорбна маті“) Тичина почав давати пудину, вкрай тенденційну публіцистику, штучно затиснену в римовані рядки, в якій

. . . Много дум,
чуття убоге,
тому її туманна форма там.

Поет, що високо цінив раннього Тачину, не може примиритись із повною анестеаєю його творчості, він з обуренням кидає йому:

Для чого ви такий манерний
і рафінований україн?
чому ваш ритм повне химерно,
як по ріллі трамвай?
Для чого це? Усі ж ми люди,
і мова в нас усіх одна,
як ви, писать ніхто не буде.

Останнє десятиріччя характеризувалось в нашій літературі жорстоким масовим винищеннем кращих ІІ представників, активним охопленням літературних та видавничих об'єднань. Тіль Агасфера падала на ціле українське мистецтво: плюгавий жид Сандлер „обробляв“ та „правив“ українські пісні корифея нашої музики Лисенка, композиторів Стеценка, Заремби і ін., на місце Косинки, Хвильового, Вишні, Дорошевича, Гжицького, Якоенка, Ефремова, Музички, Євшана — приходили з впевненою пікою жиди: Пріцкер, Городской, Смульсон, Талаланський, Полянкер, Плоткін, Стебул (Кацнельсон) і сила іншої погані. Поет Н. не міг спокійно вносити цього глуму. Поет певний, що скоро приведе крах бездарним сталінським віршопльотам, що „обслів смачний літфондівський пиріг“, він в нетерпінням жде часу, щоб в нашій літературі:

Задавати однікли тон
Полянкер, Пріцкер і Смульсон.

Н. вагукує:

Доволі вже в літературі
ловити рибку Рибакам,
вельмож із себе удавати,
вважати нас за пиль, за гній,
серця і нерви нам шукати
у лютій ваздрости своїй.

(Нове життя, Первомайськ,
б. XII. 42).

М. Н.

Життя вшироочінъ

Недавно вмістили ми статтю про трагедію видатного українського письменника Миколу Хвильового. Однак Хвильовий був у своїй трагедії ані першим, ані останнім. Знаємо: перед ним вникли історик літератури С. Ефремов, історик М. Грушевський, пізніше гуморист Остап Вишня. По них вкінці 1934. р. розвстріляли в Києві більше-

зникли видатних письменників і поетів — Д. Фальківсього, Гр. Косинку, Ол. Вільчика...
А скільки їх усіх є і було, чи довідаемось коли?

До плеяда тих відомих і невідомих, які цілою свою духовною істотою відкидали від себе гідноту псевдо-поезії, що у форму славлення Сталіна „Квітучою Україною” мала виливатися — належить і поет Леонід Чернов — Малошайченко, що помер від сухот 23. січня 1983. р. (Народився року 1899. в м. Олександрії). Твори його большевики по надрукованні сконфіскували, і до читача вони не дійшли. Коротенькую характеристику його поезій ось це і подаємо.

*

Велике почуття полекші і радости дістаеш, прочитавши поезії Леоніда Чернова-Малошайченка. Він у цілій українській літературі приніс подих нового і дужого, мотиви ще майже не заторкани в українській літературі, пряніс „вітер далеких меридіанів”. Ці „далекі меридіани” в немов сітка, на якій розп’ятій наш світ — земна куля. Поет із захопленням подорожує і хлюпається у хвилях морів та океанів, але ніде не забуває її — Україну. Він читає рибалкам Далекого Сходу Шевченка. Частуве в канючій чорні, аж синю сомалійку і на екваторі кохає „синьооку землю мою”. Синьоока земля! І у тому образі якася спорідненість із Хвильовим — „В аулах моєї голубої Савої гомії”. Ніжна, чудова акварель. Акварель, ніжність якої була страшна Москві, немов удар толедського клинка. Москва загнала у могилу Хвильового, а Чернова-Малошайченка конфіскувала.

Малошайченко син степової України, любив море. Колишучись на хвилях океану і давлячись на чужі сувір’я, у нього вихоплюється щиро і непідроблено: „Слава океанів, чорт мене роадери!”. Щось подібного вигукували, мабуть, козаки на байдаках, на Чорному морі, коли воно „грало”.

Поет розрізняє два способи жити — уздовж і вширочині. Жити „уздовж” дуже вигідно. Ті, що так живуть, існують дуже довго, їх піки блищають від товщу та само-задоволення. Вони кругленькі, мов камінчики вишліфовані водою. Виховуються і здебільшого живуть по запічках і печах. В життю посугуваються із обережністю черепахи. І в люди, які живуть „уширочині”, пливуть проти хвиль. Тим жити тяжко. Вони матеріально убогі і ренти своїм дітям не залишають. Вони падають і встають, внають польот і упадок, сонце і холод, жах і радість. Наш поет жив вширочині. Він про себе каже:

Я двісті розбитий і двісті розламаний,
Ще дужчий від гарту вертаюсь до лав.

Це ж так нагадує мотиви Лесі Українки, її „гору круту крем’яну”, „Роберта Брюса”.

Українські письменники, беручи загально, небагато подорожували. Спеціально тяжко було вирватися з „раю” підсоветським українським письменникам. Чернову-Малошайченкові це вдалося. Його не задовольняють тополі, вишнєвий садочок і навіть електрофікація плюс індустріалізація в „дымком від машин”. Він хоче побачити нові обрії, почути дихання океану. Але нова доба, навіть з її індустріалізацією та електрифікацією, не в йому чужою та ворожою. Її сприймало багато письменників. У Тичини напр., читаємо:

Дим-димок від машини,
Мов дівочі літа.
Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.

Це ж досить наївний і по учнівському вбогий образ. А ось нова доба у Чернова-Малошайченка:

Епоха в’яже перевесла,
Дюораліміній — льот і біг.
Змінити прадідівські весла
На гуд провелерів твоїх.

І який же хвилюючоновий образ Україна, як він не має нічого спільногого з отою „ненікою”, яка ломить руки та рідас:

Електрачна Україна.
Корова її — стосяво сонячного спектра.
Підніжжя її — блиск чорноморського ультрамарину.
І працюючи над нею — синь очей
Володарки Електри.

Поет не бойтися сучасного життя, не бойтися його труднощів. У цьому гризяльї первісні весняні сми, коли людина радіє в власній сили. Він широко признається:

„Як привітно тягти на широких плечицях ці здоровені скелі наших громогіх дів!”. І дійсно віриться, що плечі у поета широчані, що він їх в умішкою підставляє під тягар. Про це свідчить його творчість.

Головною цінністю, яку має для нас сьогодні Чернов-Малошійченко — є отвертість, в якою він сприймав події свого часу.

Поет однаково ставився до білої й червоної Москви:

... А тут — в московський гній
Родючий край поринув,
Ховавши пісню в темряву дібров, —
І колисав повію-Катерену
Старий Дніпро ...

Задання поета він був свідомий, і мимовільний гріх — неспівавучий акорд покутував відразу:

Бо незалежністю свої ліри був я гордий,
Лиш іноді, під тиском рояла губив слова —
І несвідомо брав фальшиві акорди
Щоб завтра внову широко власніть ...

І співав дійсно широко.

Советська дійсність відучила людей думати. Думати було небезпечно. З подібної системи отримувались люди-грамофони, до того ж поганенькі грамофони, які у своєму репертуарі мали тільки одну пластинку на два боки: славословів і многоліття.

Малошійченко не бойтися історіософічних проблем. Він хоче проглянути в будущому. Воно ж так залижить від сучасного. А в сучасному гинуло старе село, ішов процес урбанизації. Гинуло те, про що співав з другого кінця України Антонич:

Моя крайно воряна, біблійна й пишна,
Квітчаста батьківщино вишні й соловейка.

Малошійченко всім серцем любить ту біблійну країну, але ось у просторах степів і в небі вашумів мотор. І поет не розчулився над загибою старого, не захлопав на руках. А щоб не випасти з ритму сучасного кликав оканувати техніку, мотор, бо інакше залишимося — безпомічними „на своїх родючих полях, куані герой на милицях“. Це тому, що родючість наших ланів обеброїла нас психічно. Цікавий і трагічно-правдивий образ — герой на милицях. Оті милиці повсталі не в наслідок поранення у боях, а як авагалі овніка вродженої недатності до амагання, крім бескиломіцької декламації.

(Крем. Вістник).

Українська еміграція

Під цією назвою, поруч з існуючими вже поодинокими оглядами, що освітлюють укр. політичну еміграцію різних доб і рівних груп, а'явилася минулого, 1942 р., у Празі обсягла публікація (ст. 367+5+CCXXXII). Давлячись на її грубий розмір, під першим враженням, можна подумати — нарешті, маємо те, чого справді потрібували: дуже важливе в українському життю явище еміграції обнятого в цілому та обговорено в належній повноті і, розуміється, — безсторонньо. Чи ж відповіла та публікація сподіванці?

Ім'я автора, Симона Наріжного, для тих, хто анає відносини в українській еміграції і викриває працьовиті, вже згори підривало надію насамперед на об'єктивність підходу до теми. А то з самого початку стало причиною, що в попередній передплатні — ті передплатники наведені у вступі, як співвидавці — не прийняло участі чимало осіб; вони опинилися на боці від тієї справи не лише метеріальною участю, а — що далеко важливіше — своїми матеріалами та інформаціями. Окрім розділу, як може автор, переглянуло кілька осіб, які її нанедені. Знов для анаючих відносини, розкриття того, хто став частковим співавтором, теж згори підтвердило застережливі відношення до публікації. Ту недовіру вусмисло вказавка, що публікація вийшла, як „Студія Музею Визвольної Боротьби України“. Українське громадянство насамперед Праги розрівняв ідею такого музею, до якої не може ставитися неприхильно, і

проводження справ у ньому. Це останнє давно вже — приближено в часу зречення предсідництва проф. І. Горбачевським — не тішиться довір'ям значних кол інформованого громадянства; склад членів музеївного Т-ва, не дивлячись на протести, штучно обмежено, а ведення справ оминулося в руках невеликого гуртка з самих наддніпрянців, до якого, зровуміло, власначена у відносини публіка ставиться — вірно чи невірно інша річ — підігріло. В наслідок того у Праві давно вже існує й другий музей вигаданої боротьби, лише під іншою, скромнішою назвою, а який має такі цінні збірки, що без озанайомлення з ними писати про українську еміграцію немислимо. Тим часом за даною публікацією став отою гурток Музею, при чому вона виготовлена без використання матеріалів другого музею, як і деяких інших, як наприклад архіву Укр. В. Університету (та його Кураторії), Укр. Педагогичн. Інституту ім. Драгоманова тощо. Симон Наріжний, служачи помічником завідуючого Музею, по матеріалам самого Музею виготовив свою працю: на якім нові сидів, в того й покористувався. Зазначено, що деякий матеріал добував з приватних рук, але автор І авертати не міг далеко не до всіх, хто має й міг би дати цінні матеріали для такого видання. Провід Музею, що власне своєю політикою й ізольовав Музей від значної частини суспільства, поставив справу відносин так, що жто не в Іх Музею, той — проти Музею! Це відношення до інак мислячих помстилося і на самім новоявленім виданні.

По цих необхідних вступних рядках, без яких годі було б зрозуміте причини багатьох своечасливих особливостей публікації, переходимо до неї самої.

Її розпочинає розділ „З історії української еміграції до кінця світової війни“. В ньому поверховно І диспропорційно говориться про старіші еміграції, мішаючи часом політичну еміграцію з господарською. Ледве чи можна говорити також про „еміграції М. Драгоманова“, розуміючи під тим головно женевський гурток, до якого — зовсім невірно! — причислено й Зібера; казати, що „діяльність драгоманівського гуртка на початку мала культурно-науковий характер“ (ст. 10), авачить не знати характеру закордонної діяльності Драгоманова; рівно-ж тілько через неявання можна писати про вплив „женевського гурту емігрантів“, бо в дійсності то був вплив майже однієї епохальної особистості Драгоманова І не тільки на галичан, як то пише Наріжний... За добу в 70-х рр. і до першої світової війни автор навіть не вгадув українських емігрантів учасників загально-російських соціалістично-революційних організацій, як от „Земля і Воля“, „Народня Воля“, „Чорний Переділ“. Еміграція, викинена в Галичину першою світовою війною, представлена однобічно: лише та, що одійшла на захід; таж, що була вивезена на схід, не вгадана ані словом. А в числі ІІ був навіть Митрополіт Шептицький, а а ціячі я особисто зустрічав у Києві Заячківського, Герасимовича (стрійського) та інших, серед яких в добу гетьманату виділявся літературною чинністю у „Відродженню“ др Артем Хомик.*)

Однак, питома вага нової публікації не в обговорюванні старшої еміграції, а нової.

Книгу видано в р. 1942, отже перспектива пляну для опису нової політичної еміграції підказувалася подіями. Необхідно І доцільно подати просторовий ІІ поділ (авідки та в якої причині вийшла й куди приблизилася) й часовий (коли?), й чим займається (під українським правором чи ні), — так уклався б і пляв публікації. Як відомо, доба після скрахування Української Державності (1919—1921. р.) над Дніпром і Дністром винесла до чужини величезну політичну еміграційну хвилю наддніпрянців і наддністриянців головно в сусідні західні держави; доба березня 1939. р. викидає великі кадри української політичної еміграції, що осіла головно на Чехах і потім у Великій Німеччині та на Словаччині; того ж року окупація большевиками української Галичини, Волині та Холмщини, як і Буковини, дає свою, переважно галицько-українську хвилю, головно до польських областів приведенного до Німеччини Гувернману. Цих політично-еміграційних хвиль з їх особливостями і ролю за границею Батьківщини, автор не розрізняє; не догадався, що вони самі підказують плян праці про еміграцію. Натомісъ бев жадного вступу, в якого видно було б хоч про яку ж еміграційну хвилю йде мова, просто зачав, без будь якого ав'язку, огляди: подорожів капелі, таборового життя, студентського, шкільних і наукових установ, частини громадських організацій, спорту та філіателії (!), арештою, праці українських емігрантів в Галичині, на Волині. Політичної еміграції цієї хвилі, що докотилася Франції, Італії та Балканських дер-

* Про цього дія. у моїх споминах про добу гетьманату, надрукованих у лів. „Громадським Голосі“ 1938. року, що вийшли й сепараткою.

жав тощо — в якою я особисто ознайомився за своїх кількалітніх подорожувань по Європі — автор здебільшого ані не вгадує. Тим часом, обслугжити томом такого розміру бодай одну еміграційну хвилю в цілості було б впомні можливо і доцільно.

Отже, автор не зрозумів, який мав бути порядок опису еміграції, підкаваний верхніми подіями; її зробленій огляд у виданій публікації по своему пляну — ліше сказати безплюновості — дивний. Напр., організація, що відограла центральну роль в громадсько-культурно-науковім життю укр. еміграції та у школництві вонре-ма, обійдена, а повставши з її чинності інституції описані. Так зроблено в кол. Укр. Громадським Комітетом, централею всієї тогочасної української еміграції в кол. Чехословаччині, від якої вийшла Українська Господарська Академія в Подебрадах, Український Педагогічний Інститут ім. Драгоманова. Т-во пластичного мистецтва, в якого повстало пізніше й окремо Студія, Українська Гімназія в Жевницях, матуральні курси тощо. Про Громадський Комітет не говориться, а про повставши ж дакуючи йому Академію, Інститут, Студію, Гімназію дано окремі розділи. Або одні громадські і наукові чи культурні, наявіть другорядні чи просто спекуляційні, інституції описані, про інші ж ніби буде говорити автор в проблематичнім другім томі. Напр. про спадкоємця Укр. Гром. Комітета Український Комітет, що довгі роки обслуговував українську еміграцію в кол. Чехословаччині функціями консулярного й допомогового характера ані слова, або про такий прояв українського наукового життя, як Український Правничий З'їзд у Празі 4—7. жовтня 1938. р. лише пару привагідних згадок (ст. 229 і 247*), за те уділено аж 5 сторівок філателії — спекуляції в колекціонерської пристрасності публіки. Або така диспропорційність: про Українське Історико-Філологічне Т-во в Празі говориться аж на 14 стор., а про рівноаначне по значенню й діяльності Українське Правничче Т-во в Празі на двох сторівках, оминувши й те, що його останнім кількалітнім предсідником був проф. О. Гайманівський (замовчування васлуг!) і т. д. і т. д. Марно шукати об'єктивно оправданої васади в ужитті класифікації і розположенню матеріалів; лише, що одні інституції та організації мали серцю автора і його суплерам в гуртка Музею, а другі — ві.

З тим же критерієм — малих і немалих... — підійшов автор і до поодиноких визначишах осіб в громадського — науково-культурного життя української еміграції, верівно уділюючи уваги: одним в перебільшенні мірі, другим — в належній, ще інших почасті або й цілком замовчуточі. Це бачимо хочби по примітках до прізвищ поодиноких визначишах небіжчиків: подаючи в них короткий життєпис одних — Дністрянського, Щербина, Лоського, Біднова, Мацієвича та інш., в другого боку він омішає, не робить того при прізвищах проф. Шелухіна, Русової, Швеця, Іваненка тощо. Серед зігнорованих кідається у вічі постать небіжчика М. Шаповала, старанням і працею якого виникли в Чехії три українські високі школи, гімназія, рівні курси тощо. Так і з деякими іншими особами.

Замовчування у Наріжного в однім із способів зведення розрахунків в „немалам“ йому діячами, який він уживав в багатьох випадках і відносно багатьох осіб: наприклад, хоч би відносно кількох членів Сенату УВУ. Коли ж вже когось в таких осіб ніяк не можна замовчати, уживався якийсь спосіб праменшення значення. От приміром перед прізвищем небіжчика Шелухіна ставиться два слівця — „доживотний суддя“ (ст. 122), виказуючи лапками іронічне відношення до довільно причепленого титула (в дійсності Шелухін затримував титул „Генеральний Суддя“). Для посвяченіх у правді відносини не в секретом, на що таким способом Наріжний звів розрахунки: Шелухін, як член Муївного Т-ва гостро протестував проти заведенного у Музею режима, а як проректор і член Сенату УВУ перешкоджав підвищенню кваліфікації Наріжного в приватного доцента у надзвичайні професори доки не матиме в порядку матуру... Помітно, що розрахувався Наріжний й в др В. Січинським, предсідником Т-ва Прихильників Книги в Празі, звільнивши він у підупаді чинності Т-ва в „матеріальні скруті“ на новий склад управи і, значить, на Й предсідника — Січинського. Ясно, що автор керувався в данім раві чимсь іншим, а ве об'єктивно передачею факту.

Менш від'ємне значення — хіба значення баламути — мають припасування деяким особам васлуг, які викликають знак запитання; так би мозти підняття деяких осіб на ходулі выше свого росту. В тім автор постарається насамперед про членів свого гуртка. Одному в них між інш. приписано, що той „піддав саму думку про створення у Відні вільна. укр. Університету“ (ст. 119). Зайдки автор міг про те довідатися, в чиого підшіптувавши? Чому не заглянув в архів Укр. В. Університета, або

* Дав. про цього в Науковім Збірнику УВУ, т. III., 1942, ст. 25.

не сказав про те заслуженого в тій справі проф. Колесси? Доописувач „Крак. Вістей”, що укрився за кріптонімом „о-вай”, то підховав і підніс читачам в виачнім агушенні барви, що й зважло вже компетентне спростування на сторінках правького „Наступа“ („Кр. Вісти“ та спростування в тактичних прачин одмовили вмістити). З подібного підшіштування наводиться, що коли одна група учителів „захожувалася біля створення укр. коопер. Централі“, то в тім „їм з Праги допомагав“ один професор (ст. 329), — автор лише не ддав, що в тоге вийшло.

Кожний окремий розділ книги потрібував би окремої критики, а що так багато місця не можемо дозволити в нашій рецензії, зупинимося на розділі про Укр. В. Університет. Вже сказано вище про певні хиби: невикористання університетського архіву і баламуту в ініціативою по організації УВУ. Перегляд викладів членів педагогічногоaborу Факультету Права і Сосільних наук зроблено так, що дав привід думати про якесь зведення розрахунку майже в цілою колегією того Факультета. Автор не має уяви про систему, відповідачу приписам, обов'язкових викладів на тім Факультеті, в наслідок чого кілька професорів того Факультета, за смерть деяких колег, проти свого бажання примушені тимчасово і безоплатно перейняти на себе суплювання й не своїх дисциплін, — про що неможливо так писати, як то робить Наріжний відносно, напр., проф. др Г. і проф. Ш. Такою писаниною — поминаючи вже деякі інші трючки Наріжного — ті особи, замісьце вдячності, вимаються в ризикований ситуації, а сама постановка академічної справи незигідно представляється для Факультета й Університета. Далі, згадуючи про відритування звітів в діяльності УВУ в перші два п'ятиріччя його існування, забув вгадати, що вийшов віт і за друге десятиліття. Серед стипендістів, що пізніше стали професорами чи доцентами УВУ згадано й д-ра Гайманівського, хоч в дійсності стипендістом він ніколи не був, а заробляв на прожиття службою в слов'янській бібліотеці, теж д-ра І. Борковського і т. д. На стор. 133 пише, що в 1931—32. р. було засновано Т-во приятелів УВУ, але чому — не сказано; як і того, що воно почало існувати з б. VI. 1932. року. Переказ фінансового забезпечення УВУ тенденційно обірвано на критичнім 1934. р., але ж субвенції від чеського міністерства більші ніж 1934. р., хоч загалом і скромні, одержувалися й у всі пізніші роки аж досі! Про заведення пенсійного страхування говорить в докором на адресу університетської і кураторської адміністрації 1936. р.: чиба вона винна, що для декого а персоналу аж 15 попередніх років не зараховано в пенсію. Коли би автор покористувався архівом Кураторії і Сената, то б в протоколів засідань побачив весь складний перебіг тієї справи. Виправляючи писанину Наріжного, скажу тільки, що те пенсійне і хоробре (про що не згадує) страхування стало на натиск двох міністерств проти спротиву адміністрації УВУ попередніх років, ніж 1936. р. Річ в тім, що більшість тієї адміністрації і навіть якийсь час і представник міністерства школства в Кураторії були того переконання, обстоюваного в півночі у рота правником Андрієвським і підтриманого другим правником, Шелухіним, що те асекурування для емігрантів не надається і непотрібне. Лише у зміненім складі адміністрації 1936. р. (по звільненню Андрієвського) залинувалася більшість прихильна справі заасекурування; та треба дякувати, що та асекурація ухвалена, але, на жаль, наперед, бо страховка назад могла, після закону, бути зроблена тільки на якесь пару років, що й було здійснено. Так само непоінформований читач може за докір прийняти прямітку автора, що УВУ перестав співпрацювати з Укр. Акад. Ком. й Музеєм Віз. Боротьби. Як тогочасний ректор скажу дещо, починаючи з першого. Акад. Комітет автор підіймає на такі ходулі, що ніби він дбав про збереження укр. високих шкіл у Чехії і то з певним успіхом; протестував противнаціфікації Галичини, терору над підсвітською Україною, брав участь в організації допомоги голодуючим на Україні тощо. Все це коли не просто блеф, так здебільшого приписування. Акад. Комітету діяльності інших. Невірним є твердження Наріжного, що Ак. К-т на 1926. рік існував вже „як статутарна організація“: законно стверджено статута той Комітет ніколи не мав. Той же шкіц, що видавався за статут, мав такі особливості, за яких ректор, коли він хоч трохи правник, не міг взяти участі в К-ті. На рік 1938. троне учасників того К-ту так виродилося, що ухвали його — по тому шкіцу обов'язкові для УВУ, який на той час вже мав свого юридичного виступника в особі Т-ва Приятелів — могли набирати характеру небажаної майоранвиції Університету. Музею ж Університет якийсь час помагав своїм членством, вв'язанням в виплатою членського, доки державний контроль то не закавав; по другій сторінці — членство й в мінімальним внеском тягло за собою й матеріальну відповідальність за Музей, на хід справ якого У-т не міг мати жадного впливу. Довше допомагав У-т Музею в той спосіб, що в його скленах переховував свої видання, платючи за те 1200 К річно; але з переміщенням помешкання Музею, університет-

ські книжки описаніся в такім спрім підвалі, що чимало в них просто погнило (про що див. акти в архіві Кураторії) і поїсши від того поважні страти, довелось й цю співібрацію в Музею припинити: тоб-то найти на стороні сухе помешкання для перевозування університетських книжок. Стільки зауважень по розділу про УВУ; на дрібніших хибах, як от що канцелярійну салу Росінєвича названо полковником, (до-речі — при чим тут бувши воєнні чини?) — годі здергуватися.

Зушанитися на інших розділах, значило б задуже розтягати наш огляд. Все-ж про останній — в якому говориться про Закарпаття, скажу пару слів. В ньому нам відмічено деякі істотні пропуски. Ні словом не вгадано величезної української культурної ролі емігрантів — насилля, що навіть зорганізували в Ужгороді першу чистку українську гімназію. Не говориться також про анкетно-монографічні дослідження краю, виконані над 28-х селами, мною й моими співпрацівниками, головно абсолютніми УГА в Подебрадах (лавше про працю 4-х з них побіжко і неповно вгадано). Ті дослідження проваджено на протязі 14. літ, майже без матеріальної підтримки, ще й докладаючи в власній кашені. Результат виявився у науково-монографічних описах; від оцінки тих досягнень, не хворіючи на самововеличення, тут повстремуємося. А що про них вже широко доведено до загального відома у „Коопер. Республіці“ за 1989. р. і почали в „Рідній Школі“ за 1935. р., то тут перед нама тенденція замовчування, б'юча, розвуміється, не по дослідниках, а по автору і його публікації. За час своєї довголітньої дослідницької праці в Закарпатті мені ні разу не довелося спіткатися з дослідами пралісів проф. Косюри, як то пише автор (ст. 834). Але вінаю, що небіжчик, рішивши дожити віку в Хусті, в додачу до своєї скромної пенсії мусів підваробляти лісовлаштуванням приватно-власницьких лісів, що все-ж дослідництвом навчати не можна. Натомісъ про дійсно ціну дослідницьку працю д-ра Літова антропологічного і санітарно-гігієнічного характера по Нижньо-Бережанській верховинській округі, якою і я користувався, ані слова! Теж і про збудовані по проекту і під керуванням доц. д-ра В. Січинського церкви: кам'яну в укр. старокнязівськім стилі у Михайлівцях і дерев'яну в стилі старих церковець в краю під Дуклею.

Зрештою, публікація має другу частину, у якій на 232 ст. подано ілюстрації, тоб-то фотографії укр. еміграції, починаючи від Драгоманова і до останнього часу. Тут насамперед не можна не вказати на велику відвагу автора — давати фотографії живих сучасників до публічного вживання без особистості на те агоди дотичних осіб. Ця друга частина публікації, поруч з доцільним вміщенням певного мінімуму фотографій визначайшіх представників української еміграції, переобтяжена в переважаючій мірі світлинами цілком вишадкового характеру, — мабуть в надії, що кожний, хто побачить там свою світлину, купить книжку! Безплаковість першої частини публікації відбилася бессистемністю її хаотичністю частин II.; то насамперед відноситься до підбора і розміщення окремих світлин. Світлин колегій функціонарів інституцій і організацій мало; відсутніюю є навіть існуюча фотографія Сенату УВУ 1940—41. р. Наріжному той склад Сенату мусів — в його ж імені — тяжко наступити на ногу, а тому — по власді „немилай...“ — фотографія того складу Сенату не вміщена в книзі. Немає окремих світлин б. провідника УГК М. Шашовала, зовсім ніяких — б. Голови УЦК Андрія Макаренка (Члена Директорії), трагично загинувшого полк. Єв. Коновалця, кубанського діяча Петра Макаренка, в парижської еміграції — генерала Удовиченка, в римської еміграції — Онацького і т. д. і т. д., все осіб, що творили й творять укр. емігрантське життя в діаспорі. Зате дивув вміщенням по ідлька світлин у різних виглядах деяких осіб. То було-б зрозуміло, якби ходило про якусь приміром Балерину, але ж не про фотографії в різних позах напр. проф. Д. Антоновича... Додаймо до цього, що тут же знайшли місце фотографії всіх поодиноких членів родини того професора, немов пітверджуючи поширюваній закяд, що Музей і, відмінно, публікація в родинним підприємством Антоновичів, а не громадською справою. Розміщення фотографій часом вражаюче. Напр., одна з фотографій проф. М. Грушевського, найбільшого в історії України, чомусь поміщена між спортивною дружиною і чемпіоном тяжкої ваги, друга опинилася серед студентів. Світлина „немилого“ Наріжному одного ректора УВУ (Борковського) подана в якоїсь середньошкільської лейтімациї, а другого (що був і предсідником Кураторії УВУ, про що замежчано) пристаріла і загнана кудись аж на останнє місце. Світлини „мілких серцю“ осіб часом займають більше місця — чверть сторінки, пів, а то так і цілу сторінку. „немилих“ — позаде в мінімальнім вигляді, Бог зна де взяті і з чого репродуковані (в колишніх лейтімаций?); такі, на яких дотичні особи себе не пішають і яких, очевидчаки, ніколи не згодилися б дати. При багатьох великих (на цілу сторінку) колективних фотографіях

або нема пояснень чи підписів учасників, або розмиковані підписи. Кілька фотографій носять напис „Допомоговці ЧУК“; неповідомлений читач подумав, що ціла акція кол. Чесько-Укр. К-та тільки на тих кількох особах обмежувалась, тоді як в дійсності вона обслужила кілька тисяч! При тім виникає питання — чому саме фотографії тих кількох осіб взято до книжки автора, а не інших: напр., б. активних функціонарів тієї акції в студентів. Серед кількох осіб на фотографії, як допомоговців, чомусь описанісь й студенти, що в дійсності допомоговцями ЧУК не були (напр., пізніший літературний критик Н. Гнатюк допомагами в ЧУК не користувався). Справді, огляд укр. еміграції було доцільним ілюструвати, але обмежившись необхідним мінімумом, так мовити нерядових членів І, і більш на місці було-б вмістити ті світлини в самім тексті. Тим більше було досить місця для того, щоб в однім томі підсумок бодай одній еміграційній хвилі.

Автор кепсько справився з темою. Потратив досить механічної праці, щоб публікацію виготовити, але сам же вицінив свої зусилля, обмеживши себе джерелом і простором та виказавши не раз тенденційний підхід до справ, інституцій і осіб. Він дав в багатьох відношеннях приклад того, як не слід писати про еміграцію. Лише просіяна, перевірена та скорегована його публікація може послужити матеріалом для майбутнього історика української еміграції.

O. Мицок.

Літературні й україністичні матеріали по газетах

XI.

На сторінках „Дніпропетровської Газети“ занотовуємо статтю І. Бутенка „Творчість Іллі Гаврилюка“ (26. X. та 9. XI. 1941), дуже малознаного сучасного українського письменника, автора збірок оповідань „З часів боротьби“, Каліш 1931, „З днів ліхоліття“, цікавих спогадів п. п. „Велетень духа“, де розповідаючи про одного винансового українського державного діяча, автор дав опис історичних подій в центрі українського життя в роках 1917. і дальших. Крім того у цих двох числах часопису передруковані два нариси Іллі Гаврилюка „Кытень“ та „Травень“. 8. листопада того ж року ДГ міститься статтю С. Яворницької про останні роки життя відомого історика та збірача запорозької старовини Дмитра Яворницького, в якій м. і. називається вірші, що йх „для себе“ складав покійний історик серед віднайдених останніх років свого існування. 9. XI. 1941. цей часопис містить статтю В. Роліка „За нове мистецтво“, в якій автор зумів цікаво й річево торкнутися справи репертуару на сучасній українській сцені. В дальших числах часопису вустрівнемось не раз з позаживими театральними рецензіями й статтями на інші теми цього ж автора. Далі занотовуємо статтю В. Лещенка „Моя вистріч з академіком Яворницьким“ (16. XI. 1941), спогади про виклад Яворницького в Історії Запоріжжя в українськім клубі в Києві ще року 1909. Кілько-ма днів пізніше на сторінках ДГ 26. й 28. XI. 41. була вміщена історична довідка Олексія Девлада „Запорожські Січі“, в 28. XI. ще й нотатка Н. Оспітенка „Яворницький та М. Грушевський“, в якій м. і. вгадувалося, що збереглося значне розміром листування між обома цими істориками. Дня 13. грудня 1941. цей часопис містить статтю К. „За що катували Його“ — про долю засланого большевиками відомого географа Степана Рудницького, а 14. січня наступного року ДГ вмістила статтю А. Думанського про літературну діяльність Михайла Пронченка. 25. січня 1942. ДГ вмістила вірші Ольги Ярославни „Звільненому в'язаневі“ та І. ж „Чи ще пам'ятаете?“, 14. травня — вірші Ольги Ярославни та Олеся Сидоренка, присвячені катеринославському поетові Куяльменкові, наставникові молоді († 1942), 17. травня вірші Ол. Сидоренка „Перша квітка“ та Юрія Трояна „Весна“. Вірші усіх цих трьох авторів мають в собі багато цілком лише Ім властивого й неповторного. Крім них слід в літературного відтинку цієї газети вгадати новелі й нариси О. Орликів. Дня 20. травня 1942. р. цей часопис праці за „Голосом Полтавщини“ дуже ґрунтовну більшу статтю-перелік „Чого коштують Україні совети“, в якій докладно вгадані духовні, людські й матеріальні втрати спричинені Москвою Україні за останніх чверть століття; стаття ця була також передрукована на сторінках „Заславського Вістника“, 9. й

11. червня, а ще раніше — у „Лохвицькім Слові“, 1. травня. Наприкінці червня й на початку липня „Дн. Г.“ вмістила кілька цікавих віршів Ол. Сидоренка та Юрка Трояна. Значно раніше ще 28. березня 1942. на сторінках цього часопису з'явилася довша стаття проф. І. Зілинського „Микола Лисенко“.

„Ковельські Вісті“ в 15. листопаду 1942. приносять довшу статтю — донос в Катеринслава Івана Федорівського п. н. „Працю пок. акад. Яворницького продовжує проф. др Ковар“.

Херсонський „Голос Дніпра“ в 1. січня 1942. привіс вірш Івана Ірлявського „З Новим Роком“ та закінчення довшої статті Ш. „З історії кубанських козаків“. 18. жовтня того ж року — довшу статтю проф. Ф. Волинського „Про українську церкву“, а 6. грудня — дотепну пародію І. Ш. „Відповідь П. Тичині“ (на вінаний вірш останнього „Партія веде“).

„Голос Охтирщини“ в квітневих та травневих числах з р. 1942. містив нариси Л. Карханівої „З історії України“. 16. квітня того року часопис містить вірш Івана Клімова про руйнування українського села московською колективізацією. Сорок-сорок тут же містять цікавий фбілстон „Столін і жайворонок“, 28. травня — нарис Максима Галущин про руйнування Донбасу большевиками під час відступу п. н. „Досить большевизму“, 19. липня нарис цього ж автора „Заячайна історія“ — про долю вродливої куркулівни за большевізму, 14. жовтня — вірш Василя Борового „Лірика осені“.

„Костопольські Вісті“ (Волинь) 22. березня 1942. принесли велику статтю Квя „Правда Полісся“, в значній мірі історичного характеру, 5. квітня спомини М. М. про роки 1918—1919. п. н. „Спомин про Знягельське повстання“. У літературім відділі цього часопису звертають на себе увагу вірші Герася Соколенка, С. Добрадника, почаси М. Болкува. Дня 5. грудня 1942. проф. Р. Бжеський умістив тут статтю про українські переклади в Гергарта Гавотмана.

„Крем'янецький Вістник“ від січня по кінець травня 1942. містив докладний та грунтovий історично-археологічний та краєзнавчий нарис про своє місто та його околиці. Дня 15. лютого 1942. Характерним на сторінках цього часопису умістив статтю „Дрібні непоровуміння“ — про історичні конфлікти між Україною та Московщиною. Це саме число часопису принесло й статтю Каєм „Творімо українську всеобщу культуру“, що назначається, як і більшість літературно-культурного матеріалу „Крем. Вістника“, ерудицію та доцільністю підходу. 8. березня часопис привносить доносу статтю „Московщина і Україна. На тлі спомину руїн Києва 8. березня 1169. року“. 26. квітня — статтю Даїстрянського про Коцюбинського п. н. „Поет краси природи і самотності“, 7. травня — статтю „Микола Міхновський“, 28. травня статтю М. К. „Іван Франко“, 2. липня — Я. Малині про київський ботанічний сад, 5. липня — „Крем'янечський краєзнавчий музей“, 12. липня — Муавична школа в Крем'янці*. 8. листопада нарис А. Середицького „Крем'янечська осінь“, 12. листопада початок цікавої серії нарисів М. К. п. н. „Щілинки до большевицьких тайн. I. Життя вширокін“ — про творчість рано вмерлого визначного поета, вченого й мандрівника Леоніда Чернова-Малошайченка, 19. листопада — оповідання Юр. Гриненка „Прокляття“ та нарис Ф. Матвієва „Коло валівної брами“, 22. XI. 1942. — статтю Р. Б. „Базар“, 26. й 29. XI. довшу статтю А. К. „З приводу річниці одної трагедії“ про проф. М. Грушевського. До цієї статті редакція „Крем. Вістника“ подав такі короткі, але справедливі слова: „Тепер, коли епоха публіцистичної діяльності акад. Грушевського одієшла далеко в перспективу минулого, став ясним одно: ідеї федералізму, ним поширені, вийшли для України на швидку“. 29. XII. 1942. часопис умістив репортаж Федора Дудка „На могилі Стороженка“ — в Бересті над Бугом.

„Давін“, орган Криворівської Міської Управи у жовтні 1941. року (перше число його вийшло саме 1. жовтня) умістив статті Мих. Апостола про Івана Сірка та про Святослава-Завойовника, Бор. Олешка „Наше народне ім'я“, непідписану статтю про Гетьмана І. Мазепу п. н. „Великий український патріот“, Сергія Польового „Петро Дорошенко“ та „Микола Міхновський“, Ів. Потаценка „І. Франко про мову і діялекти“, Є. Стаковича „Нові шляхи у вихованні української молоді“, кілька нарисів й оповідань Ів. Потаценка та Миколи Жосана, вірші Мих. Проченка й Вар. Кащенка. У листопаді того року часопис умістив статті Мих. Апостола „Жовті води“, Ів. Потаценка „Невисипущий хлібороб“ — про Бориса Греченка, автобіографію статтю про підсобетську й разом в тим протисоветську українську літературу а майстерно дібраним, як для короткої статті, матеріалом п. н. „Глухій ночі гартувалася вброя“, О. Бабенка „Могила Івана Сірка“, Ігоря Костецького „Принципи українства“, відатку І. Потаценка й С. Польового п. н. „Жертва московського наїзду“ — про долю старого українського письменника Миколу Чернявського, в якої довідуємося, що коло р. 1937.

більшевики його арештували в Херсоні й вивезли не знати куди, непідписану статтю про Круті й спомини О. Бабенка про отамана Степового († 1920); оповідання — М. Жосана „З-за Дніпра”, Петра Погрібняка — „Золоте колосся”.

У грудневих числах цього часопису в р. 1941. знаходимо статтю В. Олійника „Про Січ і життя запорожців”, статтю про крутян „На нас — завзятці юнаки”, М. Миколаєнка „Цар Петро і Мазепа” та „Під Корсунем”, Ів. Потавенка „Молода надіяна сила” — про рано вмерлого молодого письменника Степана Шарату († 1940), „Шлях до Крутів”, М. М. „Християнство в Київській Державі”, І. Каменяра „Дух нашої літератури” та „Крута”. Пова тим редакція „Давону” дуже старанно підготувала святаування різдвяних свят, ще 10. XII. умістивши заклик „Святкуймо українське різдво”, „Щедрік, щедрік” та „Колядку”, 12. XII. — статтю В. Олійника „Про колядки та щедрівки”, 17. XII. — „Передріздвяний куточек” („Я в темному лісі церкву мурую — рай там рожився, Христос народився . . .” та „Добрий вечір тобі, пане господарю”), 19, 22, й 23. XII. більшу статтю Романа Моренка „Свято Коляди”, „Нова радість стала” та ще дві колядки, й більшу кількість різдвяного матеріалу 25. XII. 1941. р.

У „Львівських Вістях” за лютий місяць ц. р. знаходимо статтю Богдана Заклинського „Коенофонт Сосенко. Пам'яті неутомного працівника Бойківщини”, присвячену цьому видатному досліднику Бойківщини та українських народних вірувань; цим правом цікаво й живо скомпонованій монтаж В. М. Л. „Українська літературна пародія”, з наведенням вінкої епіграми Миколи Зерова Олесеві, пародії Марківа Попелястого на вірші Чупринки, Володимира Ярошенка на твори Тичини й ін. Далі вищув тут у трьох числах др. Іван Велагородський критичний реферат на книжку Романа Смаль-Стоцького про німецькі впливи на українську мову. Далі йде не менш докладний репортаж-огляд Івана Старчука п. н. „Мистецька вистава у Львові”, спогади І. Г. в шкільних відносинах за московської окупації п. н. „Прислужилися”, барвистий краєзнавчий репортаж Ле „Серед подільських ярів та ланів” — про Кравчанські печері та про Більче коло Монастирка, статтю В. Кивелюка „Поліхромія церков”, Живець Моршин (Минуле і сучасне), І. ІІІ. „Лист в Кривиці” й оповідання Григорія Стеценка з робітничого життя у Донбасі п. н. „Шахтарське хрещення”.

„Рідна Нива”, що виходить у Пирятині, у ч. 46 від 20. червня 1942. містить більшу й докладну статтю І. Сенка про Енейду Котляревського та автогімнову нотатку „Один з багатьох” — про невідомого поета кінця XIX. стол., священика села Гурбінець, Григорія Михайлєця, та уривки з його давніх недрукованіх досі віршів, датованих ще початками 80. років минулого століття: („Заповіт”, „Весна” та „Адреса М. Л. Кропивницькому” в датою 15. квітня 1881. р.). Вірші ці, як для свого часу, цілюм добри: дивно, як через стільки хуртовини, що від тієї буколічної пори перелетіли у ХХ. столітті через Полтавщину, могли десь по закамарках зберегтися у приватних руках старі архіви й що досі не вигасла пам'ять по давніх покійних діячах, мало знаних і за життя, не то що по смерті. Дня 13. серпня м. р. цей часопис умістив довшу статтю М. Божка п. н. „Іван Мазепа і орієнтація на захід”.

Лубенське „Рідне Слоно” у ч. 102 (119) від 9. серпня 1942. дає закінчення передруку „Короткої історії України” проф. І. Кричаківського, в „Літературному куточку” в цьому ж числі гаєсти знаходимо цикль поезій Ол. Дамаскіна п. н. „Луби”.

На сторінках ч. 24 бердянського „Світанку” від 31. липня 1942. знаходимо закінчення цікавих „нотаток краєзнавця” А. Костюченка п. н. „По Бердянщині”. У ч. 41(45) „Константинівських Вістей” від 15. липня 1942. знаходимо цикль коротких, здебільшого ольострофових, віршів В. Голубого п. н. „З глибин душі”.

Кременчуцька „Дніпровська Хвиля” від 22. січня 1942. містить оригінальний репортаж П. Баля з села Ламаного, в якому яскраво змальовується голодний 1933. рік у цьому селі, я потім подано ряд нашиїовань з початків 1942. року, 17. травня т. р. Н. Бесела містить у цьому часописові статтю про Бориса Грінченка, 31. 5. часопис умістив початок нарису Андрія Негоди „Осики”, про будування села за більшевиків, 7. 6. — закінчення цього нарису та статтю М. Г. „Тарас Трясвло”, 28. 6. розпочав другій репортаж Юко „Київ на весні 1942. року”, доншу статтю К. Костенка „Як населено Кубанщину”, 1. 8. вірш П. Гая „Рідний край”, 8. 8. по закінчені репортажу Юко, розвинувши другі не менш цікавих спогадів В. Плята п. н. „Ровність” (Київ у перші дні війни); того ж дня часопис умістив цікавий авт Н. Білника „Культурне життя Градицька”, 13. 8. репортаж В. „Улас Самчук в Кременчуці”, 8. 9. нарис П. Вірченка „Відплаті” (1933. рік), 19. 9. новелу Петра Логія „На етапі” в робітничого життя-буття під советами. Наприкінці весни й на початку літа того року „Дніпровська Хвиля” передруковувала „Історію України Кричаківського”.

„Ніжинські Вісті” у ч. 27 від 27. червня 1942. містять досить цікаві вірші Андрія

Чумака „Мені жаль” та помінальну статтю П. О. про Олеву Пчілку. У вересні минулого року цей часопис умістив грунтовну статтю канд. Історичних наук Володимира Пухтинського „Ніжин — науковий центр”, в якої довідуємося багато цікавого про долю Ніжинського Історично-Філологічного Інституту протягом останнього чвертьсторіччя, гоголівських збірок, кілька років тому з наказу большевиків перевезених до Києва, де вже не знали що з ними сталося з початком війни; аж у трьох жовтневих числах знаходимо статтю цього ж автора п. в. „Шевченко — акавець і любитель античності” (чч. 57—59). Наприкінці жовтня часопис умістив дотепну й гостру статтю С. Явора п. в. „Геть Катюшу” та „Андріюш” — проти розваношення московсько-большевицьких балалаечних пісень на Україні. На початку листопада (ч. 64) часопис містить цікаві вірші С. Явора „Прощання з осінню”, де знаходимо деякі цікаві риски („Журавлини кличи і пісні дівочі і сердець розкритих радісні слова... Одлітає жовтень, на моїм пороці вже кошлаті брови хмурять листопад”), але на загал помітно дуже великий вплив Василя Чумака († 1919). Наприкінці листопаду В. Пухтинський умістив тут довідку „Ніжин в творах і листуванні Гоголя” (чч. 69, 70 від 21. й 25. 12. 42), 9. й 12. 12. був тут вміщений реферат І. Ярешка про Гр. Сковороду (чч. 74, 75), а 16. й 19. 12. — довша довідка В. Пухтинського „Крилаті слова” (чч. 76, 77). У цім останнім числі знаходимо також повідомлення ніжинського церковного управління про життєпис Івана Шманя, українського священика, забитого на Ніжинщині большевиками. Багато статті, уміщених на сторінках цього часопису могли б придатися й для журналів.

Луцький „Український Голос” 9. жовтня 1941. передруковує за „Крем. Вістником” джерельну статтю про інтриги москофілів у церковні житті п. в. „Кому підпорядковують нашу церкву” та дуже грунтовну й фахову статтю магістра А. Дублянського „Охоронямо пам'ятники стародавні”, в якої багато довідуємося про долю численних волинських історичних монументів та збірок. 23. 9. 41. часопис містить велику статтю-репортаж в большевицьких темницях за останні передвоєнні місяці Льва Ліхтанського п. в. „Я бачив пекло”, 20. 9. — статтю К. „Невабутній првклад 359-х”, 29. 9. 42. Д-ий умістив тут статтю „Круті — символ боротьби в большевизмом”, а М. Ш. статтю „Свомін участника бою під Крутами”, 12. 2. 42. чулі вірші Я. Г. „До сонця, вітру і весни”, 5. 4. — вірші Я. Г. „Великоднє”, 23. 4. — оповідання С. Говдя „Голос Крові” та вірші Я. Г. „Весна”, 14. 5. оповідання С. Говдя „На руїнах”, 21. 5. — статтю М. Вавришевича „Історичне минуле Почаївської Лаври”, 4. 6. вірші Я. Мови „З весняних настроїв”, 9. 7. — вірші Володимира Постригача, присвячені київській капелі бандуристів п. в. „Під гомін бандури”.

На сторінках „Маріопільської Газети” у жовтні та листопаді м. р. була м. іншим уміщена стаття Василя Роадоріжного „Каторга БАМ”, Т. К. „Кальміуська паланка війська запорізького”, М. Хорунжого про П. Полуботка, спогади М. Стасюка, що почали появлятися на сторінках газети час від часу ще від серпня починаючи („На межі божевілля”, 21. 8. „Огаман Зелений у Фастові”, 22. 9. „Біломорсько-Балтійський канал (Я вербую урок)”, 20. 10. „Своєрідна бірка праці” 22. 10). З огляду О. М., уміщеного в МГ З. 11. м. р., де дається перегляд літературного матеріалу, друкованого на сторінках цього щоденника, можемо гротеск ознайомитися в починаючими літераторами Маріопільщини, поетами й прозаїками (Володимир Еміев, Олесь Овієвський, В. Роадоріжний, Антоніо Каріно, Сальвін Одонат, О. Макаренко й ін.)

Р е ц е н з і я

ВАСИЛЬ КАРХУТ. ПШЕНИЧНІ НЕТРІ. Оповідання про коміка. Українське видавництво. Krakів—Львів 1942, Ст. 62.

Після авторової збірки „Цупке життя” — про неї диви мою рецензійну замітку в ч. 4 нашого журналу за рік 1942. — оця книжка — нова спроба коротких нарисів із життя у авірінному світі. Нова і виону дуже вдатна спроба, я сказав би навіть, що хоч обємом ця річ два рази менша, ніж „Цупке життя” в його широким малюнком життєвої мандрівки воїнчика, то в погляду на внутрішній вміст, вона поглиблена і мистецьки більш вироблена. Коли ось в оповіданні Про цупке життя воїчого заваявляє ще доволі чітко завинчувалося становище автора як людського обсерватора життя авіріні а його тут і там просто науковим підходом до теми, підкреслюючи отак внутрішню відсталість між малюнком і його автором, то в нарисах збірки „Пшеничні нетрі” тієї відсталі вже майже не почувався, — вона приймні зменшена

дуже видатно, через що ступінь первісності даних картин, а з ним і їх психологічної вірності значно повищений. Дешевою антропоморфізацією, такою здебільшого патомою пересічним малюнкам вірінного життя ще від традицій „Лиса Микита“ в усіх його європейських розрібках починаючи, Каркут не послугується тут уже майже ніде, чи то почуває, що центр авторової обсервації восереджений виключно в душі авіра і в неї, а не пова нею, і що процес розмальованої події розгортається а глибині душі розмальованого авіряти, а не в глибині авторової уяви.

Що ж до поодиноких нарисів, то треба сказати, що вони своюю структурою з мистецького боку нерівні. Найбільш в цього погляду здоволює, на мою думку, нарис про матір винірку. „Сміхунка“ (ст. 50—50) як вповні восереджений довкола одного моменту в трагічнам кінцем, а до того дуже переважаючий психологією того лобого авіряти, особливож у фіналі нарису. Зате ж далеко не такий суцільній своюю цілістю в головний нарис в нашій збірці, оповідання про хомяка „Пшеничні нетрі“ (ст. 5—50), поодинокі моменти тут більш нанизані, ніж необхідністю індивідуального пережиття виявлені, чеरеа що в ході акції оповідання визначується деякі здовільна випадковість подій (от як напр. IV., II.), а доля головного героя не вражає нас так жово, як напр. трагічна пригода Сміхунки. Зате ж малюнок долі авіра увагалі тут значно поглаблений, момент безпощадної боротьби створінь за існування підкреслений як у усію яскравістю (II. I Ш.), так і в тією задержаністю відносно контемплативних моментів, завдяки якій ми все більш в околі почуту вірят, а не авторових, через що і стахія первісності в малюнках нашої збірки своїм подихом сильніша. Цікавий своюю концепцією є і нарис „Ласка“ (58—62), друкований жже раніше.

Мова нашої збірки надихана сувітістю і суворістю рідного чорновому, і це Піднімає увагу пракмета.

Др Остап Грицай.

Х р о н і к а

— Українське Видавництво „Пробоам“ у Празі видало другий том „Легенд Старої України“ Наталені Королевої („Книгоабірня Пробоам“ ч. 22(87) в окладинкою Василя Королєва. (Стор. 76).

— Українське Видавництво (Львів—Краків) видало „Під Корсунем“ А. Кащенка (Стор. 114), „Початки шахіста“ Ст. Пошеля (Стор. 108), книжку Івана Теслі „Наша батьківщина“ (Стор. 180), оповідання про дітей Наталі Забілі „Пригода з автобусом“ (Стор. 16).

— Культурно - Наукове Видавництво УНО в Празі видало „Кобзар“ Т. Г. Шевченка (336 стор. вел. формату в портретом).

— Українське В-во (Краків—Львів) видало збірку поезій Тодосії Осьмачки п. и. „Сучасникам“ (Стор. 100) та брошурою д-ра В. Черчанського „Українська Служба Батьківщини“ (32 ст.).

— Вийшов в Друкарні Синодальної у Варшаві Новий Заповіт (Стор. 455). Okрім повного тексту Нового Заповіту, у цьому виданні уміщено показника церковних євангельських і апостольських читань, що робить цей Новий Заповіт придатним для богослужібового вживання. Видання доконане в різних текстів, а саме: переклад євангелій П. Моравчевського, вред. Комісію при російській Академії Наук та Арх. Парфенієм. Переклад Діянь Св. Апостолів на україн-

ську мову Комісії перекладу Св. Письма при Кам'янецькому Державному Університеті, вредагованій Укр. Наук. Інститутом у Варшаві. Переклад Послань Св. Апостолів та Об'явлення Апостола Йоана Богослова проф. Михайла Кобриня, вред. Укр. Наук. Інс-том у Варшаві

— В-во Кістнер - Зігель, Ляйпциг, видало „Літургічні й церковні пісні на три однородні голоси для шкільних і селянських церковних хорів“, які владив Іполит Омельський.

— Спілка Українських Інженерів у Словаччині видала, як ч. I. Української Фахової Бібліотеки книжку інш. Грицька Груші „Короткий практичний курс плекання лісу“ (Братіслара, 1943, в другарні „Св. Миколай“ у Пряшеві, стор. 87, в 23 малюнками в тексті).

— Вадавничча спілка в обм. пор. „Лад“ (в Дубні) видала настінний календар „Школярка“ з портретами короля Данила, Б. Хмельницького, Т. Шевченка.

— Дня 26. лютого у Львівському Оперному Театрі відбулася перша вистава драматичної поеми на 4 дії „Облога“ Ю. Косача. Дія поеми відбувається за часів Хмельниччини.

— Дня 3. березня в літ.-мист. клубі у Львові відбулася дискусія за приводу реферату Омеляна Пріцака на тему „Формація української нації“.

— Львівський дитячий журнал „Малі Друзі“ відсвяткував п'ятілітній ювілей свого існування.

— У Львові 7. березня в Укр. Учит. Об. Праці відбувся реферат інж. Степана Гаврилюка „Фахові предмети на будівельному відділі технічної школи“.

— Дня 7. березня у Львові в Об. Праці Укр. Ремісників відбувся реферат д-ра Я. Цурковського „Психотехніка на послугах ремесла“.

— Дня 28. лютого в Стрию було урочисто відкрито „Народний Дік“. На відкриттю виступав з більшок промовою гол. УОК в Стрию др Максимчук, що накреслив у промові історію організ. руху Стрийщини.

— На чергових зборах лікарів при УЦК у Львові др Гординський вачитав реферат п. н. „Лікування виравки шлунку і дванадцятки фолікуліною і діятермією“.

— 4. березня у Львові в приміщенні УЦК відбувся реферат м-ра Б. Галайчука на тему „Право без санкцій“.

— 2. березня в літ.-мист. клубі у Львові відбувся творчий вечір Ярослави Ласовської.

— 9. березня в літ.-мист. клубі у Львові відбувся творчий вечір письменника О. Підгородецького.

— 12. березня в помешканні літ.-мист. клубу у Львові відбувся реферат проф. Семчишина п. н. „Організація праці й вишкіл пресових дослісувачів“.

— Дня 14. березня у Львові відбувся реферат проф. Олександра Панейка п. н. „Українська мова в устах учителя“.

— У вівторок 14. березня в Спілці Праці Укр. Журналістів у Львові відбув-

ся реферат д-ра Падоха „Наші правнічі традиції“.

— У Львові в Спілці Праці Укр. Нaukovих Робітників відбувся 17. березня реферат д-ра Ю. Полянського „Чорне Море і його дослідження“.

— Німецький славістичний науковий часопис „Zeitschrift für Slavische Philologie“ т XVIII, вш. I (1942) містить чергову серію бібліографічних нотаток Дм. Чижевського п. н. „Literarische Lese-früchte IX“, де знаходимо нотатки про українську емблематичну поезію доби бароко та про народну драму „Цар Максиміліан“.

— L'Europa Orientale I-II 1942 містить довшу рецензію проф. Евріко Даміні на італійські переклади Мл. Липовецької та Чеваре Міано з „Кобзаря“ Т. Г. Шевченка.

— У Варшаві вийшло перше число часопису „Церковні Відомості“, урядового органу Православної Метрополії у Варшаві.

— Від січня цього року Українське В-во у Кракові видає тижневик „Холмська Земля“.

— Як подає бердичівська „Нова Доба“ у Бердичеві відкрито у помешканні історичного музею на вул. Кармелітанській ч. 23 платну міську бібліотеку, яка відкрита щодня крім понеділка.

— Дня 9-го грудня 1942. р. у Харкові вмер академік Олександер Нікольський.

— У Львові 3. березня вмер на 36. році життя о. Теофіл Коструба, м-р філософії, історик церкви, блажчий співробітник католицького літературно - критичного щомісячника „Давона“ (Львів, 1931 — 1939), Записок Чина Св. Василія Великого" й ін.

Оправи

У лютневім зшитку „Пробоєм“ за цей рік у вірші Т. Квягницької „Огненне око“ (ст. 67) у першій строфи помилково у третім рядку набрано одним складом більше. Надруковано: „Вітер долоні жорстої“, а має бути: „Вітер долоні жорсткії“, натомісіць у наведенім у статті Куренівци „Розігнані листи“ (Пробоєм, Лішень-Серпень минулого року) вірші М. Чирського „Троянда синя“ (ст. 475) в першім рядку випало одне слово. Надруковано: „Він падає, утомлений, а коня“, а має бути: „Він майже падає, утомлений, а коня“.

**Якщо хочете,
щоб Видавництво „ПРОБОЄМ“ вчас виконало Ваше
замовлення, пишіть чітко Ваше ім'я, прізвище і адресу**

Вже появилась і продається книжка

HANDBUCH DER UKRAINE

опрацьована з доруки Українського Наукового Інституту проф. Др. І. Мірчуком при співпраці д-ра В. Кубіловича, д-ра З. Кузелі, д-ра Яр. Рудницького, д-ра М. Автоновича, В. Садовського та інж. Р. Димінського.

Ціна оправленого прим. — 10—RM,
брошур. 8—RM, + пересилка
1—RM.

Замовляти:

«PROVOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

Чи Ви вже маєте

КОРОТКУ ГРАМАТИКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

в опрацюванні
ГАННИ НАКОНЕЧНОУ.

Граматика подає всі правила німецької мови і в необхідною для кожного українця, що вчиться по німецьки.

Книга має 78 стор. великого формату.

Ціна 1.20 RM (з пересилкою 1.30 RM).

Замовлення слати на адресу:
«PROVOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

НОВИНА!

УВАГА!

Вже вийшла у В-ві «ПРОВОЕМ»
у Празі книжка

Док. д-ра Я. РУДНИЦЬКОГО

„Як говорити по літературному?“

Приклади, правопис, граматика,
вzíрці мови і т. п.

Негайно посыльте замовлення
на адресу:

«Provojem», Prag XIV.-65, Fach 3.

Ціна з пересилкою 2—RM.

Авторський гонорар із цієї книжки
призначений на допомогу Українському Студенству.

МИНУЛЕ ПРОМОВЛЯЄ...

Несмertельна геройча традиція
Української Нациї яскраво
став перед вами, коли читаємо

ЗОЛОТЕ СЛОВО,

вибір думок, Історичних оглядів,
пхвальних слів та універсалів
наших великих предків Княжої
та Ковацької доби.

Книга містить уривки з Київського та
Галицько-Волинського літописів,
«Слова о полку Ігоревім», ковацьких
літописів та інші пам'яток нашого
минулого.

ЦІНА 2—RM, (з перес. 2.30 RM).

Замовляти:

«Provojem», Prag XIV-65, Fach 3.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте;
поширяйте
видання Українського Видавництва

„ПРОБОЕМ“

- I. „НАСТУП“ — український націоналістичний тижневик, що приносить місті зі всіх українських земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Чвертьрічно з РМ. В цій сумі віддає „Націоналістів“ і „Техніка“.
- II. „НАЦІОНАЛІСТ“ — часопис українського юнацтва, виходить двотижнево.
- III. „ТЕХНІК“, двотижневик, часопис технічного знання.
- IV. „ПРОБОЕМ“ — Український журнал культури, подіїв, сучасності громадського життя, мистецтва й літератури. Місячник. Чвертьрічно з РМ.
- V. „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЕМ“ — в ній виходять найкращі твори українських і чужих письменників і поетів.
- VI. „НАРОДНА БІБЛІОТЕКА НАСТУП“ — приносить популярні книжки й брошюри на різні теми.
- VII. „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ — приносить наукові книжки й підручники різних фахів, що допоможуть Вам проглядти Ваше знання.
- VIII. „ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА“ — випускає книжки й брошюри в технічного знання.
- IX. „ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА“ — містить публіцистичні твори.
- X. „РЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА“ — приносить книжки в церковного і релігійного життя.
- XI. „БІБЛІОТЕКА ВІДВАГА“ — випускає книжки для юнацтва.
- XII. „ДІТОЧИЙ СВІТ“ — приносить книжечки для дітей
- XIII. ВИПУСКИ: портрети величнів України, трибуни, листівки, гасла, відання, тощо.

Гроші віасилайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Шадніці в Празі: „ПРОБОЕМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Іубернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporitelňa v Bratislavě č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Prag XIV-65, Postfach 3.